THE
KHOJA SOCIAL PROGRESS UNION.

ધી ખોજા સોશીયલ પ્રોગ્રેસ યુનીયન.

ના

આશરા હેઠળ અપાયેલા

ભાષણો.

(તા. ૨૬-૫-૯૫ થી-૩૧-૧૨-૯૬.)

પ્રતી ૧૦૦૦

ધી "ગોવર્ધન મુદ્રાલય" માં છાપ્યું.

મુંબઈ.

૧૮૯૭.

THE

KHOJA SOCIAL PROGRESS UNION.

ધી ખોજા સોશીયલ પ્રોગ્રેસ યુનીયન.

ના

આશરા હેઠળ અપાયલા

ભાષણો.

(તા. ૨૬-૫-૯૫ થી ૩૧-૧૨-૯૬.)

પ્રતી ૧૦૦૦

ધી "ગોવર્ધન મુદ્રાલય" માં છાપ્યું.

મુંબઇ.

૧૮૯૭.

અર્પણપત્રીકા.

સખાવત, સુધારા તથા કેળવણીમાં

આગળ વધતી

આપણી ખોજા કોમને

અને ખુશુશન કરીને કોમના જે

આગેવાનો

પોતાના ધન, મન તથા તનથી કોમને આગળ

વધારવામાં જે માન ભરી કોશેશ કરે છે તેઓને

તથા

ઉધરતા જુવાન્યાઓ

કે જેવોએ સભાસદ થઈ આએ

" ખોજા સોશીયલ પ્રોગ્રેસ યુનીયન "

ને આશરો આપી આવી એક મંડળીને સંગીન પાયા ઉપર લાવવાને

ઉત્તેજન આપે છે તેઓને

આ પુસ્તક

માન સાથે અર્પણ કરવામાં આવે છે.

તા૦ ૧૩-૫-૯૭.

પ્રસ્તાવના.

ગુજરાતી સાહીત્યમાં આવા અને એથી પણ ઉંચી પંકતીના એક નહીં પણ અનેક પુસ્તકો હસતી ભોગવે છે પણ ખોજા જુવાન્યાઓએ એક ખોજા મંડળીના આશરા હેઠળ આપેલા ભાષણોનું આ પેહલુંજ પુસ્તક છે. ઉપલી યુનીયનના આશરા હેઠળ અપાયલા ભાષણોને એક પુસ્તકના આકારમાં છપાવવાની અગત્યતા યુનીયનની કારોબારી મંડળીને જણાવવા લાગી પણ તે કામ પાર ઉતારવા જોઇતા નાણાંની પુરતી જોગવાઇ કમીટી પાસે ન હોવાથી એ કામ એમજ રહી ગયું હતું. આખરે એ વાત એક જુવાન ઉમંગી ખોજા ગ્રહસ્થના સાંભળવામાં આવી અને તે ગ્રહસ્થે આવા એક પુસ્તક છપાવવાનો સઘળો ખરચ પોતે ઉપાડી લેવાનું માથે લીધું, અને યુનીયનની કારોબારી કમીટીને માંગણી કરી કે અપાયેલા ભાષણોનો એક સંગ્રહ પુસ્તકના આકારમાં છપાવવાનો સઘળો ખરચ તે આપવા તૈયાર છે. કમીટીએ એ ઉપરથી તા૦ ૧ લી નવેમ્બર સને ૧૮૯૬ ના એ બાબદ ઉપર વીચાર ચલાવવા સભાસદોની એક જનરલ સભા બોલાવી, જે સભામાં તે ગ્રહસ્થની ઉપલી માંગણી ઘણાજ ઉપકાર સાથે એકમતે કબુલ કરવામાં આવી તથા તે કામ પાર ઉતારવા ત્રણ જણાની એક કમીટી નેમવામાં આવી હતી. એજ સભામાં ભાષણોની ચોપડીઓ યુનીયનના સભાસદોમાં તેમજ ખોજા કોમમાં છુટથી મફત વહેંચવાના તથા તા. ૩૧ મી ડીસેમબર સને ૧૮૯૬ સુધી અપાએલા સઘળા ભાષણો છપાવવાના ઠરાવો પસાર થયા હતા.

ઉપલા ઠરાવો પસાર થયા પછી સભાસદો પાસેથી ભાષણોની નકલો મોકલી આપવાની માંગણી કરવામાં આવી ત્યારે કેટલાક સભાસદો પોતાના ભાષણોની નકલ ખોવાઇ ગયેલી અથવા બીજા કારણોને લીધે આપી શકવાની અશકયતા જણાવી ભાષણો મોકલી શકયા નહીં. જેથી છપાવવામાં આવેલા ભાષણોની સંખ્યા ફકત ૧૩, ની થઈ શકી છે. આએ ભાષણોની લખાવટમાં શેજ શાજ સુધારો કરી અસલ લખાંણને વળગી રહી છપાવવામાં આવ્યા છે.

આ પુસ્તક તા. ૩૧ મી મારચ સને ૧૮૯૭ ના છપાતી તૈયાર કરી આપવાનું અમને જણાવવામાં આવ્યું હતું પણ ત્યાર પછી મુંબઈમાં ઓચીંતી ફાટી નીકળેલી મરકીને લીધે છાપખાનાવાળાઓને ત્યાં કામ કરતા માણસો મુંબઇની બહાર નીકળી ગયેલા હોવાથી છાપખાનાવાળાઓ ઘણા વધારે ભાવ માંગતા અને અડસટા કરતાં ખરચ એ રીતે વધી જતો હોવાથી છપામણીનું કામ થોડા અઠવાડયા સુધી મુલતવી રાખવું પડયું હતું અને એ રીતે આ પુસ્તક બહાર પાડવાને ૭ અઠવાડયાની ઢીલ થઇ છે જે માટે અમો દરગુજર ચાહીયે છીયે.

ભાષણોના પ્રુફ તપાસવામાં મી૦ હાશમભાઈ ઓધા માસતરે મદદ કરી છે તે માટે એવણનો આ પ્રસંગે ઉપકાર માનીએ છઈએ. આ ચોપડીનું કામ સરંજામ ઉતારવા જે કમીટી નેમાઇ હતી તેમાંથી મી૦ રજબઅલી ભાઇ રામજીને કાંઇ અગત્યના કામ માટે બહાર ગામ જવું પડયું છે.

છેવટે કોઇપણ પ્રકારનું નામ કાઢવાની લાલચ વગર જે ગ્રહસ્થે આ પુસ્તક છપાવવાનો સઘળો ખરચ આપી આ સુનીયનને વખતસરની મદદ કરી ખોજા કેળવણી વગેરેને ઉત્તેજન આપનારી જે શરૂઆત કરી છે, તે સારૂ અમો એ જુવાન ગ્રહસ્થનો ખરા અંતઃકરણથી ઉપકાર માનીયે છીયે. એવણની ખાસ ભલામણથી અમો એ ગ્રહસ્થનું નામ બહાર પાડી શકતા નથી. આવું એક પુસ્તક છપાવવાની અમારી પેહલીજ કોશેશ હોવાથી તેમાં જે દોષ હોય તેને માટે સુગ્નવાંચનાર દર ગુજર કરશે એવી અમો આશા રાખીએ છઇએ.

લા૦ સેવકો

મુંબઇ, તા. ૧૫ મી મે સને ૧૮૯૭.

ડા. કાસમઅલી જમાલ જી. બી. બી. સી.
વેટરનરી સરજ્યન.

મી. હુશેનભાઇ જુસબ.

શ્રી ખોજા સોશીયલ પ્રોગ્રેસ યુનીયન.

(સ્થાપન થઇ તા૦ ૨૬-૫-૯૫.)

સ્થાપન થવાના કારણો.

ખોજા જુવાન્યામાં જાહેરમાં ભાષણ કરવા, તથા અરસપરસ વાદ વીવાદ ચલાવી જ્ઞાન મેળવવા એક પણ સાધન નહીં હોવાથી, કેટલાક જુવાન્યાઓએ લાંબા વીચાર પછી એવી એક મંડળી ઉભી કરવાનો નક્કી વિચાર કર્યો. તેઓની મેહેનતથી આશરે વીશેક કેળવાયલા ખોજા જુવાન્યાઓ, એ મંડળીના સભાસદો થવાને કબુલ થયા, એથી ઉલટ પકડી મંડળી ઉભી કરનારાઓ એક ખાનગી સભા મેળવી એવા છેવટ ઉપર આવ્યા કે, એક મંડળી સ્થાપી તેની સભા દર પખવાડીએ બોલાવવી. મંડળીનો લવાજમ ત્રીમાસીક માત્ર રૂપીઓ અરધો રાખવો કે જેથી કોઇ સભાસદને ભારી પડે નહીં; તેમજ મધ્યમ તથા ગરીબ સ્થીતીના જવાનો પણ તેનો લાભ લઈ શકે. આવા નાના લવાજમની ઉપજમાંથી તેઓ મંડળી માટે એક ખાસ મકાન ભાડે રાખે એ અશક્ય હતું અને તેટલા માટે તેઓએ "મુલજીભાઇ જીવરાજ ખોજા રીડીંગ રૂમ તથા લાયબ્રરી"ની કારોબારી મંડળી પાસે ઉપલી લાયબ્રરીનો પાછલો રૂમ દર પખવાડીએ રવીવારના એ મંડળીને વાપરવા આપવા વીશે લખવાને ઠેરાવ કર્યો. વળી તેઓએ એવો વીચાર કર્યો કે મંડળી બધા જુવાન સભાસદોની બનેલી હોવાથી તે ઉપર દેખરેખ રાખવા તથા મંડળીના સભાસદોનું કામ શાંતીથી ચાલે તેટલા માટે ઉમરે પુગેલા કેળવાયલા ગ્રહસ્થોને મંડળી તરફના ભાષણો વખતે શરનશીનની ખુરસી આપવી. એવા છેવટ ઉપર આવ્યા પછી, તેઓએ લાયબ્રરીનો પાછલો રૂમ વાપરવા આપવા બાબદ લાયબ્રરીના સેક્રેટરી સાથે પત્ર વેહેવાર ચલાવ્યો. કેટલાક પત્ર વહેવાર ચાલ્યા બાદ લાયબ્રરીની કારોબારી મંડળીએ પાછલો રૂમ નીચલી શરતોએ ખુશીથી વાપરવા આપવા કબુલ કર્યું. જે શરતો એ હતી કે એ મંડળીની દર સભા વખતે પ્રમુખની ખુરશી લાયબ્રેરીની કારોબારી મંડળીના એક સભાસદને આપવી. ભાપણની બાબદ ભાષણ આપનારના નામ સાથે આઠ દીવસ અગાઉ લાયબ્રરીના સેક્રેટરીને લખી

જણાવવી, તથા જે દીવસે લાયબ્રરીની મેનેજીંગ કમીટીની મીટીંગ મલનાર હોય, તે દીવસે સવારના પાછલો રૂમ, તેઓ વાપરવા આપશે નહીં. મંડળી સ્થાપનારાઓએ ઉપલી શરતો કબુલ રાખી, અને તારીખ ૨૬ મી મે સને ૧૮૯૫ના ઉપલી સોસાયટીના સભાસદોની શરૂઆતની એક ખાસ સભા, મી૦ મનજીભાઇ કરીમના પ્રમુખપણા હેઠળ, ઉપલી લાયબ્રરીમાં મલી હતી. એ સભામાં કેટલીક તકરાર પછી મંડળીનું નામ **"ધી ખોજા ડીબેટીંગ સોસાયટી"** રાખવામાં આવ્યું, અને સાત મહીના સુધી ઉપલી મંડળીનો કારોબાર ચલાવવા પાંચ સભાસદોને મેનેજીંગ કમીટીના સભાસદો તરીકે ચુંટી કાઢવામાં આવ્યા. જેઓએ મંડળી માટે જોઇતા કાયદાઓ ઘડી કાઢી એક ખાસજનરલ સભામાં પસાર કરાવ્યા.

ત્યાર પછી મંડળીનું કામ મકમપણે આગળ ચાલતું ગયું અને તા૦ ૩૧ મી ડીસેમબર સને ૧૮૯૫ના પુરી થતી છ માસીક સભા વખતે સભાસદોની સંખ્યા વધીને લગભગ ૭૬ ની થવા આવી. સભાસદોની સંખ્યા વધવાનું એ પ્રમાણે આજ સુધી ચાલુ રહયું છે અને સભાસદો-દેશાવર જવાથી અને એવા બીજા કારણોથી રાજીનામું આપ્યા છતાં પણ સભાસદોની સંખ્યા હાલમાં લગભગ ૧૫૦ ની થવા આવી છે.

તા૦ ૧ લી જુન સને ૧૮૯૬ ના મળેલી જનરલ સભાએ જે કાયદાઓ પસાર કર્યા હતા તે પાછળથી યુનીયન માટે પુરતા ન જણા-યાથી જેમ જેમ ખામીઓ જણાતી ગઈ તેમ તેમ છ માસીક જનરલ સભાઓ વખતે તથા બીજી ખાસ સભાઓ વખતે કાયદામાં ઘટતો સુધારો કરી કાયદાઓ જેમ બને તેમ મંડળીને અનુસરતા કરવાની બનતી કોશેશો કરવામાં આવી હતી. એજ અરસામાં કારોબારી કમીટીએ જોયું કે ખોજા કોમમાં એવી કોઇ પણ મંડળી હસતી ધરાવતી નથી કે જે સંસારી વગેરે સુધારાઓ ખોજા કોમમાં દાખલ કરવાને કોશેશ કરે એવી એક મંડળીની અતીશય જરૂર જણાયાથી તે કામ આ મંડળીની કારોબારી કમીટીએ ઉપાડી લેવાની કોશેશ કરી પણ મંડળીના તે વખતમાં હસતી ધરાવતા કાયદાઓ એવી કોઈ પણ જાતની કોશેશને આડે આવતા જણાયા. મંડળી જ્યારે પહેલી સ્થપાઇ ત્યારે તે સ્થાપનારાઓ માત્ર "ખોજા જુવાન્યાઓમાં જાહેરમાં ભાષણ કરવાની

જીજ્ઞાસા ઉત્પન કરવા, તથા વિદ્યા હુન્નરોને લગતી બાબદોપર વીવેચન કરી, તે પર તકરાર કરી, અરસ પરસ જ્ઞાન ફેલાવવા " ની નેમ રાખી હતી કે જે નેમો ઉપર કહ્યા મુજબ ઘણી સાંકડી જણાઇ. મંડળીની નેમો વધારવાની જરૂર એ પ્રમાણે લાંબા વખત સુધી જણાયાથી આખરે કેટલાક સભાસદોએ મંડળીની નેમો વધારવા તથા તેને અનુસરતું થવા મંડળીનું નામ પણ બદલાવવાની દરખાસતો લાવવાનું નકી કર્યું અને તા. ૪ થી એપ્રીલ સને ૧૮૯૭ ના મળેલી એક ખાસ જનરલ સભામાં ઘણી તકરાર પછી સભાદોએ સર્વના એકમતે મંડળીનું અસલ નામ "ધી ખોજા ડીબેટીંગ સોસાયટી " ફેરવીને "ધી ખોજા સોશીયલ પ્રોગ્રેસ યુનીયન " રાખ્યું છે અને તેજ મીટીંગમાં તેની નેમો વધારી જે, આ મંડળી ખોજા કોમમાં સંસારી સુધારા કરવાને તેમજ સામાન્ય લાભકારક થઇ પડે એવા બીજા કોઇપણ કામો બજાવવાને તથા ખોજા કોમને લગતી સંસાર સંબંધી તેમજ વિદ્યા હુન્નર વગેરેને લગતી બાબતોપર વીવેચન કરી, તે ઉપર તકરાર ચલાવી અરસ પરસ જ્ઞાન ફેલાવવા માટે સ્થાપવામાં આવી છે.

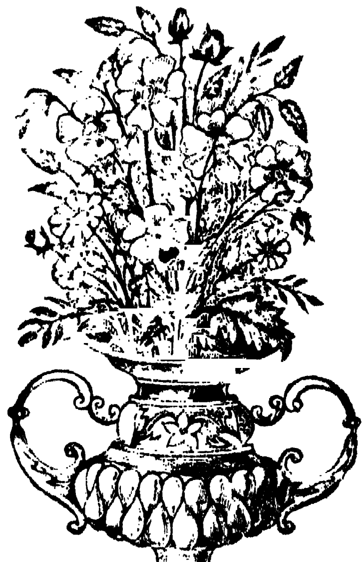
યુનીયનના સભાસદોમાં અરસ પરસ ભાઇબંધીની ગાંઠ મજબુત બેસાડવા દર વરશે યુનીયન તરફથી એક વારસીક મેલાવડો કરવામાં આવે છે કે જે મેલાવડાની શરૂઆત તા૦૨૬ મી મે સને ૧૮૯૬ ના કરવામાં આવી હતી કે જે દીને મંડળી સ્થાપવાને બરાબર એક વરસ પુરૂં થયું હતું. એ મેલાવડામાં બીજી કેટલીક ચીજો જોડે શેકસ્પીયરની કલમથી લખાયલો " ધી એસોશીનેશન ઓફ જુલીયસ સીઝર " નામના વખણાયલા ખેલનો એક ભાગ અંગ્રેજીમાં કેટલાક સભાસદોએ ભજી બતાવ્યો હતો. મંડળીની હાલમાં વધેલી નેમો સાથે આ વખતે ખોજા કોમને લગતો એક સંસારી ખેલ રજુ કરવાની આશા રાખવામાં આવે છે અને વખત જતાં એવા વારસીક મેલાવડાની અગત્યતા વધારવાની તથા તે વખતે ખોજા કોમને તથા યુનીયનને સામાન્ય રીતે લાભકારક થઇ પડે એવી ચીજો દાખલ કરવામાં બનતું કરવામાં આવશે.

ગયા બે વરસમાં સંખ્યબંધ ખોજા જુવાન્યાઓએ યુનીયનના આશરા હેઠળ અંગ્રેજી તથા ગુજરાતીમાં નીબંધો વાંચી તથા મોઢેથી

ભાષણો આપ્યા હતા, અને કેટલાક જુવાન્યાઓ કે જે સાધારણ સંજોગો વચ્ચે એક બોલ પણ જાહેરમાં બોલવાની ન હીમત કરે તેઓ યુનીયનમાં બોલવાની ટેવ પાડી સામાન્ય ખોજા કોમના ફાયદાઓ સારૂં મળેલી સભાઓમાં પણ વારંવાર ભાગ લેતા જણાયા છે. છેવટે આશા રાખવામાં આવે છે કે યુનીયનની વધારેલી નેમો સાથ વખત જતાં “ ધી ખોજા સોશીયલ પ્રોગ્રેસ યુનીયન ” ખોજા કોમના સામાન્ય ફાયદાઓ સારૂ સંગીન કામો બજાવવા શકતીવાન થાય.

કા૦ જા૦

હુ૦ જુ૦

અનુક્રમણિકા.

જાહેર ભાષણથી થતા ફાયદા.

ભાષણ કર્તા મી૦ રજબઅલી રામજી.
પ્રમુખ મી૦ મામદભાઇ જાફર મુખી.

તા૦ ૭-૭-૯૫.

ઉપર આપેલું મથાળું એટલું તો શહેલું છે કે અર્થ કાઢવાની કાંઇ જરૂર નથી. જાહેર ભાષણ થવાના ઠેકાણા તરીકે મંડળો ઊભા થયલા છે અને એવા મંડળોમાંનો એક આપણો "ધી ખોજા સોશીયલ પ્રોગ્રેસ યુનીયન" આપણી ખોજા કોમના જુવાન્યાઓએ ઉભું કરેલું હોવાથી અતિ ખુશાલી ફેલાઇ રહી છે. હવે એવા મંડળો જેનું કર્તવ્ય ભાષણો આપવાનું છે, તેથી શું શું ફાયદા થાય, એ મંડળો ન હોય તો શું શું નુકશાન ખમવા પડે તથા કેવા ધોરણો ઉપર ઉપલા મંડળો ચાલવા જોઇએ, તે વીશે જુદું જુદું લખાણુ અને વીચારો, આજના વિષયમાં જણાવવામાં આવશે. ચાર અથવા વધારે માણસો અનિતિના ખ્યાલ ટપ્પા. કે અથવા કોઇ તરેહેનું ટાહેલું કરવા બેશે અને તે માણસોમાં પછી થોડાક વિદ્વાન હોય. તોપણ તે મંડળી અથવા સભા મળી છે એમ કહેવાશે નહીં. પણ ચાર અથવા વધારે માણસો એકઠા મળી કોઈ વિધાજ્ઞાનના અથવા લાભ થાય ને જશ મળે, તેવા કામના વિષયોપર ભાષણો આપે તો તેવા મળેલા લોકોના ટોળાને મંડળ અથવા સભા કહેવાય છે. રાજકારભારી, ઓની, વિદ્વાનોની, વેપારીઓની, વિધાર્થીઓની વગેરેની મંડળી જ્યાં થોડા ઘણાં જણ એકઠા થઇ એક સંપથી એકાદા કાર્ય વિષે રૂડી રીતે ચર્ચા ચલાવતા હોય, તે પ્રસંગે મંડળી એટલે સભા શબ્દ પરવડે છે. હિંદુસ્થાન દેશ ઘણા પ્રાચીન કાળથી જગતમાં પ્રસિદ્ધ છે. એની કીર્તિનો પ્રકાશ જે પુર્વે હતો તે હાલ નથી. કારણ શું? આપણા લોક કહેશે કે એમ થવાને ઇશ્વરેચ્છા છે. ઉદય અસ્ત, ભરતી ઓટ, ચડતી પડતી, જગતમાં થયા કરે છે.

હું પણ કહું છું કે ઇશ્વરેચ્છાથી સઘળું થયા કરે છે, પણ આ રીતે કે ઇશ્વરના ઠેરવેલા નિયમ પ્રમાણે, કારણ ઉપરથી કાર્ય બને છે માટે કોઇપણ કાર્યને કારણ અવસ્ય જોઇએ? તો હિંદુસ્તાનની પડતી દશા આવવાના પણ કારણો ઘણા છે. પણ તેમાં મુખ્ય આ છે કે એ દેશમાં રાજ્ય વર્ગમાંના ભણેલા, અને પ્રજા વર્ગમાંના ભણેલા, એઓએ એકઠા મળી રાજકીય તથા સંસારીક વિષયોપર જાહેર ભાષણો આપી રૂડી રીતે ચર્ચા કરવાનું ધોરણ હિંદુસ્તાનના વચ્ચગાળેના વખતમાં રાખયો હોય એમ ઇતિહાસપરથી દીસતું નથી પ્રાચીન કાળમાં મંડળી મળવાનો એટલે ભાષણો તથા વાદ વીવાદ કરવાનો રવૈયો હોય એમ લાગે છે. એ વિશે ઇતિહાસ કાંઇ સંપુર્ણ વિગતો પુરી પાડી શકતો નથી. પણ તેવું હશેજ, એ વિશે થોડાકનેજ શંકા હશે. પણ વચ્ચગાળેના વખતમાં એટલે લગભગ પાંચથી સાત શદીઓ અગાઉ જુદા જુદા પુરૂષો પોતપોતાના સમયમાં પોતપોતાના યશબતાવતા, પણ એક સંપે થતા કાર્યના જે જશ તેના લાભ લોકોને ન મળતા. એકના અને છુટક છુટક કેટલાકનાં બળ કરતાં જુદા જુદા સંપનાને પછી એકત્ર સંપના, બળ વિશેષ હોય છે. એ એકત્ર સપ માત્ર વિષયો અથવા ભાષણો જાહેરમાં થાય, તથા વ્યાજબી સંપ સંપીથી વાદ વીવાદ થાય તોજ મેળવી શકાય છે. એ સંપબળ હિંદુસ્તાન દેશના લોકોમાં નહિ, અને એ બળ વધારવાને ઘણા જણે એકઠા મળી વિચાર કરવો એ ચાલ નહિ, માટે હિંદુસ્તાન દેશની દુર્દશા થઇ છે. કોઇ કહેશે કે દુર્દશા શી થઈ છે? તો શહેલાઇથી જણાવી શકાશે. કે દેશના રાજા બદલાયા છે, દેશીઓના હાથમાંથી રાજ્ય પરદેશીઓના હાથમાં ગયું છે, દેશીઓએ સત્તા ખોઇ છે, માન ગુમાવ્યા છે. શુરાંનું નખોદ વળ્યું છે, પૈસે ટકે દેશ ખમતું થયું છે, લોકો વહેમી, મુર્ખ, કાયર, નિરૂઊધ્યમી, વ્યસ્ની ને દરિદ્ર બન્યા છે વિગેરે અનેક ગેરફાયદા ઘણું કરીને જાહેર ભાષણો એટલે મંડળીઓ ન હોવાથી થયા હોય એમાં લેશ પણ સંદેહ નથી.

આપણે વિદ્યાર્થીઓએ જે આ મંડળી સ્થાપી છે, તેવી મંડળીઓથી બહુ લાભ છે. એ વિશે તો બે મત હોયજ નહીં, તો મોટા વિદ્વાનોની સભાઓમા રાજ્ય નિતીની ચર્ચા ચાલતી હોય, અને વેપારીઓ કારીગરો પોતપોતાની મંડળીમાં પોતાના વિષયોપર ભાષણો આપતા હોય તો તેથી અનેક અને અગણિત ફાયદાઓ દેશને થયા વગર રહેજ નહીં.

આપણા જેવી મંડળીઓમાં ભાષણો કરવાથી તથા નિબંધો વાંચવાથી ને પછી ચર્ચા ચલાવેથી ભાષા સુધરે છે, મનમાંની વાત સહેલાઈથી બહાર આવી શકે છે. ચારમાં નિર્ભયપણે ને વિવેકે બોલતાં આવડે છે, ઘણી ઘણી વાતોની જાણ થાય છે, સમજ શકિત વધે છે, ને નવી નવી યુકતિઓ જડે છે, દુરાચરણ ત્યાગ કરવાનું અને સદાચરણ ગ્રહણ કરવાનું મન થાય છે, ને આપણે સદાચારીને ઉદ્યમી થઇ છીએ. ભાષણો કરવા નિબંધો લખવા એ કંઇ જેવી તેવી વાત નથી. પોતાના મનના વિચાર એક પછી એક એમ સંબંધમાં અસરકારક દાખલા સાથે અસર કરે તેવી રીતે બહાર પાડવા પડે છે, અને એને સારૂ વિદ્વાનોના મત તથા તેઓની લખવાની ઢબ એ પણ જાણી લેવાની જરૂર પડે છે. એ કામનો અભ્યાસ કરવાના પ્રસંગ મંડળીઓજ છે.

આ દેશમાં ભાષણો આપવાનો ચાલ, ઉપર જણાવવા મુજબ વચ્ચગાળેના વખતમાં ન હોવાથી, લોકો એ બાબતમાં તરત તો સમજી શકશે નહી, પણ જે લોકમાં મંડળી મળવાનો ચાલ ચાલ્યો આવ્યો છે, તે લોકના વિચાર, આચાર, ઉદ્યમ ઉપર જ્યારે આ દેશના લોકનો ધ્યાન ખેંચાશે ત્યારે તેઓને ખાત્રીથી જણાશે કે મંડળીઓ મળવાના ચાલથી મોટા મોટા ફાયદા છે. જણાવવાની જરૂર નથી કે જુદી જુદી કોમના લોકોનું લક્ષ મંડળીઓ સ્થાપન કરી ભાષણો કરી લાભ મેળવવા તરફ દોરાયું છે, અને તેથી આ દેશને વખત જતે ઘણો ફાયદો થાશે, એમ વિદ્વાનો જણાવે છે. ઈતિહાસ ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાઇ આવશે કે પ્રાચીનકાળમાં ઈંગ્લાંડવાસીઓ જેમ હાલમાં આફ્રીકનો છે તેઓની માફક મુદલ જંગલી હાલતમાં હતા, જ્યારે વચગાળેના વખતમાં તેમજ હાલના વખતમાં દુનિઆની સપાટીપરની સર્વ પ્રજાઓપર તેઓ આચાર વિચારમાં, વેપાર ધંધામાં, ઉદ્યમ હુન્નરમાં, શરવોપરી ભોગવે છે. એ હાલતે પોંચવાને કેટલાક કારણો હશે, પણ તેમાં મુખ્ય એમ જોવામાં આવવાનું કે તેઓએ સર્વ પ્રસંગે મંડળીમાં વિચાર કર્યા છે, ને સંપે કામ થયાં છે. જે જે શારૂ શુંદર, જસાળુ, ને લાભકારી, તેનો તેઓએ શોધ કરી સ્વીકાર કરવા માંડ્યો અને દહાડે દહાડે જુની ગેરફાયદાની વાત મુકતા ગયા; ને ફાયદાની વાત લેતા થયા. ઈંગ્લાંડ ફ્રાન્સ ને યુનૈટેડ સ્ટેટસના લોક પૃથ્વી ઉપર બીજા દેશો કરતાં હાલ

સર્વે પ્રકારે ઉત્તમ સ્થિતિમાં છે, તેનું મુળ કારણ આ છે કે ત્યાં શહેરે શહેર, ગામેગામ, મોહલ્લે મોહલ્લે ને ચકલે ચકલે મંડળી મળવાનો ને જાહેર ભાષણ કરવાનો ચાલ છે. અજ્ઞાન, દુઃખને દુરાચરણનો નાશ થઇ સર્વે પ્રકારના સુજ્ઞાન, સુખને સદાચારની પ્રાપ્તી થાય છે, તે મંડળી મળી સારી સંગત વિધાને સંપથી કામ કરવાનો ચાલ ચલાવેથી થાય છે. લોક ગાંડાના ડાહ્યા, મુર્ખના વિદ્વાન, દારિદ્રના ધનવાન, અને અરાજ્યના રાજ્યવાન થાય છે, એ સૌ મંડળીમાં ભાષણો તથા વાદવિવાદ કરી, શારાનુગ્રહણ કરવાથી થાય છે. જાહેર ભાષણો થવા ઉભી થયેલી મંડળીઓના લાભ વીશેનો એક અતિ ઉત્તમ દાખલો જે તવારીખ પરથી જણાય છે તે જાણીને માણુસ જાતને ખચીત ઘણીજ ખુશાલી ઉત્પન થયા વગર રહેજ નહી. અગાઉના વખતમાં આફ્રીકા દેશનાં જંગલી લોકોને પકડી વેચવાનો ધંધો મોટા પાયા ઉપર ચાલતો. બીચારા સીદ્દી લોકોને શું ખમવું પડતું તેનો ખ્યાલ માત્ર એ વિષય ઉપર લખાયલી ચોપડીઓ વાંચવાથી શહેલાઇથી આવી શકશે. આ ગુલામી ધંધો અંગ્રેજ લોકોને ધર્મ વિરૂદ્ધ છે એમ કોઇક વિદ્વાનોએ મત આપવાથી, એ બાબતપર ચર્ચા કરવા ૧૭૬૦ થી મંડળીઓમાં ગુલામી ધંધા વિરૂધ નિબંધો વંચાયા, ચર્ચા થઇ, અને અંતે તેમાં અંગ્રેજ લોકોને ફતેહ મળી. એટલે ગુલામી ધંધો હવે સદંતર બંધ થયો છે. એ કામમાં ટોમ્સ કર્લાકસ્ન નામે પુરૂષે પોતાની જીંદગી ગુજારી હતી ને જો કે તેને પ્રથમ અણસમજુ ને સ્વાર્થી લોકો તરફથી ઘણું વેઠવું પડયું હતું, તોપણ તેણે પોતાની અથાગ મહેનતનો બદલો જોયો, ને તે આજ એક મોહોટો પરમાર્થી પુરૂષ થઈ ગયો, એમ સંધે કહેવાય છે.

હવે આપણે જાહેર ભાષણો કેવા ધોરણોપર અપાવવા જોઇએ એ વિષયપર થોડાક વિચાર જણાવી આ વિષય સમાપ્ત કરવામાં આવશે. મંડળીઓમાં ભાષણ કરવાની રીત આ પ્રમાણે હોવી જોઇએ, કે જેઓ જે વિષય વિશે વિચાર કરવાને એકઠા થયા હોય તેઓમાંના શકતિમાન પુરૂષોએ વારાફરતી, ભાષણો કરી પોતપોતાના વિચાર જણાવવા, અથવા એકનું ભાષણ થઈ રહ્યા પછી બીજાએ પણ અનુક્રમને વિવેકની વાણીમાં પોતપોતાના વિચાર જણાવવા. ઘણી વખત જ્ઞાતિની મંડળીમાં અને વિદ્વાનોની મંડળીમાં વાદવિવાદ કરતાં ક્રોધના આવેશમાં એકબીજાને

તુચ્છકારના શબ્દો કહે છે, તે વેળાએ મારામારી કરવાને પણ ઉભા થાય છે. તે બહુજ ખોટું છે તેઓનામાં સભ્યતાનું કર્મ જોવામાં આવતું નથી, તેથી એઓના એકઠા મળવાને સભા મળી છે એમ કહેવું ઘટતું નથી. પછી ઉદેશ ગમે તેટલો સારો હોય તો શું થયું ? સભામાં બોલવાનો વિવેક પણ અભ્યાસથીજ થાય છે માટે અભ્યાસ વધારવાને વિદ્યાર્થીઓએ મંડળીઓ કાઢવી જોઇએ તેમાં ભાષણો આપવા જોઇએ ને વિદ્વાનોની મંડળીની રીતભાત જોવી જોઈએ. ઉપલા નિયમો પ્રમાણે દરેક સભાસદોને ચાલવાની ઘણી જરૂર છે, અને એમ જો થશે તો અવશ્ય મંડળી મળવાથી એટલે જાહેર ભાષણથી થતા ફાયદા પ્રાપ્ત કરી શકાશે.

ખેતીવાડીને લગતા જ્ઞાનથી થતા ફાયદા.

ભાષણકર્ત્તા—હાજી મામદ મુરાદ પ્રેમજી.

પ્રમુખ—ઇબરામભાઇ રેહેમતુલા કાદરભાઇ.

તા૰ ૧૪-૯-૦૫.

ઉપલો વિષય એવો વિશાળ અને અગત્યનો છે કે ખેતીવાડીને લગતા જ્ઞાનના પુસ્તકો વિદ્વાન અને કેળવાએલા લોકો ઉમંગથી વાંચે છે, તેને ગ્રહણ કરે છે અને તેવા જ્ઞાન બીજાઓ સંપાદન કરે તે માટે પ્રયત્ન કરે છે.

ખેતીવાડી માત્ર હળ ખેડી ધાન્ય ઉગાવવામાંજ સમાએલી છે એમ નથી પણ તેને લગતા જ્ઞાન જેવા કે—ભૂશાસ્ત્ર વિદ્યા, ઝાડપાનને લગતી વિદ્યા અને રસાયણશાસ્ત્ર વિદ્યા. એ જ્ઞાન સંપાદન કરી પોતાના ધંધામાં સુધારો અને વધારો કરે તો આખી આલમને ફાયદો થાએ. એટલા માટે વિદ્વાનોનો એવો મત છે કે અંગ્રેજ સરકારે ખેડુતો માટે નિશાળો કાઢવી અને તેમાં ઉંચા ધોરણની કેળવણી આપી એ સઘળા જ્ઞાનોથી તેમને માહીતગાર કરવા. ખેડુતો પોતાની ગરીબ અને દરિદ્ર હાલતમાંથી છુટી એ સ્થીતી ઉપર આવશે તેને ઘણોજ વિલંબ લાગશે તેના કરતાં હાલ જેઓ ઉચા પ્રકારની કેળવણી લઇને પચીસ કે પચાસ રૂપીઆની સરકારી નોકરી માટે યત્ન કરે છે તે કરતાં ખેતીવાડીનો ધંધો શામાટે અખત્યાર ન કરે કે જેને માટે અસલી લોક કહી ગયા છે કે—

ઉત્તમ ખેતી મધ્યમ ધંધો, નકટ ચાકરી ભીખ નધાન,
જો ખેતી નહીં ખેડો ભાઇ, ધંધા ઉપર રાખો ધ્યાન.

પણ એટલું છે કે ઉંચી કેળવણી લીધા પછી એવી મેહેનત મજુરીનું કામ થઇ શકે નહીં જો કે તેમાં કંઇપણ શરમાવવા જેવું નથી, બળકે ખુલી હવામાં મેહેનત કર્યાથી શરીર સુખાકારીનાં હજારો

ફાયદા તેથી હાંસલ થાય છે જે કેળવાયલા શખસો સારી રીતે સમજે છે અને તે ઉપર વીવેચન કરી લોકાને જાહેર પણ કરે છે, પણ તે જુદીજ રીતે જાહેર કરે છે જેવાં કે ક્રીકેટ--લાન્ટેનીસ--ફુટબૉલ-પોલો અને એવી એવી ખરચાળુ અને બીનઉપ્યોગી રમતગમત કરવાને કહે છે પણ ખેતી જેવી ખરેખરી તંદુરસ્ત કરનારી અને પોતાને તેમજ આખી આલમને ફાયદો કરે એવી મેહેનત કરવાને કેળવાએલા લોકો હલકુ સમજે છે. એ ખરેખર ખેદ ઉપજાવે છે, જો આપણે યુરોપીઅનો અને અમેરિકનો કે જેઓ આપણાથી હજારઘણાં સુધરેલા છે અને જેને પગલે ચાલીને આપણે એ સુધારા આપણામાં દાખલ કીધા છે તેને અપક્ષપાત અને દીર્ગ દ્રષ્ટીથી જુઓ કે તેઓ ખેતી કરવાને હલકું સમજે છે? જો તેઓ હલકુ સમજતા હોય તો પોતાનો મુલક છોડીને અત્રે ખેતી કરવા શામાટે આવે છે? કદાચ તમે એમ સમજતા હશો કે અંગ્રેજ ખેડુતો અત્રે નથી પણ તમે જોશો કે ચાહ કાફી જુટ એટલે સણ અને નીલ યાને ગુલી એ સર્વેનાં ખેડુતો માત્ર અંગ્રેજ લોકો છે. તેઓ આપણા હિંદુસ્તાનમાં આવીને ઉપર કહેલી જણસોની ખેતી કરે છે અને પોતાના જ્ઞાન અને વિદ્યા હુન્નરનાં બળથી દીનદીન સુધારો અને વધારો કરતા જાય છે તે એટલેસુધી કે હજારો એકર જમીનનાં આજે તેઓ માલેક થયા છે અને લાખો રૂપીઆ પેદા કરીને પોતાની સ્વદેશ કંપનીના શેર હોલ્ડરોને સારી જેવી વાટણી આપે છે.

મધરાસ ઇલાકાના હાલના હાકેમ લાર્ડ વેન્લાકનું પણ એવું મત છે કે કેળવાયલા દેશીઓએ ખેતીના ધંધામાં પડવું અને તે ઉપરથી મધરાસ યુનીવરસીટીની છેલ્લી કાન્વોકેશનમાં ચેન્સલર તરીકે પોતાનાં ભાષણમાં કેળવાયલા મધરાસી ગ્રેજ્યુએટોને ખેતીનાં ઉદ્યોગમાં પડવાનો બોધ ઘણીજ ગંભીરાઇથી દીધો હતો અને તે ધધાનાં ઘણાક ફાયદા જાહેર કહી સંભળાવ્યા હતા, જે તમારાથી બને તો વાંચીને ખાતરી કરી લેશો. એ ઇલાકેદાર હાકેમનાં મોહોઢામાથી તેવા વિચારો નિકળવાથી તે ઉપર સર્વેનું ધ્યાન ખેંચાયું હતું અને તે ઉપર ભારે ચર્ચા ફેલાઇ રહી હતી તે એટલે સુધી કે તે વિષય ઉપર વિવેચન કરવાને ઠેકાણે ઠેકાણે આપણા જેવી સભાઓ ભરવામાં આવી હતી અને આશા રાખું છું કે આપ સાહેબો પણ એ વીષયપર વીચાર કરીને કોઇ સારા છેવટ ઉપર

આવશે. મધરાસની એક સભા "એન્ડરસન મેમોરીઅલ હાલ"માં ભરવામાં આવી હતી અને તે પ્રસંગે ત્યાંનાં જાણીતા રહીશ અને દેશીઓના ખેરખાહ મી૦ જોન એડમ્સે પોતાના ભાષણમાં જણાવ્યું કે આ દેશમાં ખેતીની હાલત સુધારવાનું કામ ખેડુતોની મંડળી સારી રીતે અને મોટા પાયાઉપર સ્થાપન કરી ઉઠાવી શકશે એવો જે અભિપ્રાય લાર્ડ વેન્લોક આપ્યો છે તે ભુલભરેલું છે કારણ કે આ દેશની જમીનની સરવેથી મોટી અને એકલી માલેક સરકાર પોતે છે જેથી જમીનની હાલત સુધારવાનું કામ જમીનના માલેકનું છે માટે તે આ દેશમાં મોટે ભાગે સરકારને બજાવવાનું રેહેલું છે, પણ સરકાર એ ફરજ કેવી રીતે અદા કરે છે તે ફકત એકજ નિયમથી અને તે નિયમ એ કે પુરતી મેહેસુલ ખેડુતો પાસેથી મેળવવી પણ જમીનની ખીલવણી યા ખેતીના સુધારામાં ઘણોજ થોડો ભાગ આપવો. એ દેશમાં સરકાર જમીનની માલેકીપર પોતાનો કાયદાપુરવક હક દસાવે છે એટલુંજ નથી પણ તે મેહેસુલનો દર પોતે નકી કરી પોતેજ મેહેસુલ વસુલ કરે છે અને તેબી વળી પુર સખતાઈથી, અને ખેડુતોએ વેરાન જંગલોને વર્ષોની ચાલુ જાતી મેહનત અને પૈસાને ભોગે ખીલવીને બાગાયતવાળી યા ફળવંત બનાવી હોય છે તેનો મધ્યમ લાભબી ખેડુતો મેળવવા પામતા નથી, પણ સરકાર આઇતા લાભ ઉપર પોતાનો હક લાગુ પાડી મેહેસુલ એકદમ વધારી દે છે માટે એવા મામલામાં કેળવાયલા દેશીઓને ખેતીનાં ધંધામાં પડવાને કયાંથી ઉત્તેજન મળે અને કયા લાભ અને કઈ લાલચને આધારે મન કરે? આ દેશમાં સરકાર જમીનની મેહેસુલનો દર પોતાની મરજીથી નકી કરે છે અને જ્યારે ખરાબ વખતમાં ધમકીથી, દુ:ખથી અને છેલે સરવાળે હાલ્તાં બહાર મેલ્યાથી ખેડુતો પાસેથી કશુંબી મેળવી શકતી નથી ત્યારેજ બબડી ફફડીને છુટ મુકે છે. વળી મી૦ એડમ્સ કહે છે કે બીલકુલ છુટવાની આશા નહીં એવી કરજદાર હાલત અને દરીદ્રતામાં ખેડુતોને લાવી મુકવાને એથી વધુ સરસ ઉપાય બીજો શું હોય? અને કહે છે કે જ્યાં એવો મામલો હોય ત્યાં થાપણવાળા કેળવાયલા જમીનદારોને વચ્ચે પડવાની લાલચ થાય એવી નફાભરેલી હદ રેહેતી નથી અને અગરજો કોઇ શ્રીમંત અને શીખેલા લલચાઇને બહાર પડે તો તેને એક મુખ્ય બીનાં બીવાડનારી થઇ પડે અને તે એજ કે ગાઠના ગોપીચંદ ખરચી જમીનની સ્થીતી સુધારી શકયો કે તરત સરકાર તેના ઉપર મેહેસુલ વધાર-

વાને બહાર પડશે. મી૦ એડમ્સ કહે છે કે જયાં સુધી ખેડુતનો લાભ જાથુકનો રાખવાનો ધોરણ અમલમાં આવે નહીં ત્યાં તલક ખેતીનાં કામમાં થાપણવાળાઓનું ધ્યાન ખેંચવું ફોકટ છે. હવે આપણે એ વિશે વિચાર કરીએ કે મી૦ એડમ્સનું કહેવું સઘળું ખરૂં છે કે મેહેસુલ ઉઘરાવવામાં સરકાર જુલમ વાપરે છે પણ તેની ફરિયાદ બીચારા ગરીબ અને અજ્ઞાન ખેડુતો કોની પાસે કરે, કેમકે મામલતદાર, ફોજદાર, કલેકટર જે પાસે તેઓ ફરિયાદ કરે તે સરવે સરકારી નોકર માટે સરકારની વિરૂધ કોણ તે ગરીબોનો બચાવ કરે અને હાલ એ ગરીબોની દાઝ હઇડે ધરી પ્રાંતીક કન્ફરન્સ, જે બેલગામ ખાતે ભરાઇ હતી તેમાં દાજી આબાજી ખારેની દરખાસ્ત ઉપરથી એવો ઠરાવ રજુ કરયો હતો કે ખેડુતો કનેથી ઉઘરાવવામાં આવતી મેહેસુલ વધારવામાં સરકારે જે રાજ્યનીતી અખત્યાર કરી છે તે તરફ આ સભા પોતાની દલગીરી જાહેર કરે છે અને એવો આગ્રહ કરે છે કે જે ધોરણની રૂએ સરકારે હાલનાં સુધારેલા દર નકી કર્યા છે તે મધેની ખામીઓ દુર કરવી, માટે આપણે જોઇએ છીએ કે એ ફરિયાદ સરકારને કાને પહોચાડવાને કેળવાએલા શખશોએ માથે લીધુ છે ત્યારે હવે કંઇક દાદ મળશે એવી આશા રખાએ છે, પણ જો ખુદ કેળવાએલા ખેડુતોની એશોશીએશન હોત તો એટલા દર વધત પણ નહીં અને એટલો જુલમાત થાત પણ નહીં, અને એટલાજ માટે મધરાસનાં ગવરનર લોર્ડ વેન્લોક કેળવાએલા દેશીઓને ખેતીનાં ધંધામાં પડવાને ભલામણ કરે છે.

ખેતીવાડીને લગતા જ્ઞાન શીખવાથી, ખેડુતનો ધંધો અખત્યાર કરવાથીજ, ફાયદા હાંસલ થાય છે એમ નથી પણ માણસની સાધારણ જીંદગીમાં પણ તેનો લાભ લઇ શકાય છે કારણ કે જીઑલોજી એટલે જમીનને લગતી વિદ્યામાં તે ઉપયોગી છે. હવે જમીન ઉપર આપણો કેટલો બધો આધાર રહેલો છે કે જો આપણે કહીએ કે આપણી હસ્તીનો સઘળો આધાર જમીન અને તેનાં પેદા કરનાર ઉપરજ રેહેલો છે તો કંઇ ખોટું કહેવાએ નહીં, કારણ કે આપણાં આસપાસ નજર કરીએ છીએ તો સઘળી ચીજોની ઉતપતી જમીનમાંથીજ છે શીવાય કે જાનદાર કે જેની અતરે વીવેચન કરવાની જરૂર નથી. જુઓ કે પેહેલે તો આપણો પોતાનો આધાર જમીન ઉપર છે કે જેનાં ઉપર આપણે ઉભા રહીએ છીએ,

બેસીએ છીએ, ઉઠીએ છીએ, સુઇએ છીએ, હરીએ છીએ, ફરીએ છીએ વગેરે હવે એ સઘળી હીલચાલ કરવાની શકિત લાવવા માટે ખોરાકની જરૂર છે જે સર્વે જમીનમાંથી ઉગે છે અથવા તો કોઇપણ પ્રકારે જમીન સાથે સંબંધ ધરાવતી જણસનો આપણે ખોરાક લઇએ છીએ, ઉપરાંત શરીરનું જતન કરવાને વસ્ત્રની જરૂર છે તેપણ જમીનમાંથી ઉગતી ચીજોનો અથવા તે સાથે સંબંધ રાખતી જણસોમાંથી બનાવવામાં આવે છે, અને ટુંકમાં આપણી જીંદગીની હરેક જરૂરીઆતો જમીનમાંથી અથવા તો તેની સાથે સંબંધ રાખતી ચીજોમાંથી નીપજે છે. માટે જમીન જેના ઉપર આપણી હસ્તીનો એટલો બધો આધાર રહેલો છે તેને લગતું જ્ઞાન કેટલું ઉપયોગી અને ફાયદાકારક હોવું જોઇએ તેનો તમેજ ખ્યાલ કરો. ભૂશાસ્ત્ર વિદ્યા જેમાં જમીનની હરેક તરેહની ખાશાયત અને તેમાં સમાએલા સર્વે ગુણ અવગુણોનો વીવેચન કરેલો છે કે જેનાં જ્ઞાનથી કઇ જમીનમાંથી સોનું અને કેવી જમીનમાંથી કોલસો લોખંડ વગેરે ઉપયોગી જણસો નીકળે છે અને કેવી ખશીઅતવાળી જમીનમાં કેવા પ્રકારનો પાક ઉગાવવામાં આવે અને તે કેટલી હદ અને કેટલી મુદત સુધી ઉગાવવાથી ફાયદો થાએ એવા અગત્યનો જ્ઞાનવાળો માણસ જો મેહેનત લઇ અનુસરતી જમીન ઉપર અનુસરતી રોપણી કરાવે તો જરૂર વધારે ફાયદો થાએ. એ જ્ઞાનથી સાધારણ જીંદગીમાં ફાયદો થાએ એટલુંજ નહીં પણ જો કોઈ વેપારી શખશ હશે તો તેને વેપારમાં પણ તે સહાયકારક થઈ પડશે, અને તેથી વેપારમાં ઘણોજ વધારો અને સુધારો થયો છે તે અતરે કહી સંભલાવું છું. થોડાક વખત ઉપર અલાહબાદ તરફ નીકળતું પાઓનીઅર નામે પત્રમાં લખેલું હતું કે પ્રોફેસર વેલેન્ટાઇન બૉલ નામે એક અગ્રેજ શખશ હીંદુસ્તાનમાં આવી સતર વરસ સુધી ભૂશાસ્ત્રને લગતી શોધ ખોળ કીધી, અને હાલ તે ડબલીનની યુનીવરસીટીમાં જીઑલોજી અને મીનરૅલૉજીનો ડારેકટર છે તેણે એ પોતાના સતર વરસનાં અનુભવથી, "ઇકૉનૉમીક જીઑલૉજી" અને "મૅન્યુઅલ ઑવથી જીઑલૉજી ઑફ ઇંડીઆ" એવે નામે બે પુસ્તકો બહાર પાડયા છે જેમાં હીરા, માણેક, કોલસા, અને સોનાની ખાણોને લગતું એટલું બધુ વીસ્તાર ને લખેલ છે કે આજે કોલસા અને સોનાની ખાણો ખોદવાને ઉદ્યમ હીંદુસ્તાનમાં એટલો બધો ઉદ્યમ વધ્યો છે તેનું સર્વે માન તે વિદ્વાન પ્રોફેસર વેલેન્ટાઇન બૉલને ઘટે છે.

હવે ખેતીવાડીને લગતા બીજા જ્ઞાન--બોટાની યાને ઝાડ પાનની લગતી વિદ્યાનાં ફાયદા આપણે જોઈએ. પેહેલે તો વૈદકને લગતા જ્ઞાનમાં તેની અવશ્ય જરૂર છે જે વૈદ્ય અને ડાકતરો સારી રીતે સમજતા હશે, અને ખરૂ કહીએ તો સર્વે જાનદાર ચીજનો આધાર તે ઉપર રહેલો છે કારણ કે માણસ અને જાનવરનો મુખ્ય ખોરાક ઝાડ પાન અને ભાજી-પાલાની વનસ્પતી ઉપર છે અને ખોરાક ઉપરાંત વસ્ત્રનાં સાધન પણ તેમાંજ સમાએલા છે. એટલુંજ નહીં પણ પરમકૃપળુ પરમેશ્વરનાં અખંડ ડાહાપણની કારીગરીનો નમુનો તેમાં બતાવેલો છે. આ દુનીઆનાં કષ્ટથી કંટાળેલો માણસ જ્યારે કુદરતની પુર બહારથી ખીલી નીકળેલા એક બાગમાં તે જાએ છે ત્યારે ઝાડ પાનની હરીઆળીથી તેની આંખને મળતી થંડક અને રંગ બેરંગી પુષ્પોની મગમગતી ખુશબોથી તેનાં મગજને મળતી તાજગીથી જે ન્યારી અસર થાએ છે તેની ખુબીનું વર્ણન કરવા કરતાં તેનાં જ્ઞાન અને અવલોકનથી જે અપરંમપાર ઈશ્વરી ડાહાપણ નજરે પડે છે તેનો માત્ર અનુભવ મેળવ્યાથી તેમાં સમાએલા અગણીત ફાયદાની પુરેપુરી ખાતરી થાએ છે. એતો આપ સારી રીતે જાણતા હશો કે બીજા સર્વે દેશો કરતાં હીંદુસ્તાનની જમીન વધારે ફળદ્રુપ છે અને તેથી ફુલ પાનની ઉત્પતિ ઉપરાંત ફળફળાદી અતરે પુષ્કળ થાએ છે તે એટલે સુધી કે તેમાંની કેટલીક વનસ્પતીનો ખરો ઉપયોગ નહીં સમજ-વાથી નકામી સમજી કઇપણ વપરાસમાં લીધા વગર ફેંકી દીધામાં આવે છે જેનાં ઘણાંક દૃષ્ટાંત અંગ્રેજી ચોપડીમાં વાંચવામાં આવે છે, જેમાંનું એક અતરે કહી સંભળાવું છું. તે એકે ઉત્તર વીભાગમાં એક જાતનાં ખાટા લીંબુ ઉગે છે જેને ત્યાં પાહડી લીંબુ તરીકે ઓળખે છે. હવે એ લીંબુ પુષ્કળ ઉગે છે કે જેમાંથી સેહેજ સાજ ખટાસને ઠેકાણે વાપરી બાકીનાં વ્યર્થ ગણવામાં આવે છે જે માટે લખે છે કે જો તેઓ ઇંગલંડમાં મળી આવતા હોએ તો અંગ્રેજ લોકો તેમાંથી ભારે ધન પેદા કરતે પણ અજબ છે કે અહીંનાં લોકો તે વનસ્પતાની કઇબી માહીનગીરી રાખતા નથી નહીં તો એ લીંબુમાંથી લાઇમ-જ્યુસ તરીકે તેનો રસ કાઢી યુરોપ તરફ મોકલવામાં આવે તો ઓછામાં ઓછી ત્રણથી ચાર શલીંગે ગ્યાલનને ભાવે ખપી જાએ અને તેનો ખરચ અતરે જાસ્તી તો દશથી બાર આના ગ્યાલનનાં પડવા જાએ. એવો લાઇમ-જ્યુસ અમેરીકાથી દર

વરસે ૪૫૦૦૦ ગ્યાલન ફક્ત ઇંગ્લંડમાં આયાત થાએ છે, ઉપરાંત એ, લીંબુની છાલમાંથી એક જાતનું તેલ નીકળી શકે છે કે જેવો તેલ વાળને લગાડવાનાં વપરાસ માટે ઇંગ્લંડથી ઈટલીનાં દેશમાં નીકાશ થાએ છે જે રૂ ૨૫૦) ગ્યાલનને ભાવે વેચાએ છે પણ અતરે જો એ લીંબુમાંથી તેલ કાઢવામાં આવે તો રૂ ૮૦ થી રૂ ૯૦) ને ભાવે પડે છે. એ ઉપરથી આપ વીચાર કરો કે વનસ્પતીનું જ્ઞાન કેટલું અગત્યનું છે અને વીશેશ કરી આપણા દેશીઓ માટે તે કેટલું જરૂરનું છે કે સાધારણ જીંદગીનાં ઉપરાંત વ્યાપારમાં તે અછુ સાહીત્ય થઇ પડે એ આપ ઉપલા દાખલા ઉપરથી સારી રીતે સમજ્યા હશો.

હવે આપણે ત્રીજી અને સર્વેથી અગત્યની બાબત રશાયણશાસ્ત્ર (કેમીસ્ટ્રી) અથવા એ પ્રસંગે આરગેનીક કેમીસ્ટ્રીનું વિવેચન વધારે અનુકુળ છે તે ઉપર આવીએ. રસાયણશાસ્ત્રની તે એક શાખા છે જેમાં વનસ્પતિનાં આરગન્સ યાને શારીરીક તત્વો કેવી રીતે પારખવા તેનું વિવેચન કરેલું છે. એથી જમીનમાં સમાએલો કસ તે જમીનની થોડી માટી લઈ તે ઉપર રસાયણી પ્રયોગ કર્યાથી માલમ પડે છે અને તે પ્રમાણે તેમાં નાખવા માટે ખાતરની પણ રસાણુ મારફતે તપાસ કરીને યોગ્ય ખાતર વાપરવામાં આવે તો તે જમીનમાં સમાએલા સર્વે કસનો લાભ લઇ શકાય છે અને તેટલા માટે અનુસરતી જમીન ઉપર અનુસરતી રોપણી કરવામાં આવે અને તે દેશનાં હવાપાણીનો ખ્યાલ કરીને તે માફક વાવણી કરવામાં આવે તો જરૂર મનમાનતો પાક ઉગી નીકળે છે. એટલા માટે ઈંગ્લંડ અને અમેરીકા અને બીજા સુધરેલા દેશોમાં ખેતીવાડીને લગતી સોસાએટી ઉભી કરવામાં આવે છે અને તે સોસાએટી તરફથી એક બોટાનીકલ ગારડન અને રસાયણ પ્રયોગશાળા (કેમીકલ લેબોરેટરી) સ્થાપવામાં આવી છે જેમાં તે સોસાએટી તરફથી નેમાએલા રશાયનશાસ્ત્રી હરેક તરેહની ખેતીવાડીને લગતી શોધ ખોળ કર્યા કરે છે અને તેથીજ કરીને દીનપરદીન સુધારો અને વધારો કરીને એવા ચડીઆતા દરજ્જા ઉપર આવેલા છે. અતરે પણ ખેતવાડીને લગતી જે શાખા યુરોપીઅનને હાથ રહેલી છે જેવી કે ચાહ--કાફી વગેરે તે માટે જુદી જુદી એસોશીએશન ઉભી કરવામાં આવી છે જેમાંની એક ઈંડીઅન ટી એશોસીએશન નામે કલકતામાં ઉભી થએલી છે અને નં૦

પ ફેરલી પ્લેસવાળા મકાનમાં દર વરસે તેઓની એક સભા ભરવામાં આવે છે જેમાં તેઓની તરફથી નેમાએલા રશાયણશાસ્ત્રી મી૦ એમ કીલવ બામ્બર, આસામ, કાચર, સીલહેર, ડારજીલીંગ વગેરે ચાહનાં પ્રગણામાં ફરી ફરીને ચાહને લગતી શોધ ખોળ કરે છે અને તેનો રીપોર્ટ દર વરસે રજુ કરવામાં આવે છે. એવી યુક્તિથી ઇંડીયન ચાએ ચીનાઇ ચાહને લગભગ હઠાવી દીધી છે, જે હું ધારૂં છું કે આપ ઘણે ઠેકાણે વર્તમાનપત્રદ્વારે વાંચી વાકેફ થયા હશો માટે ભાઇઓ એવાજ સહાસ કામની દેશીઓ માટે પણ જરૂર છે અને તેવી અગત્યતા જોઇ માજી ગવર્નર લાર્ડ રેની ભલી કોશેશથી પુનામાં કાલેજ ઓફ સાએન્સ ઉઘાડવામાં આવી છે જેમાં ખેતીવાડીને લગતી ઉંચે દરજ્જેની કેળવણી આપવી એવી નેમ રાખેલી છે પણ એજ દલગીરીની વાત છે કે કેળવાએલા દેશીઓ તે માટે જોઇએ તેવી ઉમંગ ધરાવતા નહી હોવાથી ધારેલો હેતુ પાર પડયો નથી એવી કડવી ફરિયાદ સાતમી પ્રાંતીક કનફરન્સમાં જાહેર કરવામાં આવ્યું હતું અને તેજ કનફરન્સનાં આઠમાં રેઝોલ્યુશનમાં મી૦ આર. કે. કામાની દરખાસ્ત ઉપરથી એવો ઠરાવ કરવામાં આવ્યો છે કે હાલનાં ખેતીવાડી અને ચીત્રકળાના વર્ગ હાઇસ્કુલમાં કાઢવામાં આવ્યા છે તે મનમાનતી રીતે આપણી ગરજ સારી શકતા નથી માટે એવી રૂઢી ઉપર સરકારી મદદ મળવી જોઇએ કે જેથી સાએન્સ, આર્ટસ અને ટેકનીકલ સ્કુલની સ્થીતીમાં સુધારો કરવાની બહુજ જરૂર છે માટે જેવી સાઉથ કેન્સીંગટન અને સીટી અને ગીલ્ડસ આફ લંડન ટેકનીકલ ઇન્સટીટયુટનાં કાનુન ઉપર નિશાળો સ્થાપવાને મ્યુનિસીપાલીટી અને બીજા લોકલબોર્ડની મદદ મળવી જોઇએ. માટે ભાઇઓ આપ હવે સારી રીતે સમજ્યા હશો કે જ્યારે લાર્ડ રે અને બીજા ઘણાખરા કેળવાએલા શખશો ખેતીવાડીની કેળવણીને એટલી અગત્યની ગણે છે ત્યારે તે જરૂર ફાયદાકારક હોવી જોઇએ.

મુસાફરી કરવાથી થતા ફાયદા.

ભાષણ આપનાર હુશેનભાઇ જુશબ.

શરનશીન માહામદભાઇ જાફર મુખી.

મુસાફરીથી થતા અસંખ્ય ફાયદાઓ વિશે સઘળા શાહેબોને વાકેફ હશે પણ તે ફાયદાઓ ઉપર વિચાર કરવાની થોડાઓએજ કોશેશ કરી હશે. એવું છે તો સઘળા ફાયદાઓ જાણવાની ઘણીજ અગત્ય છે.

યુરોપખંડમાં મુસાફરીની પીછાણ એટલીહદ સુધી કરવામાં આવે છે કે જ્યાં સુધી એક ગ્રહસ્થ યુનીવરસીટીની ઊંચી કેળવણી લીધાબાદ એક સારી જેવી મુસાફરી કરે નહી, જો એટલુ નહી તો માત્ર યુરોપનાં મુખ્ય શેહેરોમાં જ્યાં સુધી તે નહી આવે ત્યાં સુધી તેનો અભયાસ પુરો થયલો ગણાંતો નથી, અથવા બીજા બોલોમાં બોલીએ તો મુસાફરીને કેળવણી એક અગત્યના ભાગ તરીકે ગણવામાં આવે છે.

અસલના વખતમાં પણ મુસાફરી કરનારાઓનો દરજ્જો ઘણો મોટો ગણાતો. ગ્રીસના ઇતિહાસ ઉપરથી જણાય છે કે ગ્રીક ફીલસુફો તથા વિદ્વાનોનો મોટો ભાગ વરસો સુધી મુસાફરી કરી અનુભવ મેળવતા, અને તે વખતમાં સુધરેલા ઇજીપ્ત, સીરીઆ વગેરે ભાગમાં મુસાફરી કરવી એ મુસાફરી કરવાની મુશકેલીઓને લીધે એક ઘણુંજ મોટું કામ સમજવામાં આવતુ. એવા માહાન મુસાફરોને ગ્રીક લોકો ઘણુંજ માન આપતા. આરબો પણ મુસાફરોની કદર પીછાણતા. જે અરેબીયન નાઇટ અને બીજી અરબી કીતાબોના ઉપરથી માલમ પડે છે. અરેબીયન નાઇટને મુસાફરોની વારતા કહીયે તો ચાલે. સીનબાદ ખલાસીની સાત મુસાફરીઓ અને બીજી કેટલીક એવીજ વારતાઓ જેમા મુસાફરો પોતાની મુસાફરીનો અનુભવ વારતા રૂપે આપે છે અને જે વારતાઓ અરેબીયનનાઇટનો "બેકબોન" એટલે એક અગત્યનો ભાગ છે કે જેની

ઉપર અરેબીયનનાઇટની ખુબીઓ છે એમ કહીયે તો ખોટુ કહેવાશે નહી. એજ પુસ્તકમાં ઘણા દેશોમાં મુસાફરી કરનારને લગભગ દરેક ઠેકાણે ડાહ્યા તથા અકલમંદ પુરૂષો તરીકે ચીતારવામાં આવ્યા છે. ઇરાનીઓ પણ મુસાફરીથી અનુભવ મેળવેલા સખસોની પીછાણ કરતા અને શેખ-શાદી જેવા વિદ્વાનોની જીંદગીનો વૃતાંત આપતા તેઓ મગરૂરીથી લખે છે કે શેખશાદીએ પોતાના અમર પુસ્તકો લખ્યાં તે પેહેલા ત્રીસ વરસ સુધી આખા ઇરાન, હિંદુસ્તાન, અરેબીયા, અફગાનિસ્તાન, ઈજીપ્ત, એબીસીનીયા, જેરૂસલમ, વગેરે દેશોમાં દરવેશી હાલમાં મુસાફરી કરી હતી, અને એ મુસાફરી દરમ્યાન તેણે જે જે જ્ઞાન તથા અનુભવ મેળવ્યો તે પોતાના પુસ્તકોમાં આપણને આપી ગયો છે. અને સુધરેલા યુરોપીયનો પણ ઘણા હોંસથી વાંચે છે. આપણા ઉપર રાજ કરતા અંગ્રેજો પણ પોતાની બોહલી શેહનશાહત માટે કેટલેક દરજે પોતાના આગલા બાહાદુર મુસાફરોનેજ આભારી છે. કે જેઓ વેપાર તેમજ બીજી મતલબો સારૂ લાંબી મુસાફરીઓ કરી પોતાને ફાયદો કરતા એટલુંજ નહી પણ પોતાના દેશનો વેપાર ખીલવી દેશને આબાદ કરતા. વખત જતા તેઓનુ ધ્યાન નવા નવા મુલકો જીતવાપર ખેંચાયું અને લાંબી લાંબી મુસાફરીઓ કરી અનુભવ મેળવી તેઓ એકેક પછી જુદા જુદા મુલકો તાબે કરવા લાગ્યા. દાખલા તરીકે હિંદુસ્તાનમાં પહેલા અંગ્રેજો વેપારી તરીકે લાંબી લાંબી મુસાફરીઓ કરી આવતા. આગળ જતા જ્યારે તેઓએ જોયું કે હીંદુસ્તાનમાં ઘણો કુંસંપ ચાલે છે અને જુદા જુદા રાજ્યો માંહોમાંહે લડી મરે છે, ત્યારે તેઓ તે જીતવાની કોશેશ કરવા લાગ્યા અને હાલ આપણે જોઈએ છીયે કે આખા હીંદુસ્તાનના એક નાકેથી બીજે નાકે સુધી તેઓ એકલાજ માલેક છે. જો તેઓ પહેલાથી કઠણ મુસાફરીઓ કરી મુસીબત ખેંચી અત્રે નહીં આવતે તો કદીપણ હિંદુસ્તાન મેળવવા તેઓ શકતીવાન થાત? યુરોપમાં હાલ જે સુધારાઓ થયા છે, તેની શરૂઆત તપાસશુ તો મુસાફરીથી થયા છે એમ માલમ પડશે, ક્રાઇસ્ટની કબર જેરૂસલમમાં આવેલી છે. જે તે વખતમાં મુસલમાંનોના હાથમાં હતું. દર વરસે હજારો ધાર્મીક, ખ્રીસતીઓ (ક્રાઇસ્ટની), ઇશાપેગમ્બરની, કબર ઉપર શેજદો કરવા યુરોપથી જેરૂશલમ જતાં. પંદરમીસદીમાં તુરકી રાજ્ય એક માહા

બળવાન રાજ્ય થયું હતું અને જેરૂશલમ પણ તેના તાબા હેઠલ હતું. એ વખતે ક્રીસચીયનો અને ટરકીઓ વચ્ચે વારંવાર વાંધાઓ પડતા જેથી આખા યુરોપખંડના ક્રીસચ્યન શાથે મલી જેરૂસલમ ટુર્કીઓના હાથમાથી લઇ લેવાનો ઠેરાવ કરયો, અને ક્રીસચીયનો તથા ટુરકીઓ વચ્ચે એક ધર્મ સંબધી ખુનખાર લડાઇ જાગી જે "ક્રુસેડ" ના નામથી ઓલખાય છે. એ લડાઈઓ ઘણા વર્ષ સુધી ચાલુ રહી. ટરકીસો પાસેથી જેરૂશલમ છોડાવવા જે યુરોપીયનો લડાઈમાં જોડાઈ ટર્કીમાં જતા તેઓ મુસાફરીની મુશકેલીઓને લીધે વર્ષો પછી પોતાના સ્વદેશ પાછા ફરી શકતા અને એ રીતે તે વખતના સુધારામાં ઘણાજ આગળ વધેલા મુસલમાનોના દેશમાં તેઓ વર્ષો સુધી પડી રહેતા. પરીણામ એ આવ્યું કે જેવી રીતે હીંદીવાનો યુરોપીયનોની સમાગમમાં આવ્યાથી સુધરવા લાગ્યા તેવીજ રીતે ક્રીસચીયનો મુશલમાનોની સમાગમમાં આવ્યાથી મુશલમાન સુધારો અખત્યાર કર્યો, એ વખતે તેઓ મુશલમાનો પાસેથી કેમીસ્ટ્રી (રસાયણ શાસ્ત્ર) અલજીબરા વગેરે સંખ્યાબંધ ચીજો શીખી અને તે એટલી હદ સુધી કે શેન્ટ, અતર, વગેરે સુગંધ પદાર્થો જેવી નજીવી ચીજો પણ વાપરવા તથા બનાવવા તેઓ મુશલમાનો પાસેથી શીખ્યા; અને એક વખત મુશલમાંનો પાશેથી શીખીને પોતાના જાતી-બળથી દરેક ચીજમાં ઘણા સુધારા તથા વધારા કરી તેના હાલના દર-જામાં લાવી મુકયા છે. એમ નથી કે આએ સુધરેલાજ દેશમાં મુસાફરી કરવાથી ફાયદા થાય છે આપણા કરતા વધારે સુધરેલા દેશમાં મુસાફરી કરવાથી વધારે ફાયદા થાય છે ખરા, પણ એક સુધરેલા દેશનો માણસ, જંગલી અથવા અસુધરેલા દેશમાં જાય તોયપણ તેને ઘણું શીખવાનું મળી શકે છે, કવીનાઇન જેવી એક અગત્યની દવા જે તાવ ઉપર ઘણીજ અકશીર છે તે યુરોપીયનો અમેરીકાના જંગલી હબશીઓ પાશેથી શીખ્યા. એ હબશીઓમાં કોઇને તાપ આવતો ત્યારે એક ચોકશ ઝાડના મુળીઆ કાચાને કાચા ખાતા જેથી તાપ એકદમ ઉતરી જતો. એક યુરાપીયનની જાણમાં એ આવ્યાથી પોતાના સ્વદેશી ડાકટરોનું ધ્યાન તેણે એ ઉપર ખેચ્યું અને તેઓએ આગળ શોધ ચલાવી કવીનાઇન શોધી કહાડયું. વળી યુરોપીયનો એશીયા તથા જંગલી આફ્રીકામાંજ મુસાફરી કરવાથી યુરોપ હાલમાં એટલો દ્રવ્યવાન થયો છે, અને છાપાદ્વારે આપણે દરરોજ

(ન્યુસપેપરોમાં) વાંચીએ છીએ કે યુરોપના જુદા જુદા રાજ્યો પોત-પોતાનો વેપાર ખીલવવા એશીયા તથા આફ્રીકામાં આગળ વધતાજ જાયછે.

મુશાફ્રી કરનારની તંદુરસ્તી ઉપર મુશાફ્રીની શું અસર થાય છે તે હવે આપણે તપાશશુ. જુદા જુદા દેશમાં મુશાફ્રી કરવાથી જુદા જુદા દેશની આબોહવાને શરણ થવું પડે છે. તે સાંમે આપણી તંદુરસ્તી જાલવવા આપણે પોતાથી બની શકતું દરેક કરીએ છીયે અને ઘણી વખત જુદા જુદા દેશની હવા પાણીની અસર ખમવા આપણે આપણા શરીરને તઇયાર બનાવીયે છીયે એથી કરી આપણું શરીર હમેશનું મજબુત તથા જુદી જુદી રૂતુઓનાં ફેરફારથી ઘણી અસર ન થાય એવું થાય છે હવા ફેરબદલ થયેથી પાચનશકતી વધીને ભુખ લાગે છે અને શરીરમાં લોહી પણ સાફ થઇ તેનો જથો વધે છે. જુદા જુદા દેશની જુદી જુદી કુદ્રતી રચનાઓ, નવાઇઓ વગેરે જોઇ આપણે ઘણાજ ખુશી થઇયે છીયે અને એથી જે ખુશી થવું તે આપણી તંદુરસ્તી ઉપર ઘણીજ સારી અસર કરે છે. વળી લાંબી મુસાફ્રી વખતે આ દુનીઆની જંજાલો તથા ચીંતાઓનો મોટો ભાગ ઘણી વખતે આપણે ભુલી જઇયે છીયે અને તેથી પણ તંદરોસ્તીને ઘણો ફાયદો થાય છે. કેટલાક હઠીલા અને ભયંકર દરદોના ઇલાજ તરીકે ડાકટરો દરદીઓને લાંબી દરયાની મુશાફ્રી કરવા તથા બીજા દેશોમાં હવા ફેરબદલ કરવા જવા ભલામણ કરે છે. ઘણી વખતે એથી ફાયદો થઇ દરદ તદન મટી જાય છે જો કે દરીઆની મુશાફ્રી જે દરદી કરે છે તેને ઘણી વખતે સ્ટીમરની એકાંત જીંદગી દરીઆના સઘળા તુફાન તથા જોખમો શાથ ઘણા દીવસો સુધી ભોગવવી પડે છે. અને એ એકાંત દીવસોમાં તેના કમનસીબ દરદની વારંમવાર તેને યાદ આવ્યા કરે છે અને તેથી તેને જે દુ:ખ ઉત્પન થાય છે તે તથા એક દરદીને જેવી આશાએશ જોઈયે તેવી મલી ન શકવાથી કોઇક વખતે મુસાફ્રીથી તેને નુકશાન થાય છે એ ખરૂ, પણ ફાયદા શાથે સરખાવતા તે નુંકશાન ઘણું થોડું છે.

જુદા જુદા દેશોમાં ફરવાથી આપણે ઘણા અનુભવી અને હુશીઆર થઇએ છીએ. ડાહયા માણસો કહી ગયા છે કે 'ફરે તે ચરે' અને જેમ એક માણુસ વધારે ફરે અને દુનીયા વધારે જોય તેમ તે પોતાની પાછલી જીંદગીમાં વધારે ફતેમંદ થઈ શહેલાઇથી આગલ વધી શકે છે.

પારકા દેશમાં મુશાફરી કરવાથી એક માણસ હુશીઆર તથા સાવચેત થાય છે કારણ કે પારકા દેશમાં લુચ્ચાઓ વગેરેથી ઠગાય નહી તે શારૂં તેને હમેશા હુશીઆર તથા સાવચેત રહેવાની ફરજ પડે છે. જે લાંબી વખત સુધી ચાલુ રેહવાથી એક ટેવના આકારમાં બદલાઇ જાય છે. મુશાફરીએ પોતાને તેમજ દેશને વેપાર સંબંધી ઘણા ફાયદાઓ કરવા તથા દેશની દોલત વધારવાનું એક સાધન થઈ પડે છે. વિદયા હુન્નરોમાં ઘણા આગળ વધેલા યુરોપ તથા અમેરીકામાં ત્યાનાં આગળ વધેલા હુન્નરોનો જાતી અનુભવ મેળવી જો કોઇ તે હુન્નરો અતરે દાખલ કરે તો ખચીત દેશ તરફની એક ફરજ અદા કરે એટલુંજ નહી પણ પોતે જાતે પણ ઘણો લાભ મેળવે છે. બીજા દેશમાં જઇ રહયાથી ત્યાંના લોકોની રાહરસમો, સંસારી રીવાજો પેહેરવાશ વગેરે કુદરતી રીતે આપણું ધ્યાન ખેંચે છે, અને આપણા દેશના પેહેરવાશ, રીવાજો વગેરે શાથ તેની સરખામણી કરતા ઘણી વખતે આપણી ખાત્રીઓ આપણા ધ્યાનમાં આવે છે અને તે ખાત્રીઓ સુધારવાને પણ બની શકે છે સુધારામાં આગળ વધેલા દેશના સુધારાઓ જોઇ આપણા દેશમાં પણ તે સુધારા દાખલ કરવાની ઉમંગ થાય છે અને તેનુ પરીણામ ઘણી વખતે શારૂ આવે છે એટલું તો ધ્યાનમાં રાખવાનું કે એક બારીકાથી તપાશનાર મુશાફર જેટલું મુશાફરીથી મેળવી શકે છે તેટલું એક ઉપર ટપકેથી મુશાફરી કરનાર મેળવી સકતું નથી.આપણે વારંમવાર વાચીયે છીયે કે નાસ્તીક માણસો મુશાફરી કરવાથી કેટલીક વખતે ઇશ્વરને માનતા શીખે છે. માહાશાગરો, તુફાની મોજાઓ, પહાડો, નદીઓ વગેરે વારંમવાર એક માણસના જોવામાં આવે તો કુદરતી રીતે તે બનાવનારની મોટાઇનો ખ્યાલ તેને આવે છે. અને મુશાફરી એવી કેટલાક વખતે નાસ્તીકપણાને દુર કરવાનું શાધન થઇ પડે છે. અસલના વખતમાં મુશાફરી કરવી એ ઘણી મુશકેલીનું કામ હતું મુશાફરોને ઘણી વખતે કેટલાક મહીનાઓ સુધી મોટા મોટા જંગલોમાં મુશાફરી કરવી પડતી જ્યાં તેઓને રાતદહાડો, લુટારા વગેરેઓની બીક રહેતી. જે અટકાવવાને ઘણાઓ મુશાફરો શાથે મળી વણજારના આકારમાં મુશાફરી કરતા તે વખતમાં હાલના જેવી ટપાલઆફીશની શગવડ નહી હોવાથી કેટલાક મહીનાઓ સુધી અથવા ઘણી વખતે વરશો સુધી એક મુશાફર પોતાના કુટુંબ વગેરે વીષે કાંઇ પણ શાંભળી શકતો નહી. તેના કુટુંબીઓ પણ તેના વીશે તેટલાજ અણ-

જાણ્યા રેહેતા જે સગળી મુશકેલીઓ હાલના શુધરેલા જમાનામાં ટાળવામાં આવી છે. જમીન ઉપરે મુશાફ્રી કરવી હોય તો હજારો માઇલની મજલ થોડા વખતમાં આપણે પુરી કરીયે છીયે. જ્યારે દરીઆ મારગે પણ મોટી અને ઝડપ ચાલની ઈસ્ટીમરો પુરતી સગવડ શાથે જ્યા આગળ ચોકસ ઠેકાણે જતી કેટલાક મહિનાઓ નીકલી જતા અને પવન ઉપર આધાર રાખી પડી રહેવું પડતું તે જગ્યાયે હાલમાં થોડા દીવસમાં આ-પણે પોહોંચી શકીયે છીયે. વળી મુશાફ્રી દરમ્યાન ઈસ્ટીમરોમાં ઘરની માફ્ક બરાબર વખતે સમજવાનું મળે છે. અને એક સુધરેલા માણસને તેના ઘેર આગળ મળતી સઘળી સગવડો ઇસ્ટીમરોમાં મુસાફ્રી દરમ્યાન મળી શકે છે. તંદુરસ્તી સુધરવી, મગજને તાજગી તથા આશાએશ મળવી. અનુભવ તથા હુશીઆરી આવવી, નવી નવી ચીજો શીખવી કુદરતી રચના તથા જુદા જુદા શેહેરો જોવા, જુદી જુદી કીશમનાં માણસો-ની સંગતમાં આવવું માન તથા આબરૂનું વધવું, સારી રીતભાત શીખવી. ઘણાથી ઓળખાણ થવી, જ્ઞાનનું વધવું, દુનીઆદારીનો અનુભવ મળાવો, દોલતની વૃદ્ધી થવી, ગુજરાન ચલાવવાનાં સાધનો હાથ આવવા એ સઘળા મુસાફ્રીના ફાયદાઓ છે. શેખશાદી એક ઠેકાણે કહે છે કે એક ડુબકી મારનાર દરીયામાં મોતીની સોધમાં મારતી વખતે વીચાર કરે છે કે મને મગર મચ્છ ખાઇ જશે અને તે ખીયાલમાં જો તે ડુબકી નહી મારે તો કીમતી મોતી મેળવવા તે કદીપણ શકતીવાન થાય નહી.

ભાઇચારો અને સંપ

ભાષણ કર્ત્તા—**મી૦ ઈભરામભાઈ નુરમામદ**

પ્રમુખ—**શેઠ મનજીભાઈ કરીમ.**

તા૦ ૧૧-૮-૯૫.

ભાઈચારાનો નીયમ દરેક મનુષ્ય હાલ કેવી રીતે પાળે છે. દરેક મનુષ્યે તેના પર પળે પળે પ્રીતી રાખવી, અને તેના પ્રીય કાર્યનું સાધન કરવું એજ ઈશ્વરની ખરી ભક્તી કહેવાય. પરંતુ ઈશ્વરની ઉપર ખરી પ્રીતીની પારખ શાથી થાએ છે? મનુષ્યપર પ્રીતી રાખવાથી થાએ છે, જેને આપણે જોઈએ છીએ, જેની સાથે આપણે વારંવાર બેસવા ઉઠવાનો સર્વ વ્યવહાર કરવો પડે છે, તેનાપર જો પ્રીતી નથી રાખતા તો અદૃશ્ય (દેખવામાં આવે નહીં તેવા) નિરાકાર, નીરંજન, ઇશ્વર ઉપર આપણી કેવી રીતે પ્રીતી થઇ શકશે? બીજી બાજુથી જોવા જઇએ તો જેનાપર આપણે પ્રેમ અને મમતા છે, તેવી પ્રીય વસ્તુપર પ્રીતી કરવી સ્વભાવીક છે. ઇશ્વરની પ્રીતી સર્વ જગતપર, સર્વ મનુષ્યોપર, સર્વ જીવોપર, સર્વ વસ્તુ માત્રપર છે. ત્યારે તેની જે પ્રીય વસ્તુ હોય તેનાપર આપણે જરૂર પ્રીતી રાખવી જોઈએ છે. ઇશ્વરપર ખરો પ્રેમ અને નીશકામ ભક્તિ હોય તો સર્વ લોકોએ અરસ પરસ પ્રેમ ભાવથી ચાલવું જોઈએ. તેથી ઉલટું આપણા ભાઇઓ સાથે દ્વેશભાવ, કુસંપ, અદેખાઈ અને ઘાતકીપણાથી ચાલીએ તો તે પીતાપર ખરી પ્રીતી છે એમ કહેવું મુશકેલ છે. ઇશ્વર આપણો પરમપીતા છે, અને આપણે સર્વ મનુષ્યો તેના પુત્રો છીએ, માટે આપણે સર્વે ભાઈઓ છીએ. આ ભાવ જો દરેક મનુષ્યના અંતઃકરણમાં હશે તો સંસાર કેવું સુખ અને શાંતીનું સ્થાન થાય? વાદ વિવાદ, ટંટા ફીશાદ, અને કુસંપ નાશ પામી એક જાતિનું બીજી જાતીપર જે ઘાતકીપણું ગુજારવાની ચાલ છે તે બંધ પડી મહાસમુદ્રરૂપી સંસારમાં સર્વે ઠેકાણે આનંદ અને શાંતિ

પસરી રહે. આટલા માટે હાલમાં કેટલાક મંડળોની સ્થાપના અને વૃદ્ધી આપણા દેશમાં થઈ છે. એ દેશના સુભાગ્યના ચિન્હો છે. તેનો પ્રથમ હેતુ એ છે કે સર્વ મનુષ્ય પ્રાણીમાં પરસપર સ્નેહ અને પ્રીતી રાખવી, મત ભેદ અને જાતિભેદ દુર કરી ભાઇચારાથી એક્યતા કરવી. હવે વિચારવંત ઉંડી નજરવાળા અને નિષ્પક્ષપાતી ઉત્તમ જ્ઞાની પુરૂષોને તો એનો હેતું સેહેજમા સમજવામાં આવશે. પણ અજ્ઞાનરૂપી અંધારામાં ડુબેલાને તેની મુળ મતલબ સમજાવવી કઠણ પડશે. દુનિઆના તમામ મોટા મોટા ભાગોપર અને વિશેષ કરી આપણી હિંદુસ્તાનમાં જ્યારથી આવી મંડળીના આગેવાનોના પ્રમુખપણા નીચે જ્યાં જ્યાં આ મંડળીઓ સ્થાપન થઇ છે, ત્યાં ત્યાં અનેક વિઘ્નો આવ્યા છતાં, એ ખંતીલા અને સત્ય શોધક મહાન પુરૂષોએ ભાઈચારાના બીજો વાવ્યા છે, એટલુંજ નહીં પણ હીંદુસ્તાનના લોકોને તેનો અનુભવ લેવા ગાઢ નિદ્રામાંથી જાગૃત કર્યા છે જે જે ધર્મ શાસ્ત્રો આપણે ઉંડાણથી તપાસીશું તો તેમાં અરસ પરસ ભાઈચારો કેળવવાનો ઓછો વધતો ઉપદેશ જોવામાં આવશે. સર્વ ધર્મમાં કેવળ મનુષ્ય માત્રપર પ્રીતી રાખવા ફરમાવેલુ છે. એટલુંજ નહીં પણ સર્વ જીવ માત્રપર પ્રીતી અને દયા રાખવા ઉપદેશ કરેલો છે. એક સલોક સુચવે છે કે, સર્વ મનુષ્ય માત્રને પોતાના જેવા એટલે સર્વને સમાન (સાન) નજરથી જે જુવે છે તેજ જુવે છે એટલે તેજ જ્ઞાની છે. આ પોતાનો અને આ પારકો એવો વિચાર હલકા મનના માણસોના મનમાં આવે છે. પણ ઉદાર વૃતિના ઉતમ પુરૂષોને તો સર્વ પૃથ્વી પોતાનું કુટુંબ છે એમ લાગે છે. એ જ્ઞાન હોય તોજ તે મનુષ્યને અંહકાર, મદ, મમતાથી દુર રાખે છે અને સર્વ પ્રાણી માત્ર પોતાના આતમાની બરોબર છે, એમ જણાય છે. તે શીવાએ અંહકાર વિગેરેથી છુટા થવાતું નથી, દયાની પ્રવૃતી થતી નથી અને મનુષ્ય પોતાના સ્વાર્થ માટે ગમે તેટલું નઠારૂં કામ કરવું હોએ તો તે કરવામાં મચ્યો રહે છે. સર્વએ અરસ પરસ સાહતા આપવી જોઇએ પણ આ બાબતનો કંઇપણ વિચાર નહીં કરતાં કેટલાકો પરજ્ઞાતવાળાઓ અથવા પરકોમવાળાઓને મદદ આપવી બાજુએ મુકી, પોતાની જ્ઞાતી કે ભાઈઓને પણ મદદ આપતા નથી. શું આ પરોપકાર બુદ્ધિ? આ કાંઇજ નહીં પણ ફકત મતાભિમાનપણુ કેહેવાય. આવી વર્તણુકથી ચાલનારાઓ કાંઇ સુજ્ઞ કેહેવાતા નથી. પણ ઘણું કરી નિશ્ચીત જેવા છે. પણ જેઓ

સુજ્ઞ છે, અને પોતાના સમાનજ બીજાઓને જાણનારા છે, તેઓ તો પોતાની ગમે તે કાર્ય પ્રસંગ બનતી સાહ્યતા બીજાઓને આપે છે. તેઓથી જો કદાચ તે કામ નથી બનતું, તો ઘણી લજ્યા પામે છે. મનુષ્ય માત્રની ફરજ છે કે અરસપરસ સાહ્યતા આપવી. આ રૂઢી હિંદુસ્તાનના લોકોમાં જેટલી પુર્વે હતી, તેટલી હાલ નથી. માટે હાલમાં પણ તેમ કરવા મક્કમપણે પરીપક્વતાથી પ્રવૃતવું જોઇએ. એ બાબતની પ્રવૃતી કરવી મુખ્ય આપણા દેશ તરફથી ઘટે છે. તે પરદેશમાં થાએ એ આપણા દેશને કેટલું નીચે જોવરાવનારૂં છે. પરંતુ જો આપણે સંમપુરણતાથી ઉપલો નિયમ સમજતા હોઇએ, અને તેમાં જો પ્રવૃતી કરીએ નહી, તો આપણી મોટી ભુલ ગણાય.

જ્યારે આ પ્રમાણે છે, ત્યારે સદાસર્વદા સર્વ પ્રાણીઓમાં ભાઇચારો રાખવા મનુષ્યે પ્રવર્ત થવું. એ અશક્ય નથી (વળી એક કવીએ કહ્યું છે કે) જ્યાં ઊદ્યમ. સાહસ, ધીરજ, બળ, બુદ્ધિ અને પ્રાક્રમ આ છ વસ્તુ છે, ત્યાં દેવતા પણ સહાય થાય છે. જો આમ છે તો આપણે ઉપર લખેલા ગુણોને ધારણ કરી થાપીશું, તો દેવતાઓની પણ સાહ્યતા થશેજ, ત્યારે મનુષ્યોની થાય એમાં શી નવાઈ? માટે બંધુઓએ મદ, મતસર, વગેરે દુર્ગુણોને દુર કરી, સર્વમાં સમાન બુદ્ધિ અને સમભાવથી ગણવાને અને સર્વને સાહ્યતા આપવાને તથા આ દેશને ઉત્તમ લાભ મેળવવાને અને મનુષ્ય દેહના જન્મનું સફલ કરવાને કમરકશી, ખોટી બાબતો તજી, સત્ય લોકોની ઉત્તમ રીતીને અનુસરી ભાઇચારાનો હેતુ અંતકરણમાં લાવી, સદભાવ જાળવવા, જાહેરમાં તતપર થઇ, એ હિતકારી કાર્યોમાં બને તેટલી મદદ કરવી, અને દેશ કલ્યાણ સંબંધી કાર્યો હોય તે પોતાનાજ છે, એમ સમજવામાં ખરો હેતુ સમાયલો છે. તેમાંજ પોતાનું તેથા પરનું ભલુ છે. તેમ કરવાથી જગત કર્તા પરમેશ્વર પણ ખુશી થાય છે. પરંતુ એકલો પોતાનોજ અર્થ સાધ્યાથી અને બીજાઓમાં તશભાવ રાખવાથી, પરમેશ્વર પ્રસન્ન રેહેતા નથી. એટલુંજ નહી, પરંતુ આપણું અંતકરણ અપ્રસન્ન રહી રોગ વગેરે વ્યાધીઓ, ઉત્પન્ન થાએ છે. ગમે તેટલો બળવાન હોએ, પણ જો તેનું મન નિર્બલ હશે તો તે જોઇએ તેવું ઉતમ કામ કરવા ઇચ્છા પ્રમાણે કદી સમર્થ થશે નહી. કારણ કે મનનો આધાર શરીર ઉપર પણ કેટલીક અસર કર્તા છે માટે મનના

વિકારોને દબાવી કુમાર્ગમાં જતી વૃતીઓને હરી લઇ સદભાવ અને ભાઇ-ચારો કરવામાં અંતકરણને નિરંતર રોકવું એજ મોટું ફળ મેળવ્યા બરાબર છે. (એક વિદ્વાન કહે છે કે) ભાઈચારાની અસરથી થતા લાભો, સામાન્ય ભાઈચારો કેળવવાથી સર્વને એક રણ ભુમિપર વગર અથડામણે લાવી મુકે છે. તેના ઉત્તમ હેતુથી મનુષ્યને પોતાની, પોતાના ભાઇભાંડુનું, પોતાના દેશના બંધુઓની થતી દુર્દશા વગેરેનું ભાન કરાવી સર્વને જાગૃત કરે છે, જ્યારે આ ભારત ભુમીપર ભાઇચારાનો ખરો અર્થ કેળવવામાં આવશે ત્યારે આ લોક અને પરલોકના સુખના સાધનો મેળવવા માટેની ખરેખરી ઐક્યતા થએલી સમજાશે. બંધુઓમાં કુસંપ, વૈરભાવ, ને અમર્યાદાની જે જાળ પસરેલી છે, તેથી તેઓની સંસારીક, વ્યાવહારીક, રાજકિય, અને ધાર્મીક, એ ચારે સ્થીતિ છિન્ન ભિન્ન થઈ, દુર્દશાએ પામેલી છે, તે સર્વના જાણમાં છે. કેટલાક બંધુઓ પશ્ચિમના લોકોના સહવાસથી ક્ષણીક ભોગવિલાસો, મોજ શોખ, ગાડી વાડી, અને ગાન તાતના, ભોગી થતા જવાથી, તેવાંઓને પોતાના બંધુઓની સ્થીતિનું જરા પણ ભાન રેહેતું નથી. નિષ્પક્ષપાતી અને બુદ્ધિમાન પુરૂષો તો સારી રીતે જાણી શકે છે કે, આ હિંદુસ્તાન દેશપર આવા દુખરૂપ ડુંગરો, અને ભુખમરાની આવી પડતી આફતો, દુર કરવાની આ ભારતભુમિમાં હાલના સમયે ઘણી અગત્ય છે. પરંતુ બુદ્ધિ હીન અને સ્વાર્થમાં ડુબેલાઓને તે સંબંધી જરાપણ દરકાર હોય તેમ જણાતું નથી. ભાઇચારો ખીલવી જુદી જુદી જાતના લોકોનો સમુહ ઐકયતાથી એકઠો મળે તેવા દાખલાઓ ભારત ભુમિપર જવલેજ બન્યા હશે. પરંતુ આ હિંદ ભુમિપર જ્યારથી આ મત હિંદુસ્તાનમાં ફેલાયો છે ત્યારથી ઐકયભાવથી એકઠા મળવાના અનેક પ્રસંગો આવવા લાગ્યા છે. એટલુંજ નહી પરંતુ દીનપર દીન તેથી ભાઇચારાના ખરા લાભોના સંતોષ કારક પરિણામો નિપજતા જાય છે. હાલમાં આપણા દેશના કેટલાક જુવાનિઆઓ, બારીસ્ટરો કે, શોલીશીટરો વકીલ, કે ડાકટર, બી. એ. કે, એમ. એ. વિગેરેની, યુનિવરસિટીની પદવી અથવા ચાંદો મેળવી બાહાર પડે છે. તેમાંના કેટલાકને તો ફકત એકજ ઇંદ્રીયનું જ્ઞાન મળ્યું એટલે સકળ વિદ્યા સંપાદન થઇ એવો ગર્વ પેદા થાય છે, અને તેઓ પોતાના બીજા બંધુઓને નીચ અને હલકા ગણી તેમની તરફ કેટલીક

ચાર તિરસ્કારની નજરે જુએ છે, પરંતુ કેટલાકો જેમણે ઉતમ નીતિ રીતીનું જ્ઞાન સંપાદન કર્યું હોય છે, તેવા અનુભવિઓ પોતાના દેશીબાંધવો પ્રત્યે સમભાવ અને મમતાથીજ વર્તે છે. તેથી તેઓ જનસમુહમાં માનને અધિક પાત્ર થઈ લોકપ્રીય થઇ પડે છે. કાળની બલીહારી અતિ વિલક્ષણ છે. આપણા નિસ્તેજ થએલા બંધુઓમાં જ્યારથી ભાઈચારાના બીજ રોપાયા છે, ત્યારથી કાંઇક પ્રકાશ પડેલો માલમ પડે છે. તેના સંપુર્ણ તેજનું અજવાળું તો ભવિષ્યની પ્રજા જોવાને શકિતવાન થશે. હે બંધુઓ આ ઉપરથી તમારા દીલમાં ખરેખરી લાગણીને ખ્યાલ ઉત્પન થાય કે આ પુજ્ય ભારતભુમિની પ્રાચીન યાદદાસ્તો જરૂર માનને યોગ્ય છે. એવું માનતા હો તો તમારે અસલના લોકોના જેવાજ મહાન થવાની ઈચ્છા રાખી મનુષ્ય પ્રાણી તરફ ભાઇચારાથી વર્તવું જોઇએ છે. સ્વાર્થ રહીત શુદ્ધ અંતઃકરણથી ભાઇચારો ખિલવ્યા વગર આપણે પશુ સરખા પેટ ભરા જેવા છીએ. અસલના લોકોની જેવી મનુષ્ય પ્રાણી તરફ ભાઇ-ચારાની લાગણી જો કે આ દેશમાં સદંતર નાશ પામેલી નથી, પરંતુ દુનીઆના ઘણા ઘણા ભાગોમાં આ ઉતમ હેતુની નજરે જોનારા અને ચાલનારાઓ વસે છે, તેવાઓ અતિ માનને પાત્ર થાય છે. (શેખ શાદી કહેછ કે) સાદી યા ગર વસ્લખાહી સુલેહકુન બાખાશોઆમ, બામુશલમાં અલ્લા અલ્લા, બા હિંદુ રામ રામ. (અર્થ)

જો તને સર્વ જગતની પ્રીતી મેળવવી હોય તો તું સર્વ સાથે હળીમલી રહે. જો મુસલમાન મળે તો અલ્લાનું નામ અને હિંદુ મળે તો રામનું નામ લે, અર્થાત સર્વનો એકજ ઇશ્વર છે. ભાઇચારાનો હેતુ ખિલવનાર પુરૂષ પરમાર્થી, પરદુખભંજન, અને સત્યાગ્રહી બને છે. અત્રે હવે સંપ વિષે થોડુંક લખેલું વ્યર્થ જશે નહિ. કારણ કે ભાઇચારો અને સંપ એ બેઉનો એટલો તો નજીકનો સંબંધ છે કે સંપથીજ ભાઇચારો વધે છે અને ભાઇચારાથીજ સંપ થાએ છે. એમ જો હું કહીશ તો તે ખોટું ગણાશે નહીં. જ્યારે એક ઘરના, એક નાતના, એક જાતના, અથવા એક દેશના લોક, અથવા જુદા જુદા ઘરના જુદી જાદી નાત જાતના, ને જુદા જુદા દેશના લોક કેટલીએક વાતમાં એક વિચારના થાએ છે. અને એ વિચાર પાર પાડવાને એકઠા મળી કાર્યો કરે છે. ત્યારે તે એકઠા મળવાને ઐકય અથવા સંપ કરીને કહે છે. સારા અથવા નરસા કોઇપણ

કામને માટે એક વીચારનું થયું તેનું નામ ઐક્ય અથવા સંપ કહેવાય છે. કે ફલાણા ઘરના સૌ સંપથી રહે છે. સંપ શબ્દથી વાકેફ નહીં એવા લોકો થોડાજ.

નિશાળમાં જતો છોકરો પણ કોઇ દહાડો ફર્યાદ કરતો આવે છે કે ફલાણા બે છોકરાએ સંપ કરીને મને વર્ગમાં ઉપર આવવા દીધો નહીં. સંપ શબ્દનો અર્થ લોકોના સમજ્યામાં છે તે ઠીક છે, સંપ રૂડા કામને માટે પણ હોય ને નરશા કામને માટે પણ હોય. આ ભાષણમાં સંપ રાખવો એનો અર્થ આમ લેવો કે, રૂડા, યોગ્ય ઉદ્દેશનેજ સારૂ સંપ રાખવો. દુનિઆમાં ઘણી ઘણી ચીજો જોઇને માણસ તેનો ઉપભોગ કરવાની ઇચ્છા રાખે છે. પણ તે તેને પોતાનાજ સામર્થ્ય થકી મળી શકતી નથી, તે જો પોતે બલાતકારે એકલોજ અભીમાનના જોશમાં લેવા જાય છે, તો તેમાં ઠોકર ખાઇને પડે છે, એવું છે તેથી અગર બીજાની સહાયતા લેવી, તેને ગમતી નથી. તોપણ જો નથી લેતો તો, ઇચ્છેલું પ્રાપ્ત થતું નથી. માટે નાચારીથી પણ તેને સહાયતા લેવી પડે છે, ને એ સહાયતાજ સંપની ઉતપતિ છે, એમ સમજવું. એકતો સ્વાર્થ સારૂ બીજાને સહાયતા જોઇએ એ ખરૂં, ને જગતનું નુર પણ તેવુંજ છે કે, જેને જોઈ દેખા દેખાથી માણસને પણ તેમ કરવાનું મન થાય છે.

જુવો આકાશ અને જુવો કે કોટયાવધિ તારાઓ કેવા નિયમ સર એક બીજાથી અમુક અમુક અંતરે રહેલા છે? અહો પોતાની ગતીમાં ઘાલમેલ કરીને સૃષ્ટીનો નાશ કરતા નથી, પેલા બે મોટા ગોળા સુર્ય ને ચંદ્ર એનેજ જુવોની? કે તેઓ કેવા સંપથી રહેલા છે. શું કોઇ દહાડો ચંદ્ર અને સુર્ય એ બંને જોડે પ્રકાશતા દીઠા? ઉનાળા વિના ચોમાસુ નહીં, અને ચોમાસા વિના ઉનાળો નહીં, દુનિઆ ચલાવવાને સઘળી વસ્તુઓ કેવી એક સંપથી રહેલી છે, ઝાડોમાં પણ તેમજ છે, પૃથ્વી, બીજ, પાણી, તડકો, વગેરેનો, સંપ થાય છે. ત્યારે તેમાંથી વૃક્ષ, પછી ફુલ, ને પછી ફળ, થાય છે. અર્થાત જગતનું નુર સંપ છે. કોઇ પ્રાણી પછી માણુશ કે જનાવર નિરંતર એકલુંજ એક ઠેકાણે રહ્યું અને તેણે એકલાએજ કામ કીધું એવું ઘણું ખરૂં તો જોવામાં નહીજ આવે. બીજા પ્રાણીઓ અને ઝાડોને ઈશ્વરે જે પ્રેરણા આપી છે તેવડે પોતાના કામો કર્યા જાય છે.

પણ મનુષ્યને બુદ્ધિ આપી છે, કે જે બુદ્ધિના યોગે તે પોતાને જોઇતું, સુઝે તેવી રીતે અનુકુળ કરી લે છે. દુનિઆમાં વસ્તુઓ જોઇને માણસ મોહ પામી જાય છે, ને વિચાર કરે છે કે, આમાંથી શું લઉં, ને શું ન લઉં, ને પછી ગભરામણમાં તે પોતાના સાથીને પુછે છે. મેહેનત કરીને લાવેલું સંભાલી રાખવાને તેને ઘણાં માણશની નજર જોઇએ એ સઘળા સાધનની અનુકળતા કરી લેવાને સૌને એક બીજાને ગરજ પડે છે. માણશ માણશને કામ લાગે છે. માણશ બીજી વસ્તુઓને અને બીજી વસ્તુઓ માણશને એમ સઘળે ઠેકાણે પરસ્પર કામ લાગે છે વનમાંથી ખસીને ગામોમાં, શેહેરોમા, લોકોએ રેહેવા માંડ્યું, અને ત્યાર પછી પોતપોતાની રૂડી રીતે વર્તવા શારૂ નાના પ્રકારના, રાજ્ય સંબંધી, નિતી સંબંધી, સંસાર સંબંધી, કાયદાઓ બાંધી, બંદોબસ્ત રાખયા, અન પછી એકઠા મળીને મંડળીઓ કહાડીને વિદ્યા વેપારના કારખાના વધાર્યા, તે સૌ સંપને જોરે. નથી તેને છે કરવામાં સંપ આદીકારણ છે, અને છે તેને નથી કરવામાં અદેખાઇ ભરેલા વિચારો મુળ કારણ છે ઉઘાડું છે કે કાચા શુતરનો દોરો ઝટ તુટી જાએ છે, પણ જ્યારે તે બીજા દોરાઓ જોડે એકઠો વણાઇને દોરડારૂપે થાય છે, ત્યારે તે તોડી નાખવો મુશકેલ થઇ પડે છે. અને વળી મોટા મોટા ભારોને ખેંચી લઇ જાએ છે. માણસને પોતાના બળમાં, પછી શરીર બળમાં, વિદ્યા બળમાં કે બુદ્ધિબળમાં વધારો થાય છે. અને વધારાના યોગે દુનિઆમાં ફેરફાર થઈ જાય છે. સિકંદર બાદશાહ, અને તેના બે ત્રણેક પ્રધાનો એઓના એકઠા બળે આહા કેટલું રાજ્ય સંપાદન કીધું. એક પુરૂષ ગમે તેવો ચતુર હોય ને તેનો સંબંધી તેનો વિશ્વાસઘાત કરે તો આગલાનું શું ચાલે ? બે હાથ વિના તાળી પડેજ નહી. ઓછામાં ઓછુ બેનું મળવું થયા વિના કંઇજ કામ થાય નહી. પછી તેમાં એકનું બીજાના કરતાં વધારે આગળ પડે. નેપોલીઅનબોનાપાર્ટે એકલાએ આખા યુરોપખંડને થથરાવી મુકયો હતો. તેમાં શું તેના મસલતદારોનું અને વિશ્વાસુ લશકરની સહયતાનું એકઠું મળેલું પ્રાકમ ઘણા લોકોનું શરીરબળ અને મનબળ ન હોતુ ! ને એ એકઠા બળના કરતાં, જ્યારે રૂશીઆ, પ્રુશિઆ અને ઇંગ્લાંડ એ ત્રણ જુદા જુદા દેશના જુદા જુદા લોકો શરીરબળ તથા મનબળનો. સંપ થયો, ત્યારે બોનાપારટનું કાંઇજ ચાલ્યું નહી, એ વાત

પણ ખરી કે નહી? થોડા ઉપર એકલા રૂશીઆની સામે! અંગ્રેજ, ફ્રેંચ, અને તુર્કનો એકઠો જમાવ હતો, ત્યારે રૂશીઆનું શું ચાલયું? જે વેળા કૈકઇના વચન ઉપરથી રામચંદ્ર વનવાસ નીકલ્યા, તે વેળા તેની પાશે શું હતું? જ્યારે તેની સાથે લક્ષ્મણ અને સીતા એ થયા, ત્યારે તેને કેટલી વાતશી મદદ મળી, પોતે શત્રુ મારવા જતા, ત્યારે સીતાનું સંરક્ષણ કરવાને વિષેશે અને પોતાને સહાય કરવાને લક્ષ્મણ કામ લાગતો કે નહી? ને પછી બે ભાઇનું સુગ્રીવ હનુમાન સાથે મળવું થયું ત્યારેજ રામચંદ્રે રાવણને માર્યો, કે પોતે એકલાએજ જઇને માર્યો? પાંચ પાંડવો પણ એક સંપે રહયા તે પછી તેઓએ કૃષ્ણની સાહ્યતાથી કૌરવનો પરાજય કીધો એ શું? કૌરવ પણ લડાઇમાં ઘણીવાર ટકયા, તે માંહોમાહે સંપ હતો ત્યારે કેની? અને પછી તેઓનો પાંડવો કરતાં અંગબળમાં અને બુદ્ધિબળમાં ઘટાડો થયો ત્યારે તેઓ હાર્યા કેની? રાજ્ય સુધરાવટમાં પણ રાજાનું અને પ્રધાનોનું, એકદીલ હોવું જોઇએ. પ્રધાનોનું, અને રાજાનું એકમત ન હોય, તો પ્રધાન વટુ કરે શું? નવા કાએદા બનેશુ? અને રાજ્યની આબાદાની થાએ શું? આપ ભાઇઓને અજાણ્યું નથી કે ઇંગલાંડમાં જુદા જુદા પ્રાંતોમાં મુખ્ય શેહેરોના વિદ્વાન પુરૂષોનું રાજકિય કામના વિચારને સારૂ પ્રજાની તરફનું જે એકઠું મળવું થાએ છે તેને પારલામેન્ટ સભા કહે છે. એ સભા પોતાના દેશીઓના દુખનો વિચાર કરી, તેને સરકારમાં જાહેર કરે છે. રાજ્યની સતા રૈયત ઉપર કેટલી, અને રૈયતે રાજાની કેવી અને કેટલી સતા માનવી, તેનો રાત દહાડો વિચાર કરે છે, એ સભા અને રાણી વચ્ચે જો કંઇ વાંધો પડયો તો, તે વાત તેમની તેમ રહે છે. રાજા અને રૈયત વચ્ચે ઘણો સંપ હોવો જરૂરનું છે. રાજા કહે કંઇ ને રૈયત કરે કંઇ, તો તેમાં રાજા અને રૈયત બન્ને પોતાનું અકલ્યાણ કરી લે, રાજા રૈયતે એક બીજાના વિચારથી નવા કાયદા કરવા, રાજાએ રૈયતની સલાહ લીધા પછી દેશમાં રૂઢી વ્યવસ્થા કરવા સારૂ, (પોતાના મોજ સોખને માટે નહી), રૈયત પાસેથી ઘટતું દ્રવ્ય માંગવું. એકે કાયદા ઘડવા, અને બીજાએ બજાવવા. રાજાએ રૈયતના હકમાં સારૂં થાય, તેવા ઘણા કામો કરી આપવા. વગેરે જે બાબતોથી સલાહ સંપ રહે, તે બાબતોની વૃદ્ધિ કરવી એ થકીજ દેશની સંપતી વધે છે. રાજકીય પ્રકરણમાં સંપની જરૂર અને

અગત્ય ઘણી છે, તે વીશે આપ ભાઇઓને છેક અજાણ્યું નથી. ઇતીહાસો વાંચ્યા થકી માલમ પડે છે કે રાજ્યની સંપતિ અને આબાદાનિ વધવાને રાજાનિ તરફથી રેહેમ નજર અને રૈયતની તરફથી રાજભક્તિ અવસ્ય જોઇએ. જો સંપ ન હોય તો તે રાજ્ય થોડા દહાડા સમજવું. સંસારીક કામમાં સંપની જરૂરીઆત વીશે બોલવાનું છેજ નહી, કેમ કે ડગલે ડગલે તેનું કામ પડે છે. સંસારની ઉતપતિજ સંપથી છે. ઉતપતિ છે તો વૃદ્ધિ કાં ન હોય? ઘરમાંના માણશોની વચમાં જો કુસંપ થાએ તો તેઓ ઘર વણુસાડે, આવે પીવે હેરાન થાય અને લોકોમાં હાથે કરીને ફજેતી કરાવી લે. કુટુંબના માણુસોમાં સંપ રહ્યાથી પ્રીતી વધતી જાય છે, એક બીજાને મળીને કામો થાય છે, અને કામો આરંભ થકી, તે અંતલગી કાંઇ વિઘનો જોતા નથી. પણ વેહેલા પાર પડે છે. જે સગાવાહાલામાં, દીકરાબાપને, ધણીધણીઆણીને, સાસુવહુને, અને બીજાઓને બનતું નથી. અર્થાત અદેખાઇ એ સજડ મુળ ઘાલ્યું હોય છે, ત્યાં પૈસાની, શરીરની અને બુદ્ધિની હાની થયા વગર રેહેતી નથી. (કવી તુલશીદાસ કહે છે કે) "તુલશી આ સંસારમે, ભાતભાતકે લોગ, સબસે હીલમીલ ચાલીએ, નદી નાવ સંજોગ. વેપાર બાબતમાં સંપથી થતા લાભ વિષે ઘણુ બોલવું તે થોડું છે. એકલા જાતે મોટો વેપાર તો ઘણા દ્રવ્યવાળાથીજ થાય, ને તેમાં જો નુકશાન થાય, તો તેને એકલાનેજ ભોગવવું પડે, મંડળીએ વેપાર કીધાથી ઘણાજણ પોતાનું થોડું થોડું ધન વેપારમાં નાખી શકે છે. અને તેમાં જે નફો નુકશાન થાય છે. તેમાં નફા ઘણી ઘણીવાર થાય છે. ને નુકશાન થોડા થોડીવાર થાય છે, એથી ઘણાજ જણને થોડે પૈસે ઘણો નફો થાય છે. વારૂ, મંડલીવાળાનેજ નફો થાય છે એટલુંજ નહીં, પણ દેશમાં ઘણી બહારની વસ્તુઓ જલદીથી સસ્તી કીમતે આવે છે. કોઇ સંચાનું નવું કારખાનું કાહાડવું હોય તો તેને માટે લાખો રૂપીઆ જોઇએ. ને તે સઘળા કંઇ એકલાથી અપાય નહીં, પણ મંડળી રૂપે એકમત થયાથી ઘણું નાણું તે વેપારમાં નખાય છે. વળી એકને ધીરનાર ન મળે પણ મંડળીને ધીરનારા ઘણા મળી આવે છે. ઇંગલંડમાં મંડળીઓથીજ વેપાર ચાલે છે. વેપારીઓના સંપથી દુર દેશના લોકો જોડે, સંબધ થઇને મૈત્રી થાય છે. અને સંગતીથી પારકા દેશના લોકોના રીવાજો, તેઓની નિતી તેઓનો ધંધો, તેઓની વિદ્યા ચતુરાઇ વગેરે આપણા જાણવામાં સહેજ આવે છે.

જાતી ભરોસો અથવા જાતી આધાર.

ભાષણ કર્તા—મી૦ ગુલામહુશેનભાઇ કરીમભાઇ

પ્રમુખ—ઑ. અબદુલાભાઇ. મે. ધરમશી.

તા૦ ૧—૯—૯૫.

જાતીભરોંશો અથવા જાતી આધાર ધરાવનાર માણસ કેવા હોવા જોઇએ–મારા ધારવા પ્રમાણે જે માણસ કંઇપણ કામ પોતાની હીમત અને ઉલટથી હાથમાં લે છે, અને કોઇની પણ મદદની આશા અથવા દરકાર રાખવા વગર અને વીરૂધતાથી બીધા વગર પોતાના ઉપર ભરોંશો રાખી બજાવે છે તેવો માણસ એવો ગુણ ધરાવનાર કહેવાએ. એવો શુરવીર ઘણું કરી શકે છે તેની આગળ કંઇપણ અશક્ય નથી. એવા હીમતવાન નરને બધી દુનીઆ તાબે રહે છે. દરેક શખશે પોતાના ગુજરાનને માટે તથા દુનીઆમાં આગળ વધવાને માટે પોતા ઉપરે આધાર રાખવો એ જાણે કુદરતથી મુકરર કીધેલી ચીજ છે. આપણો ખોરાક, કપડા, અથવા બીજી કોઇ પણ ચીજ મેળવવા માટે આપણે બીજા ઉપર આધાર રાખવો નહીં. આથી કરીને આપણું ગુજરાન અથવા શગવડ બીજા કશા કરતાં વધારે સારી રીતે થઇ શકે છે. અને શંચવાએ છે. જવાન માણસોએ તેટલા માટે પોતાના નાનપણના વખતથીજ જેમ બને તેમ જરૂરીઆતની ચીજો મેળવવાને પોતા ઉપર આધાર રાખવાની ટેવ રાખવી. જેમ જેમ જુવાન માણસો પોતાને વધારે કામના થશે અને પોતાનાજ ઉપર આધાર રાખીને આગળ વધશે, તેમ તેમ લોકો તેમને વધારે ચહાશે અને માન આપશે. આપણને માટે આપણે જેવી સારી રીતે એક ચીજ કરીશું, તેવી શારી રીતે બીજાઓ કદાચજ કરશે. બલકે ઘણું કરીને તેઓ કરશેજ નહીં. તેથી કરીને, જે ફરજ આપણે પોતે બજાવી શકીએ તેને માટે બીજા ઉપર આધાર રાખવો નહીં.

ઘણીજ નાની સરખી વાતો ઉપરથી માણસમાં જાતીઆધારનો ગુણ પરખાઇ આવે છે. તેથી એ ગુણ કેળવવો એ ઘણી જરૂરની વાત છે. કોઇ પણ કામની લાયકાત જોઇ તેની પછવાડે મજબુતાઈથી વળગીજ રહેવું, એજ માણસની ચાલ અને મોટાઇનો પાયો જાણવો. જો આપણામાં હોંશ અને ઉલટ હશે. તો ગમે એવી મહેનતના કામથી કાયર ન થતાં આપણે આપણો રસ્તો કરતાંજ જઈશું. ગમે તેવી મુશકેલીઓથી અટકી ન જતાં આપણે વધતાજ જઇશું, ને જોઇએ તેવી ગરીબાઇમાં જનમ્યા હશું તો પણ તેમાંથી રફતે રફતે આગળ વધતાજ જવાશે. બુધ્ધીવાળા માણસો કરતાં દમદાર અને હીમતવાળા માણસો વધારે કામ કરી શકે છે. અને પહેલાને જે અડચણો અને જોખમો નડે છે અને તેને જેટલી વાર નીરાશ થઇ પાછા હઠવું પડે છે, તેનાથી અર્ધે દરરજે પણ હીમતવાન માણસોને મુશકેલી વેઠવી પડતી નથી. કોઇ પણ કામ પુરૂં કરવામાં હમેશાંજ ઉંચી બુદ્ધીની જરૂર પડે છે એમ સમજવું નહી ખાસ તો મકકમપણું જોઇએ. એટલુંજ નહીં પણ હોંશથી આગળ વધીને ખંતથી તેની પાછળ લાગ્યાજ રહેવું એવી ઇચ્છા જોઇએ. એથી કરીને માણસના દરેક કામને ગતી મળે છે, તેની કોશેશમાં જીવ આવે છે. તથા સાચ્ચી આશા કે જે આપણી જીંદગીમાં મુખ્ય ચીજ છે તેનો પાયો રચાય છે. જાતી ભરોંશો નહીં ધરાવનારને એક પોચા અને કાયર મનના માણસ તરીકે જાણવો, તેની જીંદગીને ધીકાર છે. મજબુત મનના જેવું બીજું કોઇ પણ સુખ નથી. કદાચ એમ પણ બને કે કોઇ હાથમાં લીધેલું કામ ફતેમંદ નહીં પણ ઉતરે, તો પણ તેનું જેટલુ ચાલે એટલું એક માણસ કરી ચુકયો હોએ તો તે વીચારથી તેના મનને સંતોષ મળશે. કોઇ ગરીબ માણસ કે જે દુઃખના સામે કમર બાંધી ધીરજથી આગળ વધતો હોએ તથા પોતે નેકીને રસ્તે ચાલતો હોય અને એક બારગી હીમત ન છતાં આગળ વધતોજ જતો હોય તો તે કેવો એક ધ્યાન ખેંચનાર દેખાવ થઇ પડે છે. ફકત ઇચ્છા અને લોભજ રાખવાથી જુવાન માણસોના દીલ બેચેન થઇ જાય છે. માટે તેઓએ હંમેશાં કાંઇ કામ કરતાંજ રહેવું જોઇએ. કોઇ પણ સારા કામની ઇચ્છા કરવા પછી તેણે તે તરતજ કરીને પુરૂં કરવું જોઈએ. કોઇ પણ કામની વાટ જોઇને બેશી રહેવાથી કંઇ લાભ થતો નથી, પણ તુરતજ તે

પાછવાડે મહેનત કરયાજ કરવી અને ફાંફાં મારીને જેટલું આગળ ચલાય તેટલું ચાલવુંજ જોઇએ. એક સારા કામની શરૂઆત કીધી તો તે ખુશાલીથી પોતાની શકતીપર ભરોંશો રાખી પુરૂંજ કરવું જોઈએ, અને હીમત હારીને કદી બેસી રહેવું નહીં. જો આપણું મન મકકમ હોએ અને આપણી મકશદ ઉમદા હોએ તો આપણી તાકાતમાં જેટલું હોએ તેટલું આપણે કરી શકશું એમાં કંઈજ શક નથી.

દુઃખ અને મહેનત જો કે કઠણ ચીજો છે તોપણ તેમાં અનુભવ મેળવ્યાથી આપણુને ઘણાજ સારા ધડાઓ મળી આવે છે. જે માણુસ નકામા જેવા ખોટા બાહાના બતાવીને પોતાના કામને પછવાડે રેવા દે છે, તો તેને એક હીચકારા તરીકે જાણુવો. જ્યારે કોઇ પણુ કામ કરવાનું શરૂ કરવું, ત્યારે મન સાથે નકકી કરવું કે આપણે એને છટકવા દેવું નથી અને તે જરૂર પુરૂં થશેજ. જે કામ દેખીતી રીતે અશકય લાગે છે તેને માટે મકકમપણું બતાવવાથી તે થઇ જાય છે. માણુસ જે કામ પાછળ પોતાનું દીલ લગાડે છે અને મારે આવો થવું છે, અથવા મને એક કામ કરવું છે, એવો મન સાથે ઠરાવ કરે છે તો તે પ્રમાણે ધારેલું કામ કરવાને અથવા ધારેલી હાલતે પહોચવાને પોતાના જાતીભરોંશાથીજ જરૂર ફતેહ પામે છે. એક જાણીતો દાખલો આપણે લેશું:—

ગ્રીનવીળશારપના નામથી કોણુ વાકેફ નથી. એણે ઈંગ્લંડમાં ગુલામી વેપાર અટકાવવાને મોટા લોકો સાથે કેવી કેવી ટકકરો લીધી અને આખરે કેવી રીતે ફતેહ પામ્યો તે વીશે તમો શઘળાઓએ વાંચ્યું હશે. અંગ્રેજીમાં કહેવત છે કે "Where there is a will there is a way" એટલે કે જો મરજી હોએ તો રસ્તો નીકળે. એ એક જુની અને ખરી કહેવત છે હું એક ચોકસ કામ કરીશ એવો વિચાર લાવ્યાથીજ આપણે ઘણે ભાગે તે કામ કરવાને શકતીવાન થઇએ છીએ. કોઇ ચીજ મેળવવાને માટે મનમાં નકકીપણે વીચાર કરવાથીજ ઘણી વખતે તે ચીજ મળી આવે છે. મહાન નેપોલીઅન કહેતો હતો કે જે અશકય એ એક અર્થ વીનાનો શબ્દ છે અને તે ફકત મુરખ લોકોનીજ ડીકશનેરીમાંથી મળી આવે છે. કોઇ માણુસ જો તેની પાસે એમ કહેતો કે આ વાત અશકય અથવા તો મારાથી બની શકે એવી નથી તો તેવા માણુસ ઉપર તે

ધીકાર બતલાવતો. તેની એકાદ ચડાઈ વખતે કોઇએ તેને કહ્યું કે રસ્તામાં આલ્પશથી ડુંગરો તેને આડા આવશે ત્યારે તેણે જવાબ આપ્યો કે મારા સામે આલ્પશથી ઉભા રહેવાશેજ નહીં. એ જવાબ તેની હીમતની અંદરનો તેનો ભરોંશો બતાવતો હતો, અને ખરેખર તેને ડુંગરોને સીધા કરી અગાઉ જ્યાં કોઇ પણ જઇ શકતું નહીં. ત્યાં પોતાનું લશકર જાય એવો રસ્તો બંધાવી દીધો, એનો હરીફ વેલીંગટન એના જેવોજ બલકે એના કરતાં વધારે જાતીભરોંસો ધરાવનાર માણસ હતો. જ્યારે સ્પેન અને પોરટુગલમાં નેપોલીઅનની સામે લડાઈ ચાલતી હતી. અને તેમાં વેલીંગટન ઉપર મોટી મોટી આફતો અને અડચણો આવી પડવા લાગી તો પણ તેને પોતાની શકતીપર ભરોંશો રાખી જે ધીરજ અને મકકમપણું બતાવ્યું હતું તે ઇતીહાસની નોંધો પરથી શાફ દેખાઇ આવે છે.

જડપથી ઠરાવ કરવો અને પોતાની શકતી ઉપર ભરોંસો રાખી જડપથી કામ કરવાની તઈઆરી કરવી એ ઉપરથી માણસમાં કામ કરવાનો જુશો જણાઇ આવે છે. છેલી શદીનો આપણે ઈતીહાસ તપાશીશું તો આપણને તરત દેખાઈ આવશે કે ગ્રેટબ્રિટનના મહાન પુરૂષોએ આ દેસની અંદર પોતાના જાતના જાતીભરોંશાનું પાણી કેટલું બધું બતાવી આપ્યું છે. જેવા કે લોરડ કલાઈવ, વોરન હેશટીંગસ, મારકવીસ ઓફ વેલેશલી, વગેરે, કલાઈવ તમે જાણતા હશો તેમ એક સાધારણ કલારક તરીકે હિંદુસ્તાનમાં આવ્યો અને જ્યારે એક વખત એવો થયો કે અંગ્રેજોનો પગ હિંદુસ્તાનમાંથી નીકળી જાએ તેવેજ વખતે તેણે પોતાની જાતભાઇઓની શકતી અંદરનો તેમનો ભરોંશો ઉશકેર્યો અને એક શીપાઇ તરીકે બહાર પડી હિંદુસ્તાનમાં અંગ્રેજી શહેનશાહતનો પાયો તેણે મજબુતાઇથી સ્થાપ્યો. વોરન હેશટીંગસ એક ઉંચા પણ ગરીબ અને નાશ થઇ ગએલા કુળમાં જનમ્યો હતો અને આપણને ઇતિહાસ ઉપરથી માલમ પડે છે કે એક વખત એવો પણ આવ્યો કે જ્યારે તેણે હિંદુસ્તાનમાં પાંચ કરોડ માણસો ઉપર લગભગ સ્વતંત્રપણે હુકમત ચલાવી પોતાના કુટંબની ખોએલી જાઓજલાલી પાછી મેળવી અને ચોતરફ પોતાની કીર્ત્તિ ફેલાવી. આપણા પોતાના સ્વદેશમાંથી એવા દાખલા વારંમવાર મળી આવે છે. જેમકે શીવાજી, હૈદરઅલી વીગેરે.

શીવાજીને જુઓ તેણે મરેઠી રાજ્યને એક વખતે કેવી ચડતી દીશા ઉપર લાવી મુકયું હતું અને હૈદરઅલી જાતીઆધારના બળથી એક સાદા શીપાઇની હાલતમાંથી રાજાની પદવી ઉપર પહોંચ્યો હતો.

આપણી પોતાની ખોજા કોમમાં ઘણા લોકો પૈશા મેળવવાની બાબતમાં જાતી આધારે ફતેહ પામ્યા છે. પણ હજી તેઓમાં કેટલાક નાતજાતના કઢંગા તથા ખરચાલુ કાયદા અને રૂઢીઓ છે. તે દુર કરાવવાને બીજા લોકો ઉપર આધાર રાખીને બેઠા છે, જાણેકે એ કામ તેમનું હોય નહીં. પણ ભાઇઓ એમ બનેજ કેમ. જો દરેકજણ એમજ સમજે કે એ કામ બીજા કોઇ કરશે તો એ થાએજ કેમ. દરેકજણે એવા સારા કામો માટે ઉલટથી પોતાઉપર આધાર રાખી બહાર પડવું જોઇએ અને આપણે આગળ કહી ગએલા મહાન પુરૂષોની માફક પોતાની નેમમાં તેઓ જરૂરજ ફતેહ પામશે.

એ ઉપરાંત દુનીઆની અંદર લોકો સાધારણ રીતે કોઇપણ માણસની ચાલચલણની બારીકીથી મહેનત લઇ તપાસ લેવાને ચહાતા નથી અને તેટલા માટે દરેક માણસ પોતા વીશે શું વીચાર ધરાવે છે તે ઉપરથી તેના માટે અટકળ બાંધે છે. એક માણસ કે જેને પોતામાં ભરોશો નહીં હોએ તેમાં બીજાઓ ભરોંશો મુકે એવી આશા તેણે કદીપણ રાખવી નહીં. આપણે હમેશાં જોઇએ છીએ કે મુશકેલીના વખતમાં દરેક જણ જાતી ભરોંશો રાખનારની પાસે જાએ છે. અને સઘળા જણાઓ તેને પોતાનો રસ્તો બતાવનાર તરીકે ગણે છે અને ફકત તેના એકલાના ટેકાથી કેટલા બધા લોકોને હીંમત આવે છે. આવી રીતે જાતી ભરોંશો અથવા જાતી આધાર રાખનાર માણસ શકતી, વગ, વીશ્વાસ. અને જોખમદારી ભરેલી જગ્યાઓ મેળવે છે. જ્યારે એથી ઉલટા ખાશીઅતના માણસોની કોઈ દરકાર કરતું નથી.

કેળવણી એટલે શું અને તે કેવી હોવી જોઇયે.

ભાષણ કર્તા—**મી૦ રહીમભાઈ હીરજી.**

પ્રમુખ—ડાકટર **ઈશમાઈલ જાનમામદ.**

તા૦ ૨૯—૯—૯૫.

જ્યારે આજકાલમાં આપણા ભાઇઓ કેળવણી વીષે દર વખતે ભાષણ આપતા જાય છે ત્યારે આપણને કેળવણી એટલે શું એનો અર્થ સમજવો ઘણોઅવશ્ય છે, અને જો તેના ઉપર આપણે બરાબર ધ્યાન પહોચાડીશું તો, આપણને બહુ ઉપયોગી થઇ પડશે. નીશાળે જવું તથા ચોપડીઓનો ભારે અભ્યાસ કરવો એ કેળવણીનો નાનો સરખો ભાગછે. તેમાં કાંઈ આપણી જીંદગીની દરેક પ્રકારની કેળવણી સમાયલી નથી. મી૦ વાકેર કેળવણીનું બ્યાન "જુવાનીમાં રીતભાતનું બનવું" એવી રીતે કરે છે પણ એ કહેવું હજુ અધુરૂં છે. મી૦ વેબસ્ટર કહે છે કે "સમજણ શક્તીને ઉજાશ આપવો, સ્વભાવને સુધારવો, તથા જુવાનીની આદતો તથા ચાલચલણોને બનાવવી તથા આપણી હવે પછીની આવતી હાલતને માટે તેમને ઉપયોગમાં લાવવી, એ સઘળાને માટે જે કાયદાઓ, ઉપદેશો, તથા સલાહો ફરમાવી છે તે કેળવણી એ બોલમાં સમાયલી છે. કેળવણી તમો ભાઈઓ જાણો છો તેમ અંગ્રેજીમાં એને એજ્યુકેશન કહે છે અને તે બોલનો અસલ મુળ આપ્રમાણે થાય છે કે "લઇ જવું, લાવવું, બનાવવું, રૂપ આપવું, ટીપીને બહાર કહાઢવું, વગેરે; જેમકે આપણે એક ધાતુના કટકામાંથી એક હથીઆર ઘડી કહાડીએ અથવા તો એક સંગે મરમરના કટકામાંથી એક પુતલું કોતરી કહાડીએ તેમ એ શબ્દના મુળમાં એજ મતલબ સમાયલી છે. આ દાખલા ઉપરથી કેળવણી વીષેનો વીચાર તમારા ધ્યાનમાં આવ્યો હશે. કેળવણી એ એક એવી રીતી છે કે જેમાંથી એક કાચી અથવા આંકાર વીનાની ચીજમાંથી એક આકાર-

વાલી ઊત્પન થાય. આ જાતની કેલવણી કાંઈ નીશાળમાંથીજ લેવાઇ શકાય એમ નથી. એક માણુસ નીશાળમાં ઘણું શીખેલો પણુ હોય તો પણુ તે અરધોઅરધ પણુ કેળવાયેલો હોતો નથી. એટલે કે તે ભણેલો પણુ ગણેલો હોતો નથી. ખરેખર જો આ નીશાળોમાં આપણા ભાઈઓ પોતાનું કર્તવ્ય શું છે, દુનીઆમાં જનમી પુરૂષોએ શું કામ કરવાનુંછે, ઘરની અંદર તેની સતા કેવા પ્રકારની છે અને તે સતા એ કેવી રીતે સારી રીતે ભોગવી શકે, પૈસા અને પુરૂષોનો શો સંબંધ છે, તથા સ્ત્રીઓ જે જે ચીજની ઘરમાં વ્યવસ્થા કરે છે તે પુરૂષોએ શી રીતે બહાર જઈ પેદા કરી લાવવી જોઇએ, બાલબચ્ચાં તથા આખું ઘર તથા આખો દેશ કેવી રીતે સલાહ શાંતી અને સુખ સંપતીમાં દીવસ ગાળે, તેમજ આખા ઘરમાં અને જગતમાં નીતીવીનય અને સદાચરણનો શી રીતે વાસ થાય વગેરે બાબતોનું જાણવું તથા સમજવું તેનું નામ કેળવણી છે. હરબટ સ્પેન્સર કહેછે કે માણસને તેની પ્રેરણા બુધ્ધીથી જે કાંઈ વીચાર આવે તેજ પ્રમાણે ન ચાલતાં અને ડામાડોલ મન ન રાખતાં પક્કા વીચારનો અને સ્થીર મનનો, થઇને તે ચાલે અને જે કાંઈ તે બોલે અથવા કરે તે બોલવા કે કરવા અગાઉ તે પોતાના મનની જુદી જુદી લાગણીઓની જાણેકે એક સભા ભરીને, તેઓ આગલ પોતાનું બોલવા કે કરવા ધારેલું રજુ કરી તે જુદી જુદી લાગણીઓનો વાદવીવાદ સાંભલી ધીરજથી પક્કા ઠરાવપર આવે અને તે પ્રમાણે ચાલે અને એવી રીતે જ્યારે કોઈ પુરૂષ મનમાં વીચાર કરીને કામ કરે ત્યારેજ તેના ઊપર કેળવણીની અસર થઇછે એમ જાણવું. હું તમો ગ્રહસ્થો આગળ કેળવણી એટલે શું એ બોલનો અર્થ બોલી ગયોછું અને હવે તે કેવી હોવી જોઇએ, એના ઉપર બોલવું શરૂ કરૂંછું. તમો સરવે ભાઈઓ જાણો છો તેમ માણસની જીંદગી ત્રણ તબક્કાની બનેલીછે. બચ્ચપણુ જુવાની તથા ઘડપણુ. તેમાં મુખ્યત્વે કરીને જુવાનીનો વખત ઘણોજ અગત્યનો છે.

બચ્ચપણનો વખત એવો છે કે તે વખતે આપણે પોતે પોતાની કેલવણી શરૂ કરતા નથી. બાલક જ્યારથી જનમે છે ત્યારથી તેની તંન્દુરસ્તી સંભાલવાનું તેનું પોશણુ કરવાનું, અને તેને ઉધારી મોટા કરવાનું કામ તેના માબાપને હાથ હોય છે. અને તેથી તેઓ તેને જેવી રીતે

રાખે છે તેવી રીતે તે રહે છે, મોટું થતું જાય છે તેમ તે વીચાર કરતાં શીખે છે. એટલે જેવી સંગતમાં તે પોતાને જુએ છે તેવું તે થવા માંગે છે. અને તેના માબાપની વરતણુંકનો તેના ઊપર છાપ પડેછે. જો તેઓ પોતે મનસ્વાધીનતાવાલા, માયાળુ, પોતાની ફરજ સમજનારા અને પોતાના બાલકને બરાબર કબજામાં રાખી જાણે એવા હોય છે તો તેઓના બાલક પણ તેમને માન આપી તેમના એવા ગુણોની નકલ કરે છે અને જ્યારે ઘરમાં એવા સારા દાખલા મળેછે ત્યારેજ નીશાળોમાં મલતા સબકો પણ તેમનાપર પુરી અસર કરે છે. એથી ઊલટા જે માબાપો વર્તે છે તેઓ બાળકમાં બાળપણથીજ દુરગુણનો પાયો નાખે છે. હવે એવી સારી રીતે ઉધારવાનું કામ ઘણે ભાગે સ્ત્રીઓ ઉપર આધાર રાખે છે. તેથી સ્ત્રીઓને કેવી કેળવણી જોઇયે તે હિંદુઓનો પ્રખ્યાત મનુ નીચલી લીટીઓમાં સમજાવી ગયો છે. “ સ્ત્રીઓએ બધી વેલા આનંદી રહેવું, ઘરના કામમાં કુશલ હોવું, ઘરનો સામાન સાફ રાખવો અને કરકસરથી ઘરનો ખરચ કરવો.” એ બધુ કરવાને શક્તીવાન થવા આ પ્રમાણે કરવું જોઇએ કે, આનંદી રહેવા સારૂ સ્ત્રીને ધરમની અને નીતીની કેળવણી જોઇએ. ઘરનાં કામમાં કુશલ હોવા સારૂં તેને પકવાન શાસ્ત્ર જાણવું જોઈએ તેમજ તેને ભરવા તથા ગુંથવાના કામમાં માહીતી હોવી જોઇએ. સામાન સુમન તથા ઘર સારૂં રાખવા તેને તંન્દુરસ્તીના નીયમો બરાબર શીખવા જોઇએ. અને કરકસરથી ખચર કરવા તેને હીશાબ જાણવા જોઇએ અને બીજા કેટલાક સારા ગુણો હોવા જોઈએ. વળી સારા ગુણો હોવા છતાં તે સાથ તેને ઉપર કહ્યા પ્રમાણે ધરમની નીતી વીશેનું જ્ઞાન પણ હોવું જોઈએ. જો સ્ત્રી ધરમી અને નીતી-વાન હોય તોજ તે બધીવેળા પોતાની આબરૂ જાલવી શકે છે અને પર-મેશ્વરે જે હાલતમાં મુકી હોય છે તે હાલતમાં સુખ સમજી પોતાના પતી તેમજ કુટંબ કબીલાને સુખી કરે છે. અને પોતાના સારા ગુણોનો અને સારી ચાલનો વારસો પોતાના બાલકોને આપે છે. સ્ત્રીને ખરા ધરમની ઘણી જરૂર છે. એથી ઉલટું જો તેણી ખોટા અને ઠગ ધરમ ઉપર દોરવાઇ જાય તો તેમાં જતા બીજા કેટલાક ઠગો તથા તે લોકો કે જેઓ તે ઠગ ધરમના ઉત્પન કરનારાઓના મદદગાર હોય છે, અને જેઓનો બીજા લોકોને તેમાં ફસાવવામાં સ્વાર્થ સમાયલો છે, તેઓની

સોબતથી ખરાબ અસર થાય છે અને તેનો વારસો તેમના અણસમજુ અને નીરદોશ બાલકોને આપતા જાય છે. જેનો તેમના મનમાં તથા મગજમાં બચપણથીજ છાપ પડે છે. તેમના મગજમાંથી તેનું પાછું નીકલવું ઘણુંજ અશક્ય થઇ પડે છે. એક પ્રખ્યાત તબીબ કહી ગયો છે કે "ધરમ એક લંગર છે કે જ્યારે આજના વખતમાં લોકો પોતપોતાની મરજી મુજબ ચાલવાનો જોશ રાખે છે ત્યારે તેને ઠેકાણે રહેવા વાસ્તે ધરમનો પાયો ધરી રાખવા જેવું બીજું કોઈબી લંગર માણસને વાસ્તે સલામત નથી તેથી આપણા ધરમનું પુરતું ખરે રૂપે ગ્નાન આપવું જોઇએ. હું આગળ કહી ગયો છું તેમ જુવાનીનો વખત ઘણો કીમતી છે. અને મી૦ અબદલા મહેરાલી ધરમશી આગલ કહી ગયા છે તેમ જુવાનો દરેક હીલચાલમાં પહેલા છે અને જે નવા સુધારા થાય છે તે જુવાનો થકીજ થાય છે. માણસની મરજીને કેળવવાનો વખત તથા તેમને નામના કહાડવાનો વખત તેની જુવાની છે. તે વખતપર મનપર જે છાપ પડે છે તે હમેંશ તે ઉપર વલગી રહેછે અને તે વખતે તેણે પકડેલી સારી કે માઠી આદતો તેનાથી મરણ સુધી મુકાતી નથી. વાસ્તે એ વખતે માણસે પોતાની નેમ સદાચરણથી ચાલવાની રાખવી. અને હમેંશ સદવરતુણુક રાખવાનો નકી ઠેરાવ કરવો તે આ જગતમાં સુખી રહેશે. એક સૌથી મોટામાં મોટું ઝાડ કે જે આપણે જોઇએ છઇએ તે તેના આટલા ઊગ્યા અગાઉ બહુ નાનું હોય છે. અને પછી જ્યારે ઝાડ મોટું થાય છે ત્યારે આપણે તેના સુંદર છાયડાની નીચે બેસીએ છઇએ ત્યારે આપણી નજરે તેની મજબુત મોટી ડાંખલીઓ ખુશનુમા રીતે પવનની લહેકીમાં આગથી તેમ ડોલા ખાતી જણાશે. આ જોઇને આપણે બોલીએ છઇએ કે શું સુંદર ઝાડ છે તેને ઊગતાં કેટલા દીવશો લાગ્યા હશે પણ તે ઝાડનું બી કેટલાક વરસો અગાઉ જ્યારે રોપ્યું ત્યારે તે એક રાઇના દાણા અથવા એથી વધારે જેટલું હતું કે જે બીયાને આપણા વડીલો ઘણીજ સંભાલથી રાખતા હતા, પણ અગર જો તે બીયાને જેમ ગમે તેમ બેદરકારીથી ઉગવા દેતે તો તે ઝાડ જે આજ જેવું શરસ ઉગીયું છે, તેવું ઉગી શકતે નહી. ડાંખલીની જીંદગીનો સઉથી સરસ વખત જ્યારે તે નાની હોય છે ત્યારે આપણે જેમ તેને વાલીએ તેમ વલે છે. અને આપણો નામાકીંત ગ્રંથ કર્તા શેખશાદી

કહી ગયા છે કે "ચુએ તર રા ચનાનચે ખાહી પીચ, તેવીજ રીતે આપણે જુવાનો તે ડાંખલીને મલતા આવીએ છઇએ. આપણે જ્યારે જુવાન હોઇએ છઈયે ત્યારે તે ઝાડની દાંખલીની માફક આપણી ચાલને જેમ વાલવા માંગીએ તેમ વલી શકાય એવી હોય છે. મરનાર ડાકટર મેકલીઅડ જુવાન માણસોને કેવી કેળવણી હોવી જોઈએ તેનું વર્ણન નીચે પ્રમાણે કરે છે. તે કહે છે કે માણસ જાતની વસ્તીમાં અલબત ગરીબોની સંખ્યા ઘણી મોટી છે. તેઓને તો એવી કેળવણી જોઇએ કે જેથી તેઓ પોતાની ફરજો સમજે, મહેનત કરવાના ફાયદા જાણી ઉદ્યોગી રહે. પોતાની તંન્દુરસ્તી અને સફાઇ જાલવવા શીખે, દારૂ અને બીજી નાશકારક વસ્તુઓથી દુર રહે, માયાળુ થવા શીખે, પીતા તરીકેની પોતાની ફરજો સમજે, પોતાના આપેલા વચનો પાળવા શીખે. અને તે સાથે વલી સ્વતંત્ર, સત્યા, અને પ્રમાણીક રહે, વલી તેઓ પોતાના દેશના ઇતીહાસથી અને ધારાઓથી વાકેફ થાય, અને કેળવણી એવી હોવી જોઇએ કે જેથી તેઓ પોતાના દેશ તરફની પોતાની ફરજો સમજી વફાદાર પ્રજા થઇ રહે. પણ દલગીરી માત્ર એટલીજ છે કે એવી નેમથી કેળવણી સંપાદન કરવાપર કાંઈપણ ધ્યાન આપવામાં આવતું નથી." કદાચ આપણે આપણી ચાલુ કેળવણીનો કાંઈપણ વીચાર નહી કરીશું તોપણ આપણી કેળવણી તો હમેશ સુધી ચાલુ રહેશે. સારી અસરોને આપણા ધ્યાનમાં લઈને ખરાબ અસરોને કહાડી નાખવી એ આપણી કેળવણી છે અને આપણે ધ્યાનમાં રાખવું જોઇએ કે જેવી ચાલ આપણે ચલાવશું તે આપણા મન ઉપર હમેંશ સુધી અસર કરતી રહેશે. કેટલાક વરસ અગાઉ અમેરીકાની મીસીસીપી નદીને કીનારે ઉંડા ખડકોમાં માણસના પગલા જણાયા તે પોચી નરમ રેતીમાં પડેલા હતા તે નરમ રેતી દહાડે દહાડે કઠણ થતી ગઈ, એમ કરતાં તે કદી પણ ખસે નહીં એવો પથ્થર થયો. એવીજ રીતે જેમ જેમ આપણે મોટા થતા જઇએ છીએ તેમ તેમ આપણી ચાલ ચલણો પેલા પોચી રેતીની માફક કઠણ થતી જાય છે. અને તેની સારી કે માઠી અસર જડ ઘાલી બેસે છે. તા૦ ૨૫ મી નવેમ્બર સન ૧૮૯૨ ના રોજ અમદાબાદમાં મોહમેદનની કેળવણી અને સંસાર સંબંધી સ્થીતી સુધારવાને ભરાયલા કાનફરન્સ વખતે પ્રમુખસ્થાને આપણા માનવંતા અને વીદ્વાન શેઠ મી. એ. એમ. ધરમશી બીરાજ્યા

હતા. તે વખતે તેઓએ અંગ્રેજીમાં એક ભાષણ આપ્યું હતું તેનો એક ફકરો અહીં ટાંકી બતાવવો ઘણોજ અનુકુલ થઈ પડશે. એ ફકરો ટાંકીને હું સમાપ્ત કરીશ અને તે એ છે કે "ઇસલામી ધર્મને તે પાલનારાઓની તવારીખ ઉપરથી નજર પહોચાડીશું તો ખાતરી થશે કે આજના જમાનાની વીદ્યા સાહીત્ય અને સુધારો તે ધર્મને આભારી છે અને પુસ્તકમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે લગભગ આઠ સદી સુધી સ્પેનના રાજ્યો તેના મેહોમેદન રાજ કરતાઓની સતા તળે યુરોપમાં સુધરેલા અને જ્ઞાનનોજ ફેલાવો કરનાર રાજ્ય તરીકે દાખલો બેસાડેલા છે. હુન્નર સાહીત્ય અને વીદ્યા તે વખતે જેવી આબાદ હતી તેવી આબાદ હાલત બીજા રાજ્યમાં નહીં હતી. વીદ્યાનો ઝરો મેહોમેદન શેહરોમાંજ વહેતો હતો. તેમાંથી વીદ્યારૂપી પાણી પીવાને માટે ફ્રાન્સ જરમની અને ઈંગલંડમાંથી સંખ્યાબંધ વીદ્યાર્થીઓ ત્યાં જતા હતા જે બાબતો એક રાજ્યને આબાદ અને મહાન બનાવે છે, તે બાબતો મેહોમેદનોની સતા તળેના સ્પેનના રાજ્યમાં માલમ પડતી હતી એ રાજ્યને ત્યાંના પ્રોફેસરો ને શીક્ષકોએ તે વેળા યુરોપની કેળવણીનું મધ્ય બિન્દુ બનાવ્યું હતું તેવી રીતે જોતાં અસલ મેહોમેદનો ઘણીજ ચડતી હાલતમાં હતા." અને હાલ આપણે આપણા થકી જ્ઞાન મેલવેલા લોકોથી ઉતરતી પાયરીના છઇએ એ ઘણું દલગીરી ભરેલું છે તોપણ હવે પછી આપણો દરજ્જો જે ગુમાવી દેવામાં આવ્યો છે, તે ઉમંગથી આપણે તથા આપણી હવે પછીની ઓલાદે પાછું સંપાદન કરવાને કોશેશ કરવી અને તેમાં આપણી દરેક ફતેહ ઈચ્છીશું.

વખતનો ઉપ્યોગ.

ભાષણ કર્તા—**મીઠ ઈશમાઈલ કાસમભાઈ પીરેદીના**

પ્રમુખ—**મામદભાઇ હાસમ દાતુ.**

તા૦ ૧૩—૧૦—૫૫.

તમોએ લગભગ દરેક જણને મ્હોડેથી સાંભળ્યું હશે કે વખત ઘણો કીમતી છે અને તે પાણીના રેલાની માફક વહે છે. હવે જો કે ઘણા લોક એવું બોલી જાણે છે તોપણ તેનો ખરો ઉપયોગ કેમ કરવો એ ફકત થોડાનેજ ખબર છે; આપણે એવું વીચારીએ છીએ કે આપણી પાસે એટલો વખત છે કે ગમે તેમ તેનો ઉપ્યોગ કરી શકશું. પણ એ સમજવું ઘણું ભુલ ભરેલું છે કારણ કે ગમે એવો અખુટ ભંડાર પણ ગેર રીતસર વાપર્યાથી ખપી જાએ છે તથા તેનો ધણી ખરાબીમાં ફસી પડે છે તેવીજ રીતે એક નકામો માણસ વખતનો ગેર ઉપ્યોગ કરવાથી તેમજ આલશાઇમાં રહેવાથી બદબખ્ત તથા કંગાલીઅતમાં આવી પડે છે.

આપણી જીંદગીનું સાર્થક એજ કે તેનો સારો ઉપ્યોગ કરવો અને તેમ કરવાની જે એકજ રીત છે તે એ કે જે ટુંક વખત આપણને મળે છે તેની એક પળપણ નકામી ગુમાવવી નહીં. બુદ્ધીવાન માણસો વખતનો ખરો ઉપ્યોગ કેમ કરવો એ બરાબર રીતે જાણે છે અને તેઓ પોતાનો આખો વખત કામમાં અથવા કાંઇ સારી બાબતમાં રોકી રાખે છે; સઘળી ખરાબીનું મુળ એ આલશાઇ છે, અને એક આળસુ માણસ જેટલો ધીકારને પાત્ર છે એવો બીજો કોઇ પણ હશે નહીં. આએ તકે આપણા કેટલાક જવાનીઆઓ પોતાનો વખત આલશાઇમાં તથા નકામી રીતે ગુજારે છે, તે વીશે જો હું બે બોલ બોલું તો વાજબી ગણાશે. તેઓ માંહેલા જેઓ વીદ્યાર્થી છે તેમાંથી કેટલાક ફકત નીશાળોમાં હાજર

થવું એટલુંજ જાણે છે અને જેટલું ત્યાંથી ભણ્યા એટલું ભણ્યા એવું વીચારી પોતાના ઘેરની અંદર અભ્યાસપર બીલકુલ ચીત આપતા નથી. તેઓની આલશાઇનું પરીણામ ઘણું ખરાબ આવે છે. કેમકે વરસોના વરસો સુધી તેઓ એકજ વર્ગમાં પડ્યા રહે છે અને આખરે તેઓના માબાપ કંટાળીને તેઓને અભ્યાસપરથી ઊઠાડી મુકે છે. કેટલાક જવાનીઆઓ એવા છે કે પોતાનો ફુરસદનો વખત અભ્યાસ ઊપર રોકવાને બદલે ઇરાનીઓની ચાની દુકાન ઉપર તેમજ કાવાખાનામાં ઊજાગરો કરીને ગુમાવે છે, અને તેના પરીણામ તરીકે તેઓ કામ ઊપરથી બે દીલ થઇ જાએ છે તેમજ પોતાના શરીરની પણ ખરાબી કરે છે. તેઓ પોતે એકલા ખરાબીમાં ફસી પડે છે એટલુંજ નહીં, પણ પોતાના કુંટુંબને પણ ખરાબીમાં લાવી મુકે છે. એટલા માટે દરેક શખસને લાજમ છે કે પોતાના કામનો વખત કામમાં લગાડવા ઊપરાંત પોતાના ફુરસદ વખત પણ ઊપ્યોગમાં લેવો, અને તેને કોઈ સારી રીતે રોકી રાખવો કે જેથી આલશાઈપણાની ટેવથી બચે. હવે ફુરસદ વખત કેવી રીતે રોકવો તે વીશે આપણે થોડું બોલીએ; પહેલું ખુલી હવામાં સવાર સાંજ થોડો વખત ફરવું તથા કોઇ જાતની કસરત કરવી એવી રીતે કરવાથી આપણે વખત ગુમાવતા નથી. પણ તેને સાચવીએ છીએ કારણ કે આપણા મગજને તથા શરીરને રાહત મલવાથી આપણે અભ્યાસ અથવા કામ બેવડી ઊલટથી કરવાને શકતીવાન થઇએ. બીજું સારૂં વાંચણ રાખવું એ પણ વખતનો ખરો ઊપ્યોગ કરવા બરોબર છે. કેહવત છે કે "ટીપે ટીપે સરોવર ભરાય તથા કાંકરે કાંકરે પાળ બંધાય." તેવીજ રીતે જો ફુરસદનો વખત કોઈ પણ જાતના સારા વાંચણમાં રોકેલો હોએ તો થોડી મુદતની અંદર આપણે ગ્નાનનો સારો જેવો ભંડોળ એકઠો કરશું. હવે વાચવું એ તો ઠીક પણ વાંચવું કેવી રીતે તે જાણવું ઘણું અગત્યનું છે. એકાદ ચોપડી હાથમાં લીધી તથા તેને એક બે દહાડામાં પુરી કીધી એ કાંઈ ખરી રીતનું વાંચણ નથી પણ મગજની ઊપર નકામો બોજો કર્યા બરોબર છે. દરેક પાનું બલકે દરેક વાક્ય ધીમેથી તેમજ સમજીને વાંચવું અને એક પુરૂં થાએ ત્યાર પછીજ બીજા ઉપર જવું. કારણ કે એમ કીધા શીવાએ એક ચોપડી આંખી વાંચેલી હશે તો પણ તે માંહેલી બાબત આઠ પંદર દહાડા પણ યાદ નહીં રહેશે.

કેવી જાતની ચોપડી વાંચવી એ તો દરેકના શોક ઉપર આધાર રાખે છે, પણ કલ્પીત જોડી કહાડેલી વારતાઓ કે જે વાંચવાથી આપણા જુસાઓ ઊસકેરાએ તથા આપણી નીતીનો ભંગ થાએ તેનાથી દુર રહેવું એ સારૂં છે, અને બનતા સુધી નીતી સંબંધી, સંસાર ઊપયોગી, એલમ હુન્નરની તથા મહાન પુરૂષોની જીંદગીની તવારીખની ચોપડીઓ વાંચવામાં માહાવરો રાખવો.

એક બાબત બીજી એવી છે કે જેથી આપણે આળશુ થવા માંગતા નથી તો પણ આપણે આળશુ થઇએ છીએ અને તે કોઇ પણ કામ ઢીલમાં રાખવું એ છે; અંગ્રેજીમાં કહેવત છે કે ઢીલ એ વખતનો ચોર છે તે કહેવત બરોબર છે. ગમે તે કામ હોએ તે પહેલાં કરવું જોઇએ અને તે પુરૂં કરવા વગર મુકવું નહીં. તમોએ ઘણાંઓને બોલતાં સાંભળ્યું હશે કે "કાંઈ નહીં આ કામ આપણે પછીથી કરીશું અથવા કાલે કરીશું" અને પછી તે કામ કરવાની વારી અથવા કાલ કદી આવતીજ નથી. એવા માણસોનું કામ તમોએ ખાત્રીથી જાણવું કે ખોરંભે પડયું. આપણા હિંદુસ્તાનના આગલા કેટલાક નવાબો તથા રાજાઓ જ્યારે કોઇ દુસ્મન પોતાપર હુમલો લાવવાની તઇઆરી કરેછે એવું સાંભળતા ત્યારે તેને માટે સામે થવાને ઘટતી હુશીઆરી દેખાડવાને બદલે પોતે મોજ મજાહ તથા એશ આરામમાં રહીને બધી ચીજો મુલતવી રાખતા અને તેનું પરીણામ જે આવ્યું છે તે એજ કે તેઓ તેમજ આપણે પારકા લોકોના હાથમ તાબેદાર થઇ પડયા છઇએ. ઘણી વખતે કોઈ કામ કરવાની આપણી મરજી છતાં તે મુલતવી રાખવાથી ન ધારેલી હરકતો આપણને નડે છે અને તે કામ કરવાને આપણે અશકતીવાન થઇ પડીએ છીએ; માટે સર્વથી સરસ રીત તો આપણે ઉપર કહી ગયા તે પ્રમાણે કોઈ પણ કામ સામે આવ્યું તો તેને પુરૂં કર્યા વગર જતું મેલવું નહીં.

કામની અંદર ઝડપ બતાવવી એ વખતનો ઉપયોગ તથા બચાવ કરવાના જેમ છે તથા એક કામ હાથમાં લીધું અને તે સુસતીથી કરવું એ આપણને ઠગવું તથા વખતનો નાશ કરવા જેમ છે. વળી દરેક કામના અંદર ચોકશ નીયમ રાખવાથી પણ વખતનો મોટો બચાવ થાએ છે. અનીઅમીતસર થોડોક વખત એક કામ કરવું તથા પછીથી

બીજું કરવું તો એમાંથી એક પણ કામ બરોબર થતું નથી. માટે એ ઘણું જરૂરનું છે કે કામ કરવાને માટે વખતનો એક કોઠો બનાવવો અને તેમાં નોંધી રાખવું કે ચોકસ કામ એક વખત કરવું તથા બીજું કામ બીજે વખતે કરવું. એમ કરવાથી કોઇ પણ કામ આપણાથી સુધરી શકે છે અને તે કરવાથી આપણને કંટાળો પણ લાગતો નથી. એવો નીયમ થોડા દહાડા બરાબર પાલવાથી આપણે તે પ્રમાણે ચાલવાને આદત પડે છે અને ફક્ત જો ન ધારેલી હરકતો આપણને નડે તોજ તે નીયમ તોડવાને આપણું મન થશે. નહી તો તે પ્રમાણે ચાલવાને આપણને સગવડ તથા મજાહ લાગશે. આપણા કામ કાજને માટે નીયમ બાંધવો એટલુંજ નહીં પણ રમત ગમત તથા ફરવા હરવા માટે પણ નીયમ રાખવો કે જેથી તેના અંદર પણ આપણા વખતનો બચાવ થાએ તથા આપણને વધારે ખુશાલી ઊપજે. ઉંઘવાને માટે પણ નીયમ રાખવો. મારા ધાર્યા પ્રમાણે એક તંદુરસ્ત માણસને સાત કલાકની ઉંઘ પુરતી છે. ફક્ત એકજ અઠવાડીઊં એક ચોકસ વખત ઉઠવાની કાલજી રાખવાથી આપણી આંખ ત્યાર બાદ પોતાની મેલે ઉઘડી જશે.

ઘણા લોકો એવું ધારે છે કે ખરી મોજ ત્યારેજ ભોગવાએ કે જ્યારે તેઓ કાંઇ પણ વીધા અભ્યાસ તથા કામ કાજમાં ગુંથાએલા નહીં હોએ પણ એ વીચારવું ઘણુંજ ભુલ ભરેલું છે. જ્યારે લોકો એવું ધારે કે આળશુ બેસી રહેવું અને કાંઈ કરવું નહીં ત્યારે તેઓની હાલત પશુ કરતાં પણ ખરાબ છે. આવી રીતે નકામા બેસવાથી તથા વખત ગુમાવવાથી બહુ સાવધ રહેવું જોઇએ કારણ કે નહીં તો આપણી સુસ્તીને લીધે બીજાની ખુશાલીનો પણ આપણે ભંગ કરશું.

છેલ્લો વખતનો ઉપયોગ તમારૂં મગજ કાંઇ હલકા અથવા નજીવી ચીજ ઉપર રોકીને કરતા ના, પણ કાંઇ લાયક ચીજ ઊપર મન લગાડજો: કેટલાક લોકો જે વખત અગત્યની ચીજો ઉપર આપવો જોઈએ તેને ઠેકાણે હલકી નજીવી ચીજો ઊપર આપે છે અને તે ચીજો જાણે કે મહાભારત હોએ, એમ સમજી અતી ઘણી ગંભીરાઇથી તેની તલાશ કરે છે, મારાં કહેવાની મતલબ એમ નહીં સમજવી કે નાની ચીજો

જેમાંથી આપણું કામ નીકલવાની આશા છે અને જેમાંથી કોઇ મોહટી શોધ થઇ શકે તેને હલકી અથવા નજીવી ગણવી. પણ મારી કહેવાની મતલબ ફક્ત એટલીજ કે જે ચીજોમાં આપણને બીલકુલ હાંસલ નથી. તેને મોટું વજન આપવું નહીં. ટુંકમાં વખતની ખરી કીંમત સમજો. તેની દરેક પળ સંભાલો અને સારી રીતે વાપરો. કોઈ પણ કામમાં આળશાઇ, સુસ્તી તથા ઢીલ કરો નહીં અને આજે બનતું હોએ તે કાલ ઊપર મુલતવી ના રાખો.

હિંદુસ્તાનમાં અંગ્રેજી રાજ્ય.

ભાષણ કર્તા—**રજબઅલી રામજી.**

પ્રમુખ—**મી૦ ઈભરામભાઈ રહેમતલા કાદરભાઈ.**

તા૦ ૩-૧૧-૯૫.

ઉપલા મથાળાના વિષયપર વિવેચન કરતાં નીચેની દરેક બાબદોનો ટુંક ઇતિહાસ તથા હિંદુસ્તાનના સંસારીક રીવાજોનો ખ્યાલ આપવાની ખાસ જરૂર છે. હિંદુસ્તાનનો પુર્વે જ્યાં સુધી ઇતિહાસ મળી શકે છે ત્યાં સુધીની નીતી રીતીઓ તથા રાજ્ય સંબંધી ખ્યાલ તથા વચ્ચેગાળેનો વખત જે સદંતર બદલાઇ ગયો અને અંગ્રેજોનો પગપેસારો હિંદુસ્તાનમાં થયો તથા તેઓની રાજ્યસત્તાનો હાલના વખત સુધીનો સંપુર્ણ વીગતવાર હેવાલ નીચેના વીવેચનથી સ્પષ્ટ જણાશે.

આ દુનીઆની સપાટીપર દરેક ચીજની ચડતી પડતી હાલત આવે છે. જેમ દરીઆમાં ભરતી ઓટ થાય છે, તેવી રીતે એક વખતે પોતાના વેપાર, પૈસા, હુનર વીગેરે માટે પ્રખ્યાત હિંદુસ્તાન સાથે પણ થયું. અગાઉના વખતમાં હિંદુસ્તાન કેવું પ્રખ્યાત હતું તે વિશે શું આ દેશના કે પરદેશના વિદ્વાનોમાં બેમત છેજ નહિ. અસલની કેટલીક કારાગીરી વિદ્યા હુન્નર તથા વિદ્વતા ભરેલા લખાણોની હાલમાં પણ સુધરેલા દેશો નકલ કરે છે. ઇંગલંડ તથા અમેરીકાને પણ હિંદુસ્તાન પાસેથી ઘણું શીખવાનું હતું જેના દાખલા મેળવવા મુદલ મુશકેલ પડશે નહીં. એક વખત એવો હતો કે એશિઆ અને યુરોપના તમામ દેશોમાં ભરતખંડ પોતાની વખણાયલી ચીજો પુરી પાડતો, જ્યારે એજ દેશની પ્રજા ઉપલા દેશોપર પોતાની હાજતો માટે આધાર રાખી બેઠી છે. આવી રીતે હિંદુસ્તાનની બદલાઇ ગયેલી હાલત વીશે કયા સ્વદેશીને

દીલે દાઝ ઉઠશે નહીં? જેઓ ખરેખરા અંતઃકરણથી પોતાના દેશને ચાહે છે તેઓને પોતાની આવી આવી પડેલી હાલત વીશે તો જરૂર લાગશેજ. હિંદુસ્તાનમાં સોનું રૂપું ઝવેરાત તથા બીજી અનેક ઉત્તમ ચીજો પેદા થતી, વિદ્યાકળાની તે વખતે જુવાન હાલત હતી. શુરવીરપણામાં તથા પોતાના ધર્માચાર્યપણામાં લોકો શ્રેષ્ટ હતા. જમીન પણ ઘણી ફળદ્રુપ હતી તથા દરેક રીતે હિંદુસ્તાન બીજા રાજ્યોની અદેખાઈ થઇ પડ્યું હતું આજે પણ તેની અસલી જાહોજલાલી તરફ જોતાં માત્ર માંસ, લોહી વીગેરે ખવાઇ જઇને હિંદુસ્તાન એક હાંડપીંજર રહ્યું છે તોએ પણ કેટલાક રાજ્યોની એનીપર આંખ છે એજ એની પુર્વેની હાલતનો સંપુર્ણ ખ્યાલ આપે છે. હિંદુસ્તાન હાલના વખતમાં જો કે પૈસાની બાબદમાં જોતાં દ્રવ્ય પરદેશમાં ઘસડાતું ઘણુંજ માલમ પડે છે તોપણ કેવત છે કે ઘોડો થાકયો તો શું ગધેડા કરતાં પણ હલકો ગણાશે? તે પ્રમાણે હજી પૈસે ટકે દેશ શુખી જણાય છે.

અંગ્રેજોના પગ પેસારા અગાઉ હિંદુસ્તાનની હાલતનો ટુંક ચીત્તાર ઉપર આપ્યા પછી, હિંદુસ્તાનની પડતી દશા આવવાના કારણો હવે જણાવવામાં આવશે. ઘણાક કારણોમાંથી સૌથી પહેલો દરજ્જો કુસંપને આપવામાં આવે છે. દેશના જુદા જુદા રાજકર્તાઓમાં ઉપલો સંપ દાખલ થયો. એનો ઇતિહાસીક દાખલો આપવો ઘણોજ ઉપયોગી થશે.

ઇ. સ. ૧૦૦૦ માં હિંદુસ્તાન ઉપર કહ્યું તેમ જુદા જુદા નાના રાજ્યોમાં વહેંચાયલું હતું. એ વખતે કુસંપ અને અદેખાઇ એ જુદા જુદા રાજાઓના મનમાં ઘર કર્યું અને એનો લાભ લઇ મુસલમાન રાજાઓએ જુદે જુદે વખતે ઘણા હુમલા કર્યા અને અંતે દેશના ધણી થઇ લાંબો વખત સુધી આ દેશને પોતાની સત્તા હેઠળ રાખ્યો. જે વખતે મુસલમાનોએ હુમલા કરવાનું શરૂ કીધું તે વખતે હિંદુસ્તાન નીચલા વિભાગોમાં વહેંચાયલું હતું અને જુદા જુદા રાજાઓ રાજ્ય કરતા. દક્ષિણમાં ચેરા, ચોલા અને પાંડવવંશના રાજાઓ રાજ્ય કર્તા. ઉત્તરમાં કનોજ, અજમેર, ગુજરાત તથા દિલ્લીમાં બળવાન રજપૂત રાજાઓ રાજ્ય કરતા. જ્યાં સુધી એક બીજાની સલાહ પ્રમાણે ચાલવું, પોતાના રીવાજો તેમજ ધર્મનું રક્ષણ કરવું વીગેરે બાબદોપર ઉપલા રાજ્યો એક મત

થતા ત્યારે બીજા કોઇ પરદેશી રાજાને તેઓ ઘણી બહાદુરી સાથે પોતાના દેશમાંથી હઠાવી કાઢતા. આ મતના ટેકામાં મહમદ ઘીઝનવીની હિંદુસ્તાન-પર ૧૭) સ્વારીઓ તથા શાહબુદીન ઘોરીની ૯) સ્વારીઓ આપવામાં આવી છે. એ બધી ઉપલી હિંદુસ્તાનપરની સ્વારીઓ થઈ ત્યારે પરિ-ણામે પજાંબનો થોડો ભાગ મુસલમાનોના હાથમાં આવ્યો.

૧૧૯૧ માં થાણેશ્વરની લડાઇમાં અજમેરના પૃથ્વીરાજ બહાદુરે ઘોરીશાહને ચોથીવાર જબરી હાર આપી.

પાછળથી બહાદુર પૃથ્વીરાજ તરફ કનોજના રાજા જયચંદ્ર રાઠોડ અને ગુજરાતના રાજાઓ અદેખાઈ દેખાડવા લાગ્યા અને ઉલટા સ્વદેશી રાજાને મદદ ન કરી શકયા એટલુંજ નહીં પણ સામા દુશમનોની સાથે મલી જઇ સ્વદેશી રાજાને તોડી પાડયો અને પરીણામે જેમ કહેવત છે કે મુર્ખ માણસ જે ઝાડની દાંખળી પણ બેઠો હોય તેનેજ મુળમાંથી કાપતો હોય ને પોતે પડીને જોખમાય તેવી રીતે તેઓએ પોતાના રા-જ્યની પણ પડતી આણી. ફળ આપતા ઝાડને તેઓએ જડ મૂળમાંથી ઉખેડી નાખ્યું અને આગળ જેમ જણાવવામાં આવશે તે પરથી સીધ થશે કે સ્વદેશી રાજાઓનું જોર અને દોર તદન નાબુદ થયું.

અલાઉદીન ખીલજીના વખતમાં તો ઉત્તર તરફના રાજાઓના સરવે મુલકો મુસલમાની રાજ્યની જોસરી હેઠળ આવ્યા, દક્ષીણમાં પણ મુસ-લમાની સત્તા ફેલાઈ અને મહમદ તઘલખના વખતમાં ઉત્તર તેમજ દક્ષિણના ઘણાં ખરા રાજયો એકજ મુસલમાન રાજાના તાબામાં આવ-વા જેવા થયા હતા.

હિંદુસ્તાનના રાજાઓ ઉપર જણાવ્યા મુજબ પોતાના પગપર કુહાડી મારવા લાગ્યા અને પરીણામે દેશ પોતાના હાથમાંથી ખોઇ બેઠા ત્યારે દેશમાં કારીગીરી. હુન્નર, તથા વેપારમાં પણ કેટલાક ફેરફાર થવા લાગ્યા હતા અને તેથી દેશ વધારે ખરાબ સ્થીતીમાં આવી પડયો. રાજ્ય સાથે સંબંધ ધરાવનારાઓ પૈસે ટકે સુખી થવાથી મોજ શોખ ભોગવવા લાગ્યા. કારીગરોને ઉત્તેજન આપનારાઓની નજર માઠી પડી ગઈ એટલે દેશનું કળા કૌશલ્ય નાશ પામ્યું. ધર્મને લગતા કેટલાક વહે-મોને લીધે પણ હુન્નર કળાને ધોકો પોંચ્યો હતો. ધર્મના ઉપાધ્યાઓ

તરીકે પુજાતા ભૂદેવોના મન ભીક્ષાપર જઈ લાગ્યા. ચારમાંથી ચોરાશી ન્યાતો થઇ, અદેખાઇ, કુસંપ જારી રહ્યા અને ધર્મોના અનેક ફાંટા નીકળ્યા.

હિંદુસ્તાનના જુદા જુદા રાજ્યોના પડી ભાંગવા પછી મુસલમાની રાજાઓ ઉપર જણાવ્યા મુજબ નચિંતપણે હિંદુસ્તાનમાં ફરવા લાગ્યા.

મુસલમાન રાજાઓમાં અકબર જેવો નામાંકિત બીજો કોઇ રાજા થયો નહીં. એને સામાન્ય રીતે સરવે કોમોપર સરખી નજર રાખી હતી. ઇનસાફ પણ સરખી રીતે ન્યાત જાતના તફાવત વગર કરવામાં આવતો. પાછલથી એવા મુશલમાન રાજાઓ આવ્યા કે જેઓ ઉપલા પ્રખ્યાત રાજાના પગલાઓ પાછળ ન ચાલતાં ન્યાત જાતનો તફાવત કાઢવા લાગ્યા. હિંદુઓ તો કાફરમાટે જઝીઆવેરો લેવો, તેઓપર જુલમ ગુજારવો, તેમજ તેઓના ધર્મસ્થાનને તોડી પાડવા, એવા ન કરવા લાયક કામો કરવા લાગ્યા અને તેઓને શરવેના કારણ તરીકે માત્ર હિંદુઓ બીજા ધર્મ પાળતા હતા તેજ હતું. જાણેકે દરેક માણસને પોતાના ધર્મપ્રમાણે ચાલવાનો હક ન હોય તેવી રીતે મુસલમાનો જોર જુલમથી હિંદુઓને વટલાવવા લાગ્યા. એ ઉપરાંત મુસલમાન રાજાઓ અને કારોબારીઓ લંપટ હોવાથી ખુબસુરત હિંદુ સ્ત્રીઓપર જોર જુલમ અને જારતી ગુજારવા લાગ્યા અને એવા અને બીજા એનેજ લગતા સંકટો રાજ્ય ખોઇ બેઠીલી હિંદુ રૈયતપર ગુજારવા લાગ્યા. દેશને માત્ર એકજ ફાયદો એ થયો કે દેશનો પૈસો દેશમાં રહ્યો બલકે વધ્યો. તેનું મુખ્ય કારણ એ કે દેશના લોકોજ મુખ્ય અધિકારીઓ અને એજ ચાકરો હતા. જેમાં હિંદુઓનો મોટો હાથ હતો કારણ કે મુસલમાનો તે વખતે વિદ્યામાં મુદલ વધેલા ન હોતા અને એવી હાલતમાં રાજ્ય ચલાવી શકે તેવા ન હતા એ ઉપરથી એમ ન કહેવાય કે બધા મુશલમાન રાજાઓ રાજ્ય ચલાવવાને લાયક ન હતા પણ તેઓમાંથી ઘણા ખરા તેવા હતા. જ્યારે પ્રખ્યાત રાજાઓ થઇ શકે અને અકબર જેવું સદા કાયમ નામ કાઢે એવા મુદલ ન હતા. ઉપલા મુગલાઇ રાજાઓના વખતમાં કારીગીરી કાંઇ છેક મુદલ નાશ પામી ન હતી કારણ કે દુર દેશથી હિંદુસ્તાનની કારીગીરીના નમુનાઓ ખરીદ થતા અને દેશ વધારે આબાદ થયો હતો.

આ દુનીઆની સપાટીપર દરેક વસ્તુ માત્રની ચઢતી પડતી થાય છે. સૂરજ સવારના ઉગ્યા પછી સાંજે આથમે છે. દીવસ પછી રાત આવે છે તેમજ મુગલાઈ રાજ્યની શરૂઆતની ચઢતી પછી એની પણ પડતી દશા આવી. દક્ષિણમાં મરાઠાઓનું જોર વધ્યું અને મરાઠી રાજ્યની સ્થાપના થઇ જેમાં શીવાજી પહેલો બાજીરાવ, તથા માધવરાવ વગેરે એ મરાઠાના જબરા જોરથી ઘણાખરા ભાગોમાં હિંદુરાજ્યોની ફરીને સ્થાપના થઇ પણ આગળના હિંદુરાજ્યોની માફક કુસંપ, અદેખાઈ અને એવા બીજા ગુણો મરાઠા રાજાઓએ પણ મેળવ્યા હતા. મરાઠી રાજાઓ પણ મોજ શોખીલા જુલમી તથા અનિતીમાન હતા એ ઉપલા સરવે કારણોને લીધે લોકોની ચાહના તેઓપર બેઠી નહિ. લુટ ફાટ તથા જોર જુલમ થવા લાગ્યા અને પેશ્વા, સીંધીઆ, હોળકર વીગેરેના કુસંપથી પેટા રાજ્યના પણ પેટા પડી ગયા. લોકોની લડાયક શકતી આ વખતે થોડી નબળી પણ થઇ હતી અને તેઓ અશુધરેલી રીતે લડતા એથી તેઓનો અંત જલદીથી આવ્યો. નાદીરશાહ અને અહમદશાહ દુરાની નામના પરદેશી લુટારાઓના હુમલા તો જારીજ રહ્યા. પીંઢારી ફાંસીયા અને બીજા લુટારાઓનો ઉપદ્રવ ઓછો થવા લાગ્યો.

હિંદુસ્તાનમાં જ્યારે ઉપલા બનાવો બનવા લાગ્યા હતા ત્યારે અંગ્રેજ લોકો જેઓ વેપારની મંડળી તરીકે આવ્યા હતા અને જે દીવસે દીવસે વધવા લાગ્યા હતા તેઓ પોતાને આ તક મળે એવા હેતુથી એકને મદદ કરી તથા બીજાની સાથે લડી એવી રાજ્ય રીતીથી રફતે રફતે તેઓ આખા દેશના માલેક થઇ બેઠા. જો કે એ પરદેશી પ્રજાને હિંદુસ્તાન મેળવતાં અનેક નડતરો નડી હતી. કીમતી જીંદગીઓનો ભોગ પણ આપવો પડ્યો છે એ બધાને કોરે મુકતાં જે ફાયદો આ દેશને તેઓની જોંસરી હેઠલ રાખવાથી થયો છે તે વધારે ગણાય. દક્ષિણમાં મૈશુરના રાજ્યના વાંધાનો જલદીથી નીવેડો આવ્યો અને પંજાબનો શુરવીર રાજા પણ તાબે થયો તથા બાકીના નાના નાના રાજ્યો તો એક પછી એક જલદીથી તાબે થયા અને એવી રીતે ભારતભુમી ટુંક મુદતમાં અંગ્રેજી કંપનીના હાથમાં સહેલાઇથી આવી પડી. અંગ્રેજી રાજ્યથી કારીગરી તથા હુન્નર દેશમાં વધવા લાગ્યો છે. વિદ્યાની બાબદોમાં લોકો આગલ વધ્યા છે. માંહો માહે ઝગડા બંધ પડ્યા છે. હિંદુ-

ના રાજ્યમાં મુસલમાનોપર, તથા મુસલમાનોના રાજ્યમાં હિંદુઓપર જુલમ એ સરવે નાબુદ થયું છે. કોઇપણ દેશી કામપર અંગ્રેજી રાજ્યથી જુલમ થયો નથી. દરેક માણસ પોતાના ધર્મ પ્રમાણે ચાલી શકે છે. અગાઉના વખતમાં જ્યારે લુટારાપણું, અને જુલમ રાજ્યની બેહાદી હતી, તે વખતે માણસની જીંદગી હમેશાં ધાસ્તીમાં રહેતી. જ્યારે અંગ્રેજી રાજ્યના અમલ તળે દરેક ગરીબ તેમજ તવંગર સરખી રીતે જીંદગી ભોગવી શકે છે. કોઇ કોઇ માણસને આંગળીપણ લગાડી શકે નહી. તવંગર લોકો જેઓ ગરીબોપર અગાઉ જુલમ કરતા હતા તે સઘળું દેશમાંથી નાશ પામ્યું છે. તાર-રેલવે-સ્ટીમરો ટેલીફોન વીગેરે માણસ જાતને ઉપયોગી થઇ પડનારા સુધારા એજ રાજ્યના આશરા હેઠળ વધવા લાગ્યા છે અને એથી પણ દેશના દેશીઓને ઘણોજ ફાયદો થયો છે.

હવે દેશીઓની ફરજ એ છે કે કળા કૌશલ્ય, વિદ્વતા, સંપ તથા હુનરો વગેરે સરવેમાં પ્રખ્યાતી મેળવવી કે જે ગુણો વડે આગળ હિંદુસ્તાન પ્રખ્યાત થયેલું હતું તે ફરીથી થાય. હાલ એમ કહેવામાં ન આવે કે અંગ્રેજો દેશ છોડી નાશી જાય. પણ વખત પોતાનું કામ કરશે. અને જ્યારે પોતાનું ઘર એટલે હિંદુસ્તાનની દેશીઓ ખબર રાખી શકશે ત્યારે કદાચ સમજુ થઇ અંગ્રેજો રાજ્યની લગામ હિંદના સ્વદેશી-ઓને આપી દે પણ એ વખતને કદાચ સદીઓ જોઇએ. પણ તેટલાં તો હાલના રાજ કર્તા માહારાણીની લાંબી જીંદગી ઇચ્છો અને અંગ્રેજી અધિકારીઓ આ દેશને વધારે પસંદ થઇ પડે એવી ચાલ ચલણ અખત્યાર કરે અને પરીણામે અંગ્રેજી રાજ્ય લાંબો વખત સુધી ટકી રહે એમ ઇચ્છીએ.

બાળ લગ્નથી થતાં ગેરફાયદા

ભાષણ કર્ત્તા—**મી૦ હુસેનભાઇ હુસબ**

પ્રમુખ—ડા. ઇસમાઇલ જાનમામદ એલ. એમ. એન્ડ એસ.

તા૦ ૧—૧૨—૯૫.

નાનપણમાં લગ્ન કરવાની રૂઢી મુસલમાનોમાં હિંદુઓના જેમ મોહટા પ્રમાણમાં નથી, તો પણ મુસલમાનોમાં નાની વયના છોકરાઓને પરણાવવામાં આવે છે એમાં કંઈ શક નથી, અને કોઇ ચોકસ કોમ વીશે ન બોલતાં બાળલગ્નથી સામાન્ય રીતે ગેર ફાયદા થાય છે તે ઉપર વીચાર કરવો.

હિંદુઓ એવું માને છે કે જો એક માણસને તેના મરણ પછી કેટલીક ક્રિયાઓ કરવાને એક પુત્ર હોય નહી તો તે માણસને સ્વર્ગની પ્રાપ્તી થતી નથી. સંસ્કૃતમાં છોકરાને પુત્ર કહે છે જે બોલ પુતમાંથી નીકળેલો છે. પુત એટલે ખાડો, નરક, અને પુત્ર એટલે નરકમાંથી બચાવનાર અને એવો નરકમાંથી બચાવનાર પુત્ર જેમ બને તેમ જલદી પેદા થાય એવી ઉમેદમાં ઘણી નાની વયમાં હિંદુઓ છોકરાંઓને તેઓ પરણાવે છે વળી તેઓ માને છે કે કુંવારી સ્થીતીમાં કન્યાને પીતાને ઘેર રૂતુ પ્રાપ્તી થઇ તો માબાપને ઘણું પાપ લાગે છે તથા લગ્ન કરવાના સંબંધમાં માબાપ છોકરાંના દેણદાર છે એવું દેવું જેમ જલદી ફીટાય તેમ સારૂં અને તેઓમાં ચાલતો નાતજાતનો તફાવતના caste subdivisions એ સઘળા કારણોથી બાળ લગ્નની રૂઢી તેઓમાં જડ ઘાલીને બેઠી છે અને હિંદુઓના લાંબા વખતના સમાગમને લીધે મુસલમાનો પણ બાળલગ્નની રૂઢી માટે કેટલેક દરજ્જે હિંદુઓનેજ આભારી છે.

કેટલાકો એવું માને છે કે હિંદુસ્તાનની રૂતુ ઘણી ગરમ હોવાથી થંડા દેશોની સ્ત્રીઓ કરતાં અત્રેની સ્ત્રીઓને રૂતુ વેહેલી પ્રાપ્ત થાય છે, તથા તેઓ જલદી પ્રૌઢ અવસ્થામાં આવે છે. પણ માત્ર ગરમ હવાને

લીધેજ ઋતુ પ્રાપ્ત થાય છે એ વીચારને સામાન્ય રીતે ભુલ ભર્યો ગણવામાં આવે છે. ડા. આત્મારામ પાંડુરંગ હિંદુસ્તાનની ગરમ હવાને લીધે સ્ત્રીઓને ઋતુ વેહેલી પ્રાપ્ત થાય છે તે વાતની ના પાડતાં લખે છે કે, “ નાનપણમાં લગ્ન કરવાની ટેવ એ પોતેજ નાનપણમાં સ્ત્રીઓને ઋતુ પ્રાપ્ત થવાનું એક કારણ છે. દેશની હવાને આ સાથે કાંઇ પણ સંબંધ નથી.” ડાકટર પીચી રીપશન એ વીશે બોલતાં લખે છે કે “ હિંદુસ્તાનમાં છોકરીઓ જલદીથી પ્રૌઢ અવસ્થામાં આવતી નથી પણ તેઓના શરીરનો બાંધો પ્રૌઢ થવા અને પુરે પુરો ખીલવવાને ઘણી વાર પામે છે. અને એક પંદર વરસની હિંદુ અથવા મુસલમાન છોકરીનો બાંધો અગીયાર વરસની એક અંગ્રેજ છોકરીના શરીરના બાંધા કરતાં વધારે નથી પણ તેના જેટલોજ દેખાય છે આપણા લોકોમાં એવો ખ્યાલ બેસી રહ્યો છે કે સ્ત્રીને ઋતુ પ્રાપ્ત થાય કે તે પ્રૌઢ અવસ્થામાં આવી છે પણ એમ નથી. ઋતુ પ્રાપ્ત થવી એ પ્રૌઢ અવસ્થાના અનેક લક્ષણોમાંનું એક અને અનિશ્ચય નીશાની છે. એવા એક લક્ષણ ઉપરથી એક સ્ત્રી સંપુર્ણ ઉમરમાં આવી એમ ખ્યાલ કરવો એ ખોટું છે. આપણા દાંતો નક્કર અને કઠણ ખોરાકને તોડવા તથા ચાવવાને માટે છે પણ જ્યારે એક બચ્ચાને દાંત ફુટવા આવે કે તરતજ તેને કઠણ પદાર્થો ખાવા આપ્યા હોય તો શું પરીણામ નીપજે તેનો ખ્યાલ કરવો ઘટે છે.

ઋતુ દર્શન કોઈ પણ નીયમીતપણાથી થતું નથી. તે માત્ર હવા, ખાવા પીવાની વ્યવસ્થા, બેસી રેહેવાની આદત, કસરતની ગેરહાજરી, ખરાબ સંગત, મસાલેદાર ખોરાક અને રેહેવાના પ્રકાર વગેરે બહારની વાતો ઉપર તેનો આધાર હોય છે, અને શરીરની પ્રૌઢતા ઉપર તેને સંબંધ નથી. એટલે પ્રૌઢ અવસ્થામાં આવ્યા પેહેલાં ઉપર કહેલા કારણોથી પણ ઋતુનો દેખાવ થવાનો ઘણી વેળા સંભવ હોય છે. શેહેરથી દુર ગામડામાં રેહેનારી એકાદ તેર વરસની છોકરીનો બાંધો, શેહેરમાં ગોંધાયલી અને રોગી હવામાં રેહેનારી એક અગીયાર વરસની છોકરી કરતાં વધારે સારો બાઝેલો તથા વધારે પુર્ણ દશાએ પોંહોચેલો હોય છે એ વાત ખચીત કોઇથીએ ના કેહેવાશે નહીં, પણ શેહેરમાં રેહેનારી પેલી અગીયાર વરસની છોકરીને ઉપર બતાવેલા બહારના કારણથી ઋતુ પ્રાપ્ત થયલો

હોવાથી તેને પ્રૌઢ અવસ્થામાં આવેલી આપણે સમજીયે છીયે અને પેલા ગામડામાં રેહેનારી તેર વરસની છોકરી શરીરે પૂખ્ત દેખાય તો પણ તેને રૂતુ પ્રાપ્ત ન થયલો હોવાથી તેને સ્ત્રીપણામાં હજી સુધી ન આવેલી ગણીયે એ સાધારણ અકલથી ઉલટું છે. પ્રૌઢ અવસ્થાની ખરી નીશાનીઓથી આપણે વાકેફ ન હોવાથી એ ગેર સમજુતી ઉત્પન થાય છે. ગ્રીક લોકો અને અસલના બીજા સુધરેલા દેશોમાં રૂતુ દર્શન અને પ્રૌઢ અવસ્થા એ બેને જુદી જુદી માનવાની ચાલ હતી, અને એ બંનેમાં કેટલાક વરસનો અંતર હોય છે. તેમજ દુનીયામાં જે જે બલવાન દેશો થઈ ગયા છે તે સઘલા દેશોમાં આ નીયમ જુદા જોવામાં આવતા હતા. એક પ્રખ્યાત અમેરીકન ફીઝીયોલોજીસ્ટ લખે છે કે પ્રૌઢ અવસ્થા એટલે રૂતુ દર્શન નહી, પણ તેના પછીની પુર્ણ થયલી સ્થિતી શરૂ થતાંજ સ્ત્રીઓને બચ્ચાં થવાનો સંભવ હોય છે. એવી વયમાં બચ્ચાંનું પેદા થવું એ જોખમનું કામ છે અને તે વૈદક શાસ્ત્રના નીયમો તથા અનુભવથી ઉલટું છે. પુરૂષ જાતીને જેમ નાની ઉમરમાં જન્મ ઇંદ્રિયનો વેવાર શરૂ કરવાથી ગેર ફાયદા થાય છે. અને તેથી રોગો શરીરમાં ખામુખા પ્રવેશ થાય છે, તે પ્રમાણે સ્ત્રી જાતીને અકાલે માતા થવીઓ જુદા જુદા રોગોને અને કોઇવાર મોતને તેડું કરવા જેવુંજ છે. તેનાથી સ્ત્રી જાતને તો એવું નુકસાન થાયછેજ; પણ તે વિના તેનાથી થનારી ઓલાદ પણ જોશો તો ગળાઇ ગયલી, નબળી, અને રોગી બને છે પણ જો એક સ્ત્રી પુરતી વયે માતા થાય તો તેથી તેમની ઉપર બતાવેલી ખરાબી ન થતાં તેનાથી થતાં છોકરાં પણ હાડ માંસથી મજબુત શકતીવાળા, નીરોગી અને લાંબી જીંદગી ભોગવનારા બનવાનો વિશેષ સંભવ છે. પ્રાણી વર્ગ હો, કે વનસપતી વર્ગ હો. તેનામાં સાધારણ નિયમ એવોજ દેખાય છે કે તેનાથી અલ્પ વયમાં થયલી પેદાશ ઘણુ કરીને કનિષ્ટ પ્રકારની નીપજે છે. વીસ વરસની ઉપર થયા શીવાય સ્ત્રીનો બાંધો નિયમે કરીને સારી રીતે પુર્ણ દશાએ આવી શકતો નથી. પેટનો હેઠળનો ભાગ જેને પેડું કહે છે, અને જે જન્મ સંબંધી સઘળા વેપારનું સ્થાન છે તેનો પુર્ણ આકાર તેટલી ઉમર વીના થઇ શકતો નથી. માટેજ એટલી ઉમર વીના માતાપણું પ્રાપ્ત થવું લાયક નથી. વળી છોકરાંનું બરાબર રીતે પાલન કરવું એ ઘણું જોખમનું કામ છે. અને તે

પાર પાડવાને જરૂરની બુદ્ધિ સ્ત્રીઓમાં એટલી ઉમરે આવેલી ન હોવાથી પોતાની ફરજનો વીચાર એકંદરે તેનામાં હોતો નથી.

એ પ્રમાણે કુમળી વયે ઘસારો પડવાનું ચાલુ થયું તો તેથી ઘણાં માઠાં પરીણામ નીપજે છે. એથી તેના શરીરની પ્રૌઢ અવસ્થા થવી જોઇએ તે ન થતાં તેનો અટકાવ થાય છે અને તેવી મા અને છોકરાં બંનેને તેનાં માઠા ફળ ભોગવવાં પડે છે, વીસથી પચીસ વરસની અંદર જે દેશમાં સ્ત્રી પુરૂષનો સંબંધ થાય છે તેવા દેશમાં એવી ગણત્રી કરવામાં આવી છે કે માતાની વીસથી ચાલીસ વરસની ઉમરમાં જે છોકરાં થાય છે તે ઘણાંજ શક્તીવાન નીપજે છે અને માતાની એ ભર જુવાની ઓલાદ થવાને ઉતમ છે.

વળી પ્રૌઢ અવસ્થા પ્રાપ્ત થવાના પેહેલા છોકરા અને છોકરીના લગ્ન કરવા, સ્ત્રીઓને પરતંત્ર રાખવી વગેરે કેટલાક કારણો ઓલાદના નાશ કરનારાં છે. સ્ત્રીઓમાં એ રીતે વાંઝીયાપણું હોતું એ પણ તેમનોજ દોષ છે એવું સમજવાને આપણા દેશની સ્ત્રીઓમાં રેવાજ પડી ગયો છે. એ એક ખોટી સમજણ છે. યુરોપ અને અમેરીકા ખંડમાં દરેક છ વાંઝણી બાયડીઓમાંની એક બાઇ તેના વરના દોષથી પુત્ર વગરની રહે છે એવી એક ગણત્રી કાઢવામાં આવી છે. પણ આપણા દેશમાં નાનપણમાં લગ્ન કરવાની રીત જોરથી ચાલવાને લીધે પુરૂષ અને સ્ત્રી એ બેઉ પુખ્ત વયના થયા પેહેલાંજ વીવાહીક સંબંધ શરૂ થાય છે અને સંપુર્ણ વય પ્રાપ્ત થયા પછી જે સબંધ ખરેખરી રીતે શરૂ થવામાં ફાયદો છે તેજ બાબદ નાનપણમાંજ તેઓના મનમાં એક સરખા વીચાર ચાલતા હોવાથી, અને તેને લીધે લગ્ન સંબંધી અનેક પ્રકારનું અનીયમતપણું અને અનાચાર થાય છે. સ્ત્રીઓ પુખ્ત ઉમરે આવ્યાં પેહેલાં તેમની સાથે સંબંધ રાખવો એ ઓલાદ ન થવાનો એક મુખ્ય કારણ છે અને જે સ્ત્રીઓને એવી નાની ઉમરમાં છોકરાં થાય છે તેને ફરીથી ગર્ભ ધારણ કરવાની શકતી રહેતી નથી અને એવી રીતે છોકરાં થતાં નથી. વળી એવું માનવામાં આવે છે કે નાનપણમાં લગ્ન થયાથી વીવાહ કરનારા જોડાને છોકરા કરતાં છોકરીઓ વધારે પેદા થાય છે. એ બીના બે હજાર વરસ ઉપર પણ ગ્રીક લોકોને માલમ હતી. મહાન ફીલસુફ એરીસટોટલ લખી ગયો છે કે:—

પુરતીવય આગમજ સ્ત્રી પુરૂષના સંબધથી છોકરાઓ કરતાં છોકરીઓ વધારે પેદા થાય છે. પ્રૌઢ અવસ્થા પ્રાપ્ત થવાની પેહેલાં સ્ત્રી પુરૂષનો સંબંધ શરૂ થતો હોવાથી બીજું એક નુકસાન થાય છે તે એ છે કે એવી રીતે લગ્ન થયલા નાની ઉમરની સ્ત્રીના બચ્ચાં છેક કંતાઇ ગયલા અને ઘણું કરી નબલા તથા રોગી નીપજે છે. મતલબ એ કે આ રીવાજને લીધે હજારો છોકરાં જનમ્યા પેહેલાંજ મરણ પામે છે, ને હજારો જન્મીને તરતજ આ દુનીયા છોડી જાય છે. જો સ્ત્રીઓનો વીશમે વરસે પુરૂષ સાથે સંબંધ થાય તો તેનું વય ચાલીશ વરસનું થાય ત્યાં સુધી તેનાથી થનારાં છોકરાં એક બીજાથી વધારે શકતીવાળા, અને જોરાવર થતાં જશે, પણ તેનાથી ઉલટું બને પુખ્તવય આવ્યા પેહેલાં માતા તરીકે તેને ફરજ બજાવવી પડેતો પરીણામ ઉલટુંજ થાય છે. દરેક સુવાવડને વખતે થનારી વેદનાને લીધે માતા વધારે કમ કકુવત થતી જાય છે અને તેના બચ્ચાંઓ પણ વધારે રોગી ઉત્પન્ન થાય છે માતાને જરૂરની પ્રૌઢ અવસ્થા પ્રાપ્ત થવાની પેહેલાં, સુવાવડની પીડા તેના ઉપર આવી પડે છે અને તેને લીધે તેના છોકરાંની અને છોકરાંને લીધે તેની એવી પરસપર ખરાબી થઇને આખરે પરીણામ એવું થાય છે કે બંનેના શરીરમાં કાંઇજ શકતી રેહેતી નથી. અને તેના શરીર ખીલવાને બદલે ચીમડાઈ જાય છે.

એથી છોકરાને કાંઈ થોડું નુકસાન થતું નથી શરીરનો બાંધો બરાબર ખીલે તે આગમજ વીર્ય જવાથી છોકરાનો બાંધો હંમેશનો બગડી જાય છે. એક અંગ્રેજ ડાકટર એ વીશે લખે છે કે:—

વીર્ય નાની ઉમરમાં જવાથી જેટલું વીર્ય જાય તેથી વીશગણું વધારે લોહી શરીરમાંથી ઓછું થાય તેનાથી શરીર જેટલું નબળું થાય તે કરતાં પણ વીર્ય જવાથી વધારે નબળું થાય છે, કવખતના વીર્ય જવાથી છોકરાનું કદ વધતું નથી, તે અશક્ત ઘણો રહે છે તેને ઘડપણ જલદીથી આવેછે અને કેટલાકોના અકાલ મરણો પણ થાય છે. કદાપી એમાંનું કાંઇ ન થાય તો પણ કુમલી વયમાં સંસારની તથા કુટુંબ પોષણની ચીંતા શરૂ થાય છે તેજ એક શરીર આરોગ્ય ન રેહેવાનું કારણ છે. વલી તેનાથી વીદ્યા અભ્યાસ થઇ શકતો નથી અને જો અભ્યાસ આગલ ચલાવે છે તો પણ તેમાં તેને ઘણી ખલલ પડે છે.

બાળ વયમાં લગ્ન થવાથી છોકરીઓને નાની વયમાં સાસરે જવું પડે છે અને પોતે નાની ઉમરની અને બીન અનુભવી હોવાથી પોતાથી તદન જુદા સ્વભાવવાળા સાસરાને ત્યાં કેમ ભેલાવવું અને તેઓને કેમ ખુશી કરવા એ હુન્નર નહીં જાણુતી હોવાથી ઘણી વખતે તે છોકરીને ઘણી હાડમારી ભોગવવી પડે છે. તેઓની દરેક હીલચાલ ઉપર સાસુ અને નણંદની કડક નજર રહે છે, જો સાસુ અને નણંદ સારા સ્વભાવની હોય તો ઠીક, નહી તો તેઓની મરજીની વીરૂદ્ધ જો કાંઇપણ થયું તો શરીર ઉપર પડતા સામાન્ય માર કરતા વધારે સખ્ત એવો જે શબ્દરૂપી માર તેઓ ઉપર પડે છે અને તે કેવળ પોતાનાજ સબંધમાં નહીં પણ પોતાના માબાપ, બાઇબેન તથા ઉંચ કે નીચ ખાનદાનના સબંધમાં તેને મુંગે-મોહડે ખમવું પડે છે. તેમજ રમવું, હરવું, ફરવું વગેરે બાબનો જે સુખની નજરે, શરીર પુષ્ટીની નજરે અને એકંદર આરોગ્યતા વધવાની નજરે જોતાં ખરેખર યોગ્ય અને જરૂરની છે, તેને માટે અમુક હદવાલી જે છુટ, તેનો પણ સાસરે ઘણે દરજ્જે અટકાવ થાય છે. તેથી કરી બળવાન ઓલાદને માટે જરૂરની આરોગ્યતા નાની ઉમરની છોકરીને ઘણું કરી પ્રાપ્તી થતી નથી.

હવે બાળલગ્નથી સ્ત્રી કેળવણી ઉપર શું અસર થાય છે, તે વીશે થોડોક વીચાર કરશું. સ્ત્રીઓને નાનપણમાં પરણાવવાથી તેઓને જે જ્ઞાન મળવું જોઇએ અને તેના પરીણામમાં જે સુખ વગેરે મળવું જોઇએ તે ન મળવાનો દોષ તેના માબાપ ઉપર રહે છે. કુટુંબરૂપી ગાડીના સ્ત્રી અને પુરૂષ એ બે પૈડા છે એમ ગણીયે તો ચાલે. એકલો પુરૂષજ પોતાના યત્નથી કુટુંબની સ્થીતી વધારે સારી અને વધારે લાભ-કારક કરવા ધારે તો કદી પણ કરી શકશે નહી. તેની સ્ત્રી પણ વીદ્યા અને સારી સમજણથી તેને અનુકુલ હોવી જોઇએ, અને એમ હશે તો તેની મતલબ પાર પડશે. ગાડીનું એક પૈડું ઉત્તમ સફાઈદાર કર્યું અને બીજું ખડબચડું રેહેવા દીધું તો તે ગાડીને જોઇયે તેવી ગતી આપી શકાશે નહી એ ખુલ્લું છે. તેજ સ્થીતી કોઇપણ કુટુંબની અને તેના સંસારની છે. જો પુરૂષ ઘણો ભણેલો હોય અને સ્ત્રી અભણ હોય તો તેનો સંસાર જેવો જોઇયે તેવો કદી થશે નહી. એક છોકરી જે પોતાના ઘરના ઉંબર બહાર જવલેજ નીકલે છે, જેને સંસાર ચલાવવાને જ્ઞાન

બીલકુલ નથી તેના ઉપર આખો સંસાર ચલાવવાનો, માતા તરીકે ફરજ બજાવવાનો વગેરે બોજો નાનપણમાં પડેથી ઘણું ખરાબ પરીણામ નીપજે છે.

વળી એવું છે કે પોતાના છોકરાં ભણેલા અને વિદ્વાન થાય એવું હાલ બધાને લાગે છે, પરંતુ છોકરા વીદ્વાન, ગુણવાન અને પરાક્રમી થવાને બીજા દેશમાં જે એક સાધન છે તે આપણા દેશમાં સમુલગું નથી. પ્રસીધ્ધ પામેલા કોઇપણ પશ્ચીમ તરફના પુરૂષનું ચરિત્ર તમે વાંચશો, તો તમને ઘણું કરીને એમ માલમ પડી આવશે કે તે પુરૂષ બુદ્ધીમાન, ઉદ્યોગી, સદ્ગુણી, વિદ્યાવીલાસી હોવાનું ઘણે ભાગે મુખ્ય કારણ તેની માતા છે. આપણા દેશમાં એવું સમુલગું નથી. નાનપણમાં છોકરાંઓને માનો સહવાસ વધારે હોય છે અને તેની અસર તેનાપર ઘણીજ થાય છે. છોકરાં સારાં અગર નઠારાં થવાં, એ માતાના સમાગમના સ્વરૂપ ઉપર આધાર રાખે છે. જો માતા સારી ભણેલી હશે તો છોકરો પણ હાલના કરતાં વધારે ભણેલો, સદ્ગુણી, વધારે ઉદ્યોગી વધારે ચાલાક અને વધારે પરાક્રમી થશે.

એ રીતે નાનપણમાં લગ્ન થવાથી ઘણા ગેરફાયદા થાય છે અને એક રૂઢી જે સ્વતંત્રતા શારીરીક શકતી અને ઓલાદનો નાશ કરે છે; કે જેથી નાની વયમાંજ ભયંકર દરદો, ઘડપણ, અકાલ મરણો વગેરે થાય છે એટલુંજ નહીં પણ જેથી વિદ્યા અભ્યાસમાં અડચણ, દેશના દરીદ્રની વૃદ્ધી, તથા ઉદ્યોગ અને ગુજરાન માટે ઉગતી વયમાંજ ઉત્પન્ન થનારી ચીંતા વગેરે ભયંકર પ્રકારના નુકસાન થાય છે, તેવી રૂઢીને જડમુળમાંથી કાઢી નાખવાને દરેક જણે મેહેનત લેવી જોઇયે.

તંદુરસ્તી જાળવવાના નીયમો.

ભાષણ કર્ત્તા—**ઇશમાઇલ કાશમભાઇ પીરેદીના.**

પ્રમુખ—**શેઠ મામદભાઇ જાફર મુખી.**

તા૦ ૨—૪—૯૯.

હું કાંઇ દાકતર અથવા વૈદ નથી પણ જે થોડુંક આરોગ્યતા જાળવવા વીશે મેં વાંચ્યું છે, તે જણાવીશ.

શરીરનું સુખ એ કેટલી બધી અગત્યતા ધરાવે છે તે વીશે કોઇ પણ અજાણ્યું હશે નહીં. જુદી ભાષાની કહેવતો જેવી કે "એક તંદુરસ્તી હજાર ન્યામત" અને "પહેલું સુખ તે જાતે નર્યા" વગેરે એ ચીજની અગત્યતા ખુલી રીતે બતાવી આપે છે. જ્યારે આપણે સાજા હોઇએ છીએ ત્યારે આપણું પોતાનું કામ કરવા ઉપરાંત બીજાને પણ મદદ કરવાને શક્તીવાન છઇએ, પણ આજારથી કરીને આપણું જોર જતું રહે છે અને બીજાઓ ઉપર આપણે એક બોજા સમાન થઇ પડીએ છીએ. એક તવંગર આજારી માણસ પોતાના મહેલમાં કંગાલ જીંદગી ગુજારે છે. જ્યારે એક તંદુરસ્ત મજુર પોતાની જીંદગી ઝુંપડીમાં એક આશીરવાદ સમાન ગણે છે.

એક બચ્ચું પણ આજારી પડે તે કેટલો દલગીરી ભરેલો બનાવ છે, તે નીશાળમાં હાજર રહેવાને બદલે તથા આનંદમાં અહીં તહીં દોડવાને બદલે બીછાનામાં પડયું રહે છે. જ્યારે એક માતા આજારી પડે છે ત્યારે તે બનાવ તે કરતાં પણ ખરાબ છે, કારણ કે. એક ભલી મા જ્યારે સાજી હોએ છે ત્યારે સવારથી તે સાંજ સુધી કુટુંબની સંભાળમાં રોકાએલી હોએ છે. પણ મંદવાડથી તે તેમ કરવાને અશક્ત થઇ પડે છે અને ઉલટું તેણીને બીજાની સંભાળ હેઠળ રહેવું પડે છે. પણ સર્વેથી વધારે કમ નસીબ બનાવ જ્યારે એક ઘરનો ચલાવનાર આજારી પડે છે

ત્યારે થાય છે. આ દુનીઆના અંદર મોહટો ભાગ પોતાની ખોરાકી જેટલું રોજ મેળવે છે અને રોજ ખાએ છે. મંદવાડથી કરીને તેની આવક બંધ પડવા ઉપરાંત દવા દારૂના ખરચનો બોજો તેની ઉપર આવી પડે છે. આવી રીતે કરજમાં સપડાવાથી તેનું કુટુંબ દુઃખમાં આવી પડે છે અને તે દરમ્યાન તે બીચારો જો મરણ પામે તો, તે તેની વિધવા સ્ત્રી, અને નાવારેસ બચ્ચાઓ આધાર વીનાના થઇ પડે છે. આ ઉપરથી તમો જોશો કે દરેક જણે તંદુરસ્ત રહેવા માટે કોશેશ કરવી એ કેટલું અગત્યનું છે. આપણે જ્યાંસુધી આજારી પડતા નથી ત્યાંસુધી તંદુરસ્તીની ખરી કીંમત જાણી શકતા નથી. હવે તંદુરસ્તી કેમ જાળવવી તથા તંદુરસ્તી બગાડનારા કયા કારણો છે તે એક પછી એક આપણે તપાસીશું.

૧. ચોખી હવા.

જીંદગીનું પહેલું અને સહુથી અગત્યનું સાધન હવા છે. દરેક જાનદાર વસ્તુ તેમજ વનસ્પતી હવા વગર રહી શકે નહી. આપણે બેઠા કે ચાલતા, જાગતા કે સુતા હોઇએ ત્યારે આપણને શ્વાસને માટે હવાની જરૂર પડે છે. હવા એવી ચીજ છે કે જેને આપણે જોઇ શકતા નથી, પણ રસાયણ શાસ્ત્રની મદદથી તેને તપાસતાં આપણને માલમ પડે છે કે તે બે મુખ્ય હવાઇ પદાર્થો (ગ્યાસ) ની બનેલી છે. તેમાં એક ભાગ ઓક્સીજન તથા ચાર ભાગ નાઇટ્રોજન. પહેલી હવાની મદદથી આપણે જીવી શકીએ છીએ. પણ જો બીજી તેની સાથે નહી હોએ તો આપણને તે એકલી ઘણી ભારે પડે અને આપણે તરત મરી જઇએ. એ ઉપરાંત હવાની અંદર બીજી બે ચીજ છે જે માંહેલી એક કારબોનીક એસીડ ગ્યાસ છે. તેનું પ્રમાણ હવાના દર, ૨૫૦૦ ભાગમાં એક ભાગ જેટલું હોએ છે. આએ નાના જેવા પ્રમાણથી આપણને કંઇ પણ નુકસાન થતું નથી, પણ તેનું પ્રમાણ જેમ જેમ વધારે તેમ તેમ આપણે નાતવાન તથા માંદા બનીએ છીએ. ચોથી ચીજ હવાની અંદર થોડો ભીનાસ છે. અને જેથી કરીને આપણું શરીર સુકાઇને લાકડા જેવું જડ થઇ જતાં બચે છે.

હવા શું છે અને તે શાની બનેલી છે તે આપણે જોઇ ગયા. હવે તે અસ્વચ્છ બનવાના કેટલાક કારણો તપાસીએ. પહેલું, આપણે દમ લીધા પછી જે હવા બહાર કહાડીએ છીએ તેની અંદર, ૨૫ માં ભાગ જેટલી હવા કારબોનીક ગ્યાસ છે એટલે કે સાધારણ કરતાં તે પ્રમાણ સો ગણું વધારે હોએ છે. જેવી રીતે એક બંધ ઓરડાની અંદર આતશ સલગાવવાથી તે ધુમાડાથી ભરાઇ જાએ છે તેવીજ રીતે એક બંધ ઓરડો માણસોના સુવા તથા બેસવા ઉઠવાથી કારબોનીક એસીડ ગ્યાસથી ભરાઇ જાએ છે અને જો તાજી હવા દાખલ થવાનો રસ્તો બીલકુલ નહી હોય તો આપણે માંદા પડીએ છઇએ અને વખતે બેશુધ્ધ થઇ મરી જઈએ છઇએ. માટે ઓરડાઓ એવા રાખવા જોઇએ કે જેની અંદર હવાનો આવ જાવ બરાબર રીતે થઈ શકે.

હવા બગડવાનું બીજું કારણ આતશ અથવા દીવો છે. કોઇ પણ આતશ ઓકસીજન વગર બળતી નથી તેથી જ્યારે આતશ બળે છે ત્યારે ઓકસીજન ગ્યાસ ખપે છે અને તેને બદલે કારબોનીક એસીદ ગ્યાસ પેદા થાય છે, જે હવાને અસ્વચ્છ કરે છે. માટે સુવાના ઓરડામાં આતશ અથવા દીવો નહી રાખવો અને જો તે રાખવાની જરૂર પડે તો સાધારણ કરતાં ઘણો વધારે માર્ગ હવાના આવ જાવને માટે ખુલો રાખવો. ત્રીજી રીતે જે હવા બગડે છે તે વનસ્પતી તથા મળ મુત્ર વગેરેના કોહોવાટને લીધે છે. મુખ્ય કરીને ભીનાસવાળી જમીનમાં એ ઘણું થાએ છે. અને તેમાંથી નીકળતી દુરગંધ, બાહેરની હવા સાથે ભેળાઈને ઘણા રોગોનું મુળ થઇ પડે છે માટે ઘરની આસપાસ આવી ચીજોનો જમાવ કરવો નહીં.

ઝાડ પાનથી કરી હવા સ્વચ્છ થાએ છે કારણ કે આપણે જ્યારે શ્વાસ લેતી વખતે ઓકસીજન ગ્યાસ રાખી કારબોનીક એસીડ બાહેર કહાડીએ છીએ, તેથી ઉલટું ઝાડ પાન પોતાની અંદર કારબોનીક એસીડ ગ્યાસ હવામાંથી ચુસી લઈ ઓકસીજન બહાર કહાડી હવાને સ્વચ્છ બનાવે છે. હમેશાં ખુલી જગાઓમાં ફરીને તાજી હવા મેળવવાની કોશેશ કરવી જોઇએ. વળી લખતી અથવા કામ કરતી વખતે વાંકાવળીને લખવું અથવા કામ કરવું નહી પણ ટટાર બેસીને તેમ કરવું કે જેથી પુરતી હવા આપણા ફેફસામાં દાખલ થઇ શકે.

૨. સ્વચ્છ પાણી.

જેમ માણસને સ્વચ્છ હવાની જરૂર છે તેવીજ રીતે સ્વચ્છ પાણીની પણ ઘણી જરૂર છે. આપણા શરીરનો લગભગ ⅔ જેટલો ભાગ પાણી છે. જે પણ ખોરાક આપણે લઇએ છીએ તે પહેલાં પ્રવાહી થઇ તેનું લોહી બની આખા શરીરમાં ફરે છે. જો કોઇપણ માણસ બહાર ગામ જઇ માંદો પડે છે તો કહેવાય છે કે પાણીના ફેરફારથી તેમ થયું. પણ પોતાના ગામમાં તેવું કાંઇ ખરાબ પાણીને લીધે થાએ છે તો તેની કોઇ દરકાર પણ કરતું નથી, એથી કરીને ઘણા લોક માંદા પડે છે. જેમ પીવાને માટે તેમ સફાઇના કામ માટે પણ પાણી ઘણું જરૂરનું છે.

મીઠું પાણી મેળવવાના સાધનો, વરસાદ, નદી, કુવા, તળાવ વગેરે છે. વરસાદનું અધર ઝીલેલું પાણી ઘણુંજ સ્વચ્છ હોએ છે. નદીના પાણીનો આધાર જે જગ્યામાંથી તે વહે છે તે ઉપર છે, અને કુવાનું પાણી તેમના ઉંડાણ તથા જમીનના ગુણ ઉપર આધાર રાખે છે. જેમ એક કુવાની ઉંડાણમાંથી પાણીનો ઝરો હોએ તેમ તે કુવાનું પાણી સારૂ અને જેમ તેને ઉપરથી પાણી મળતુ હોએ તો તે ખરાબ સમજવું. કુવાની અંદર પાણીને ઉપરથી જવા ન દેવું જોઇએ કારણ કે તેથી કરીને કાદવ, છાણ વગેરે કોહેલી ચીજો તેની સાથે કુવામાં જઇ તે પાણીનો બગાડ કરે છે. હાલના વખતમાં મુંબઇ શહેરમાં ઘેર બેઠા આપણને નળની મારફતે પાણી પુરૂં પાડવામાં આવે છે અને જો કે તે સારી હાલતમાં હોએ છે તોપણ તેને બરાબર સારા કપડા વડે ગાળયા પછી અથવા ઉકાળીને ટાઢું પાડયા પછી પીવાને માટે વપરાશમાં લેવું જોઇએ, કે જેથી કરી તેના અંદરથી સર્વે કચરો દુર થાએ, અને શરીરમાં કશો પણ બીગાડ નીપજે નહીં. પીવાના તેમજ રાંધવાના પાણીના વાસણો સ્વચ્છ રાખી દરરોજ સાફ ધોવા જોઈએ. તરસ મટાડવાને માટે સર્વથી સરસ ચીજ પાણી છે કારણ કે બીજી કેફ ધરાવનારી ચીજો જેમ જેમ તે પીતા જઇએ છીએ તેમ તેમ તે વધારે તરસ પેદા કરે છે.

શરીરની સ્વચ્છતા એ પણ તંદુરસ્તીને માટે એક અતી અગત્યની ચીજ છે. આપણા શરીરની ચામડીપર અસંખ્ય નાના છીદ્રો છે કે જે-

માંથી પરસેવાની મારફતે બધો કચરો બહાર નીકળે છે. આએ છીદ્રોનાં મોઢાં સાફ પાણીએ નહાવાથી અને ત્યારપછી ચામડી ઘસીને લુછવાથી, ખુલ્લાં રહે છે અને તેથી ઝેરી વસ્તુ શરીરમાં રહેવાને બદલે પરસેવામાં બહાર નીકળી શરીરને ખરાબીમાંથી બચાવે છે.

૩. સારો ખોરાક.

જેવી રીતે એક વરાળ યંત્ર પાણી અને કોલસા નહી મળવાથી અટકી પડે છે તેવીજ રીતે જો આપણને ખોરાક મળતો નથી તો આપણે તવાઇ જઇ આપણું શરીર ઠંડું પડી જાએ છે. જુદા જુદા ખોરાકથી શરીર ઉપર જુદી જુદી અસર થાએ છે અને બનતા સુધી જુદી જુદી જાતનો ખોરાક લેવો એ જરૂરનું છે. બચ્ચાંઓને માટે દુધ એ સર્વથી સારો ખોરાક છે. મોટાઓને માટે ચોખા એ બધાથી ઓછા પુસ્ટીકારક છે જ્યારે ઘઉં, બાજરી, મકાઇ, તેના કરતાં ઘણા વધારે પુસ્ટી-કારક છે. ઠંડીના મુલકોમાં તેમજ ઠંડીના દીવસોમાં, ગરમ ખોરાકની વધારે જરૂર છે. મેવો જ્યારે પાકેલી હાલતમાં હોએ છે ત્યારે ખાવાને માટે તે એક ઉમદા જણુસ છે. પણ કાચી અથવા અતી પાકી ગએલી હાલતમાં શરીરને નુકસાનકારક છે. જમવાની પછી કોઇ પણ જાતનો મેવો ખાવો એ ઘણુંજ સારૂં છે કારણ કે તેથી કરીને પાચન શકતીમાં વધારો થઈ, કોઠો સાફ રહે છે. રાંધેલો ખોરાક ઘણો વખત રાખવાથી બગડી જાએ છે. હદસર મસાલેદાર ખોરાક લેવાથી ફાએદો થાએ છે પણ વધારે લેવાથી તે નુકસાન કરે છે. રાંધવાના વાસણોને હંમેશ કલઈ કરાવી રાખવી એ બહુ જરૂરનું છે, કેમકે વગર કલઇવાળા વાસણોના ઝેરથી માણસો એકાએક આજારી પડવાના ઘણા દાખલાઓ નોંધાયલા છે. કેવી રીતે ખાવું એ ધ્યાનમાં રાખવું એ પણ ઘણું અગત્યનું છે. આપણો ખોરાક નેમેલે વખતે તથા હદસર લેવો, સવારના બહાર નીકળવા આગળજ કંઇ પણ નાસતો કરવો. જે ખોરાક લેવો તે ગળવા અગાઉ પુરતી રીતે ચાવવો છે કે જેથી વધારે સ્હેલાઇથી હજમ થાએ. ખાતી વખતે પાણી મોટા જથામા નહી પણ ફકત થોડું થોડું લેવું.

૪. કસરત.

તંદુરસ્તી જાળવવાની બીજી એક અગત્યની ચીજ કસરત છે. તેનાથી થતા ફાએદાઓ અનેક છે. જ્યારે આપણે નીરાંતે બેઠા હોઇએ ત્યારે આસરે એક મીનીટમાં સોળ વખત શ્વાસ લઈએ છઇએ. પણ જ્યારે આપણે દોડીએ છીએ અથવા કંઇ મહેનતનું કામ કરીએ છીએ ત્યારે તે કરતાં વધારે વખત શ્વાસ લઇએ છઇએ. જેથી કરી લોહી સારી રીતે સારૂં થાએ છે અને દીલના ધબકારા વધારે થવાથી શરીરમાં લોહી બરાબર ફરી શકે છે. કસરતથી કરી આપણને પરસેવો થાય છે જેથી શરીરમાંથી સઘળો મેલ બહાર નીકળી આપણને વધારે તંદુરસ્ત બનાવે છે. કસરત વડે આપણી પાચન શકતી વધી ભુખ લાગે છે, અને કસરત વગર માણસ સુસ્ત થઇ જાએ છે, તથા સેજ પણ મહેનત તેમને બોજા સમાન થઈ પડે છે. આપણી કોમની કેટલીક સ્ત્રીઓ કે જે પોતાનો સાંજનો ફુરસદનો વખત લોકોની નીંદામાં ગુજારે છે, તેને બદલે જો ખુલી જગ્યાઓમાં, મલાહજેસર ફરવા હરવામાં ગુજારે તો બેશક આયંદે તેમને તથા હવે થતી ઓલાદને પુરતો ફાયદો થયા વગર રહે નહીં.

મગજનું કામ કરનારા જેવા કે વિદ્યાર્થી વગેરે માટે તો કસરતની વધારે જરૂર છે કારણ કે તેથી તેમના થાકેલા મગજોને તાજગી મળે છે.

૫. ઉંઘ.

ઉંઘ એ કીરતારની આપેલી એક અમુલ્ય બક્ષેસ છે. આપણે દીવસના કામ કરી રાતના થાકી જઇએ છીએ ત્યારે શરીર તેમજ મગજને રાહતની જરૂર પડે છે. આપણા કામ કરવાથી શરીરમાં જે ઘટાડો થાય છે તે ઉંઘથી કરી આપણે પાછો મેળવીએ છીએ. તેટલા માટે મજબુત અને તંદુરસ્ત થવાને આપણને પુરતી ઉંઘની જરૂર છે. બચ્ચાંઓએ મોટાં માણસો કરતાં વધારે ઉંઘવાની જરૂર છે. પણ એક ઉમરે પુગેલા માણસને સાધારણ રીતે સાત કલાકની ઉંઘ બસ છે. ઉંઘવાને માટે રાત એ બધાથી સારો વખત છે વાસ્તે દસ વાગતાની અંદર સુવા જઇ સુર્યોદયની સાથે જાગવું એ બહુ ફાયદામંદ છે. ઘણાકો એવું ધારે છે કે જો અર્ધી રાત સુધી જાગ્યા પછી દીવસના બે કલાક સુવાથી તેનો

બદલો વળી રહે છે. પણ એમાં મોટી ભુલ છે. કારણ કે રાતની ઉંઘની બરાબરી દીવસની ઉંઘ સાથે કદી થઇ શકેજ નહીં. બરાબર તથા શાંત ઉંઘ મેળવવાને જરૂરનું છે, કે દીવસના ઉદ્યોગી થવું તેમજ ખાવા પછી તરત સુવા જવું નહીં. જમીને તરત સુવાથી આપણને સ્વપનાંઓ આવે છે જેથી કરી આપણી ઉંઘમાં ખલ્લ પહોંચે છે. ચાદરવડે આખું માથુ ઢાંકી સુવાની ઘણા લોકોને ટેવ હોય છે, પણ એ ટેવ ઘણી નુકસાનકારક છે કારણ કે તેથી પુરતી ચોખી હવા દમમાં દાખલ થઇ શકતી નથી. જ્યારે તાવ, કોલેરા વગેરે દરદોનું જોર હોએ ત્યારે સુતી વખતે શરીરને ગરમ રાખવાની સંભાલ રાખવી.

૬. ઘરો.

આપણી તંદુરસ્તીનો મોટો આધાર જે ઘેરોમાં આપણે રહીએ છીએ તેના ઉપર હોએ છે. રહેવાના ઘરોની આસપાસ પાણી તો ધુશવું નહીં જોઇએ અને તે એવી રીતે બાંધેલા હોવા જોઇએ કે તેમની અંદરથી હવા તથા ઉજાસ બરાબર રીતે દાખલ થઇ શકતો હોએ. હવા તથા ઉજાસ જે ઘરોમાં પુરતા જથ્થામાં દાખલ થઈ શકતા નહીં હોય તેવા ઘરો વારંવાર ઘણા દરદોનું મુળ થઈ પડે છે. સસ્તા ભાડા ઉપર લોભાઇને લોકો ખરાબ ઘરોમાં રહે છે પણ ભાડાની કસર દવા દારૂ તથા દાકટરોની ફીમાં વળી જાએ છે. ખાસ કરીને સુવાનો ઓરડો મોટો તથા હવાવાળો જોઇએ, કારણ કે તે મધે આપણી ઉમરનો આસરે ત્રીજો ભાગ આપણને ગુજારવો પડે છે. સુવાના ઓરડામાં સામાન ભરી નહીં રાખવો જોઇએ, કે જેથી હવાનો પુરતો જથો તેમાં રહી શકે. સુવાના તથા બેસવાના ઓરડામાં કમતીમાં કમતી બે બારીઓ જોઇએ કેમકે ફકત એકજ બારી વડે હવા પુરતી રીતે ફરી શકતી નથી. વરસમાં ઓછામાં ઓછા બે વાર ઘરની અંદર ચુનો લગાડવો કારણ કે ચુનાથી હવા સ્વચ્છ થાએ છે. ઘરની આસપાસ કચરો એકઠો થવા નહીં દેવા વીશે ખુબ ધ્યાન રાખવું.

૭. મંદવાડ.

તંદુરસ્તી જાલવવા કરતાં ખોએલી તંદુરસ્તી પાછી મેલવવી ઘણી મુશકેલ છે. સ્હેજ પણ માંદગી તરફ બેદરકારી નહીં બતાવતાં તેની પુરતી

સંભાલ લેવી જોઇએ. આજારી પડતાંજ કામકાજ બંધ કરી આસાએશ લેવી તથા હલકો ખોરાક ચાલુ કરવો. ઘણા આજારી માણસો પુરતી સંભાલ નહીં લેવાથી મરણ પામે છે. નીચલી થોડી સુચનાઓ એ માટે અગત્યની થઇ પડશે.

હવા ચોખી તથા તાજી રાખવી જોઇએ, આ બાબત આજારી માણસોના બાબતમાં વધારે અગત્યની છે કારણ કે સાજા માણસો કરતાં તેઓના દમમાંથી વધારે ખરાબ હવા બહાર નીકલે છે. તેઓને નાના ઓરડામાં રાખવામાં આવતા હોવાથી તેમજ ઘણા લોકો ત્યાં જતા હોવાથી હવા વધારે ખરાબ થાએ છે જેથી આજારી માણસો તેમજ સાજા માણસોને તે નુકશાન કરે છે.

સફાઈ જાલવવાને ખુબ ધ્યાન આપવું જોઇએ. જે કોઇ ચીજમાંથી ગંદી હવા નીકલતી હોએ તે માંદા માણસોના ઓરડામાંથી દુર કરવી જોઈએ, અને જો તે શખસ ઘણો માંદો નહીં હોએ તો સહેજ ગરમ પાણીમાં લુગડું બોળી તેના શરીર ઉપર રોજ ફેરવવું જોઇએ.

ખોરાકને માટે સંભાલ—આજારી માણસનું જોર જાળવવાને ખોરાક ઘણો જરૂરનો છે પણ તે ઘણો હલકો તથા પાચન થાએ તેવો જોઇએ તેને ખોરાક વખતે વખત પણ જેમ બને તેમ થોડો આપવો.

ચુપકી અને નરમાશની જરૂર.—આજારી માણસોની માવજત વખતે આએ બાબતોપર પુરતું લક્ષ આપવું. તેમને શાંત રાખવા જોઈએ તથ જ્યારે જરૂર પડે ત્યારે તેમને સુવા દેવા જોઇએ, તેમની સાથે નરમાશથી વાત કરી તેમને ખુશી રાખવાની કોશેશ કરવી.

તંદુરસ્તી જાલવવાના મુખ્ય નીયમો શું શું છે તે આપણે જોઇ ગયા. આ બધા નીયમોમાંથી એવો એક પણ નીયમ નથી કે જેને સંભાળવા માટે આપણે કોશેશ કરીએ અને તે આપણાથી નહીં પળાય એ બધા એટલા તો સહેલ છે કે કોઇપણ માણસ કશી પણ અડચણ વગર તે પાળી શકશે.

ફરજ.

ભાષણ કર્તા—**અલીમામદભાઇ જાફર.**

પ્રમુખ—ડા૦ ઇશમાઇલ જાનમામદ

એલ. એમ. એન્ડ એસ.

તા૦ ૧૬-૪-૯૬.

ફરજ એ એક ત્રણ અક્ષરી ટુંકો બોલ છે પણ કેટલીક વખતે નાની ચીજો, નાના શબ્દો પોતાના પ્રમાણ પ્રમાણે નહીં પણ, ઘણું વધુ કરી શકે છે, તેજ પ્રમાણે આ એક "ફરજ" છે. અગર જો આનું આપણે ગુજરાતી મુળ જોઇશું તો કહેવત પ્રમાણે ફરજ ને કરજ કરીને કહે છે, અને જેવી રીતે માણસને કરજ ભરવા શીવાય છુટકો નથી તેમ પોતાને હિસ્સે આવતી ફરજો વિષે છે. એટલે કે દરેક માણસે પોતાની ફરજ બજાવવી જોઇએ. તેમજ ઇંગ્રજી બોલ લઇશું તો તેપણ એક ટુંકો બોલ "ડયુટી" નામનો છે, અને તેનો જો મુળ અર્થ લઇશું તો એ થાય છે કે જે આપણાપર લહેણું છે. વેલીંગટન કહે છે કે આ દુનીયામાં જીવવા લાયક કોઇપણ ચીજ નથી, સીવાય કે આપણે આપણુની હમેંશની બજાવવાની ફરજો અદા કરીએ. આપણે કોઇપણ ઈતીહાસ અથવા વાર્તા વાંચશું તો તેમાં પણ આખરે તેની ફતેહ થાય છે કે જે પોતાની ફરજ બજાવવા તત્પર હોય. એક અંગ્રેજ લખનાર કહી ગયો છે કે દુનીયાની દરેક ચીજ ફરજમાં સમાયલી છે. ફરજને તમારા એક શીક્ષક તરીકે ગણો, અને જે ચીજ તમે લેવા માંગતા હો અથવા જે કાંઇ પણ તમને જોઇતું હોય તે તમારી પાસે હાજર રહેશે. પણ ફરજ બજાવવી કેટલીક વખતે ઘણીજ મુસ્કેલ થઇ પડે છે. એક જાની દોસ્તને દુસ્મન ગણવો પડે છે, આભાર ભુલી જઇ સામી જીંદગી લેવી પડે છે અને આપણને આપણી

મરજી વીરૂધ ચાલવું પડે છે. કહે છે કે નેપોલીઅન બોનાપાર્ટે એક વખત લડાઇના મેદાનમાં પોતાના લશ્કરમાં એવો હુકમ કાહાડયો હતો કે કોઇએપણ કાંઇપણ કારણસર લસ્કરની લાઇન તોડવી નહીં. એતેફાક એવો બન્યો કે નેપોલીઅન પોતાના ઘોડા ઉપરથી પડયો અને બેશુધ થઇ ગયો. તે લશ્કરમાંના એક શીપાઇની પોતાના શેહેનશાહ ઉપર નજર પડતાંજ તે પોતાની લાઇન તોડી તરતજ તેની પાસે દોડી ગયો અને તેને પોતાના ખંભા ઉપર ઉઠાવી લઇ નીર્ભય જગ્યાએ શુવાડયો. નેપોલીઅન જ્યારે શુદ્ધીમાં આવ્યો ત્યારે પોતાને બીજી જગ્યાએ પડેલો જોયો ને પુછપરછ કરતાં તેને માલમ પડયું કે તેની જીંદગી એક શીપાઇએ બચાવી છે. તેણે તરતજ હુકમ કર્યો કે તે શીપાઇને બંદુકથી મારી નાંખવો. એક સરદાર હીમત કરી નેપોલીઅન પાસે આવ્યો અને તેને અરજ કરી કે જે શીપાઇએ તારી જીંદગી બચાવી તારા ઉપર ઉપકાર કર્યો તેનો બદલો આવી રીતે વાલવો ન ઘટે. ત્યારે નેપોલીઅને જવાબ આપ્યો કે ફરજ મને તેમ કરવાને કહે છે, ફરજ બજાવતી વખતે હું મારી જીંદગીની પણ દરકાર કરતો નથી. હું કબુલ કરૂં છું કે એ શીપાઇએ મારી જીંદગી બચાવી પણ લાઈન ન તોડવાનો મારા હુકમનો એણે અનાદર કર્યો છે માટે મારી ફરજ છે કે પોતાના શાહેનશાહનો હુકમ તોડનારને બેજાન કરવો. દરરોજની ફરજો આપણા એક ધર્મના ભાગ તરીકે બજાવવી જોઈએ અને કોઈપણ ચોકસ ધર્મના માનનારને પોતાની પ્રાર્થના કરવી જોઇએ તેવીજ રીતે પોતાની ફરજોને ભુલી જવી ન જોઇએ.

ઈંગ્રેજીમાં કહેવત છે કે દરેક ચીજની શરૂઆત પોતાના ઘરથી થાય છે તેમ આપણી ફરજની શરૂઆત પણ ઘરથીજ થવી જોઇએ. સર જાન મુર કહે છે કે હું આખો દીવસ મારા કામની અંદર ગુજારૂં છું અને સાંજનો બાકીનો બધો વખત ઘર સંસારી ફરજો બજાવવામાં હું મારી ફરજ સમજું છું. ફરજ એ માણસને સારે રસ્તે દોરવાને ફાનસ રૂપી ભોમીઓ છે. આ એક આપણુની જીંદગીની સફર છે અને તેમાં ઘણાજ ખાડા ખબોચીઆઓ આપણુને ઓળંગવાના છે. અગર જો ફરજના ફાનશને આપણા ભોમીઆ દાખલ લીધું હોય તો આપણે સહેલાઈથી ઓળંગી શકીયે છઇયે.

તેમ વળી ફરજ માણુસને આડે રસ્તે જવાને અટકાવે છે. એક ખુનપર ચડેલા માણુસને કે જે પોતાનું પાપી કામ કરવાને તૈયાર હોય છે તેને ફરજ બોલ યાદ આવતાંજ તેનું મન ફેરવી નાંખે છે. ઈંગ્લંડમાં એક ડચેસના ઘરમાં એક ઝાડુ કાઢનાર હતો. એક વખતે જ્યારે તે પોતાનું કામ કરતો હતો તેવામાં તેણે ટેબલ ઉપર કેટલાક દાગીના પડેલા જોયા. આસપાસ નજર કરી તો કોઇને જોયું નહીં તેથી તે દાગીનામાંથી થોડા લઈ લેવાને તેનું મન લલચાયું. પણ તે છોકરાને સારી રીતે ઉછેરવામાં આવ્યો હતો તેથી તેને યાદ આવ્યું અને તે મોટેથી બોલી ઉઠયો, શું હું આ દાગીના ચોરીશ તો મેં મારી ફરજ બરાબર બજાવેલી કહેવાશે? એટલું બોલીને તે દાગીનાને હાથ અડકાવ્યા વગર ચાલી નીકળ્યો. તે ઘરની ધણીઆણીએ તે છોકરાના મોટેથી બોલેલા સઘળા બોલો એતેફાકથી સાંભળ્યા અને તે છોકરા ઉપર ઘણી રાજી થઇ તે એટલી હદ સુધી કે પોતાને પેટે કોઇ છોકરો ન હોવાથી તેને દતક કરી લીધો, આ ઝાડુ કાઢનાર છોકરો પાછલથી ઇંગ્લંડમાં એક મોટો પુરૂષ થઇ ગયો. જો આ છોકરે તે વખતે પોતાની ફરજ યાદ કીધી નહીં હતે તો તેના કેવા હાલ થતે. મહાપુરૂષ થવાને બદલે તે એક કંગાલ પુરૂષ થતે. ત્યારે આએ વખતે ફરજ માણુસને ખરાબ રસ્તે જતો અટકાવી સારે રસ્તે દોરે છે.

ફરેજ વળી માણુસની કિર્ત્તિ વધારે છે અને તેનું નામ અમર કરે છે. મહાન નેલશનનું નામ અમર શાથી થઈ ગયું છે? ફરજવડેજ, તે કહેતો કે હું મારી જીંદગી કરતાં ફરજને વધારે કીંમતી ગણું છું "ટ્રફાળગર" ના લડાઇના મેદાનમાં જતી વખતે તેણે પોતાના વહાન 'વીકટરી' ના વાવટા ઉપર એવું લખાવ્યું હતું કે ઈંગ્લંડ પોતાના પુત્ર તરફથી ફરજ બજાવવાની આશા રાખે છે. વળી તેના મરતી વખતના છેલા બોલ એજ હતા કે હું ખોદાનો ઉપકાર માનું છું કે મેં મારી ફરજ બજાવી છે. આ મારી ફરજ છે અને તે મારે કરવુંજ જોઇએ એવા વિચારથીજ માણુસ પ્રમાણીક અને કીર્ત્તિવાન થાય છે. મહાન વોશીંગટન જ્યારે પોતાની ફરજ પોતાની આગળ જોતો ત્યારે તે કોઇપણ જોખમ ખેડીને અદા કરતો અને જરૂર પડે તો જીંદગીના જોખમે પણ પાળતો. વૉશીંગટનની માફક ડયુક ઑાવ વેલીંગટનનો (વૉચવર્ડ) સંકેતનો બોલ ફરજ હતો અને તે એવો તો ફરજને ચુસ્ત ચાહનાર હતો કે તેના જેવા બીજા થોડાકજ થઈ શકે. તે

કહેતો કે આ દુનીયામાં પ્રમાણીકપણુ અને ફરજ શીવાએ બીજુ કાંઇ છેજ નહીં. લોકો કહે છે કે આ જીંદગીમાં એક ફેરે એવો વખત આવે છે કે જેને બરાબર સંભાળવાથી માણુસની જીંદગી ફેરવાઇ જાય છે અને માણુસ એક બીજીજ સુખી જીંદગીમાં આવી પડે છે. પણ એક લખનાર કહે છે કે આ વખત પોતાની ફરજ બરાબર બજાવ્યાથીજ સંભાળી શકાય છે. સૌથી અગતની ફરજો આપણને હમેંશા પહેલા બજાવવાની કોશેશ કરવી જોઇએ. પોતાની ફરજ સારી રીતે બજાવ્યાથી કેટલાક માણસો પોતાની પાછળ પોતાનું નામ અમર કરી ગયા છે તેનો એક દાખલો નીચે પ્રમાણે એક લખનારે પોતાની અસરકારક ભાષામાં રજુ કીધો છે.

ઈંગ્લંડે થોડા વરસ અગાઉ એક શુરવીર પોદ્ધાને ખોલ્યો છે, વેલીંગટન પોતાની વૃદ્ધ અવસ્થામાં ઘણા માનસાથે ગુજર પામ્યો, આખી કોમે તેના વાસ્તે આંશુ પાડયા. આંશુ પાડવાનું કારણ તેણે ઘણા દેશહિતકારી કામો કર્યા હતા તેણે પોતાના દેશના ભલાને ખાતર જમીનના અને દરીયાના મોટા જોખમો ખેડયા હતા. તેણે દેશાભિમાનથી પોતાના દુશ્મનોને મારી હઠાવ્યા હતા. ત્યારે તેની આખી જીંદગીમાં આવા મોટા અને બહાદુરી ભરેલા કામો બજાવવામાં મદદ કરનાર કોણ હતું? તેના દીલની અંદર મોટામાં મોટી મતલબ શું હતી? કંઇજ નહીં પણ ફકત ફરજ. તેના દીલમાં પોતાની ફરજ બજાવવા સિવાએ બીજી કાંઇ મતલબ હતીજ નહીં. અને જેવી રીતે એ તાબે રહેવાની અને પોતાની ઉપરીની નોકરીમાં ખુશી રહેવાની ફરજ જાણતો હતો તેવી રીતે થોડાકજ જાણતા હશે. કારણ કે જ્યાં સુધી માણુસ નીમકહલાલીથી સેવા બજાવતો નથી ત્યાં સુધી તે બીજાઓ ઉપર ડહાપણથી રાજ ચલાવી શકતો નથી. જ્યારે વેલીંગટન પોતે પોતાની ફરજ જાણતો ત્યારે બીજાઓને તેમની ફરજ પ્રમાણે ચલાવતો. દાખલા તરીકે એક વખત વૉટરલુના મેદાનમાં પોતાના પાયદળ લશ્કરના ચોગાનપાસેથી ઘોડાઉપર બેસી પસાર થતો ત્યારે જે ઘટી ગયલી સંખ્યા જે ફ્રેંચોની ઘોડેસ્વાર ટુકડીને ઘેરી લેવાને ઉભી હતી, તેઓને કહ્યુ કે બરાબર સ્થિર થઈને સાથે ઉભા રહેજો અને વીચાર કરજો કે ઇગ્લંડમાં લોકો આપણા વીશે શું બોલશે. માણુસોએ જવાબ વાળ્યો, સાહેબ કંઇ બીક રાખશો નહીં. અમે અમારી ફરજ સમજીએ છીએ. ફરજ બજાવવાના વિચારો માણુસની પુઠે હમેંશાં

લાગેલા છે અને તે ઇશ્વર પેઠે સર્વ વ્યાપક છે અને જે માણસ પોતાની ફરજ બજાવવામાં પાછળ હઠશે નહીં તેની આયંદા ફતેહજ છે. ઈંગ્લંડમાં ફરજનારાઓને બહુજ માન મળે છે જો કે તેઓ એમ નથી સમજતા કે અમે માન અથવા કિર્તી અથવા બક્ષિસ મેળવવાને વાસ્તે અમારી ફરજ બજાવીએ છીએ. વળી ઇંગ્લંડના પાટવી કુંવરો પોતાના સંકેતના બોલ તરીકે (Ichdean) એટલે કે હું મારી ફરજ બજાવું છું એવી રીતે હતો. તેમજ ફરજ આખી જીંદગી ઘેરે છે. તે ઘરમાંથી શરૂ થાય છે કેમકે ત્યાં છોકરાઓને માથે તેઓના માતપીતા તરફની ફરજનો બોજો હોય છે તેમજ ધણી અને ધણીયાણીની, શેઠ અને ચાકરોની પણ અરસ પરસ ફરજ બજાવવાની હોય છે. ઘરની બાહારની પણ ફરજો છે જે પુરૂષો અને સ્ત્રિઓ, મિત્રો અને પાડોશીઓ, શેઠો અને નોકરો લેખેની, હાકેમો અને રૈયત લેખેની ફરજ દરેકને માથે હોય છે. મહાન નેલશનના સાથી અને મિત્ર કોલીંગવુડે એક અમલદારને એક વખતે ભલી દાનાઇ ભરી સલાહ આપી હતી કે તમે જરૂર માનજો તમારૂં સુખ ચેન વધારવાનું અને તમારી વૃધી કરવાનું કોઇ બીજાના હાથમાં નહીં પણ તમારા પોતાના હાથમાં છે. તમારી ફરજ ઉપર ચોકસ દઢ રેહજો અને એક સરખું ધ્યાન દેજો અને તમારા વડીલો તરફજ નહીં, પણ દરેક તરફ માન ભર્યો દેખાવ અને ખુશ દીલ રાખજો જેથી તમારા તરફ લોકોનો ભાવ વધશે અને તેમનું ધ્યાન તમારા તરફ ખેંચાશે અને જેથી આગળ જતાં તમને સારો લાભ મળશે.

સર વૉલટર સ્કૉટ પોતાની ફરજ બજાવવામાં કોઇ વખત પણ પછાત પડતો નહીં. એના વીશે કહે છે કે જે તે કાંઈ કહેતો તે ખુશામત વગરનું અને ખુલ્લે ખુલ્લું જે પોતાના દીલમાં આવે તે કહી દેવામાં તે પોતાની ફરજ સમજતો અને એવી જાતની ફરજ બજાવવામાં એક બોલે દશદશ દુશ્મનો પેદા કરતો હતો. પણ જે સાંભળનાર ડાહ્યા હતા તેઓના દીલમાં પોતાના વિષે ઉંચુ મત ધરાવ્યા વિના રહેતોજ નહીં પણ આવી જાતનું સાચું મુરખોને કેમ પસંદ આવે. સઘળા કામોમાં અને સઘળી ફરજોમાં હમેશાં પહેલા થવાની કોશેશ કરજો. તમારો વારો આવે તેની વાટ જોયા ન કરજો અને પોતાની ફરજોને વખતસર બજાવ્યા જવાની નેમ રાખજો. આપણા લોકમાં પહેલી કહેવાતી ફરજ માબાપોના

કહેવા પ્રમાણે ચાલવાનીછે તેવીજ રીતે પ્રાચીન કાળમાં ગ્રીકલોકોમાં કહેવાતી પહેલી ફરજ આપણે કોણ છીએ, આપણે કયાંથી પેદા થયા છઈએ, અને આપણે શાના બનેલા છીએ અને બનાવનાર કોણ છે, એ બાબતો વિષે શોધ કરવામાં સમાયલી છે, આ વખતે ગ્રીસ અને ઇરાન વચ્ચે ઘણોજ ઘાડો સંબંધ હતો અને આ બાબત જાણીતા ફારશી શાયરના જાણમાં આવતાંજ કેટલીક લીટીઓ લખેલી છે જેનો અર્થ એમ થાય છે કે હમેંશા આ દુનિયાનો વૈભવ ભોગવ અને આ દુનીયામાં છુપી બાબતો અંદર માથુંના માર કારણ કે તે બાબતો કોઇ મેળવવા પામ્યો નથી અને પામશેજ નહીં. ઉપરની માફક "કારવાઇલ" નામનો હાલના જમાનાનો મોટો ફીલસુફ ઉપરના ટીકાઓને ટેકો આપે છે કે છેલામાં છેલ્લી બાબત એ છે કે તું તારી પોતાની શોધ કર, કયાંથી આવ્યો છે અને કયાં જશે અને કેટલા વરસો થયાં આ પોતાની શોધે તને સતાવ્યો છે. વરસો થયા માણુસો અને ફીલસુફો માથું ફોડી ગયા પણ કાંઇ વળ્યું નથી અને હું ધારૂં છું કે આ પોતાની શોધ કોઇ કાળે તું શોધી શકશે નહીં એ તારા કામ તરીકે નહીં વીચાર, કારણ કે તું એક બેમાલુમ માણુસ છે. માણુસોને ખબર નથી કે ફરજ પોતાની દરરોજની જીંદગીમાં, પોતાની મજાઓમાં, અને પોતાના વિચારોમાં, અને ટુંકામાં જે તે કાંઇ કરે છે તેમાં સમાયલી છે. કેટલાકો વીચારે છે કે ફકત બંદગીમાં આપણી ફરજ સમાયલી છે પણ તેમ કંઇ નથી. બંદગી કર્યા શીવાએ આપણને બીજી ઘણી ફરજો બજાવવાની છે. મોટામાં મોટી ફરજ ધર્મ શીવાએ આપણા શરીર સંભાળવાની છે. ઇશ્વર આપણને નિરદોષ મોજ કરવાને અટકાવતો નથી, જુઠું નહીં બોલવું એ વિચાર ઠરાવથી મનમાં રાખો અને તે બજાવવાની કોશેસ કરશો તો ફરજ બજાવવાની તમને કોઇપણ તરેહની મુશકેલી પડશે નહીં.

હવે ભાઈઓ મેં આપણુની બીજી બધી ફરજો ઉપર દરશાવી છે પણ એક ફરજ જે આપણુમાંના બહુ થોડાજ અદા કરે છે તે વિષે કાંઈ પણ બોલ્યા વગર બેશી જવું એ મારૂં મન કબુલ કરતું નથી અને તે ફરજ કાંઇજ નહીં પણ આએ આપણી યુનીયનને સુધારીને સારા પાયાપર લાવવાની છે.

વાંચણ.

ભાષણ કર્તા—મી૦ ફાજલભાઇ ગોવાસોમજી.

પ્રમુખ—શેઠ મામદભાઇ જાફર મુખી.

તા૦ ૧૯—૮—૫૯.

મારી પેહેલી કોશેશ હોવાથી ભુલ ચુક દર ગુજર કરવામાં આવશે એવી આશા રાખી આજનો મારો નીબંધ તમો આગળ રજુ કરૂં છું.

વાંચણ એ શબ્દનો અર્થ એટલો તો સહેલો છે કે તે સમજાવવાની જરૂર નથી. મારા વિષયના બે ભાગ કરવામાં આવ્યા છે.

પેહેલા ભાગમાં વાંચણની જરૂર શું છે;—તથા વાંચણ કેવું હોવું જોઇએ અને તેથી થતા ફાએદા એ બીજા ભાગમાં જણાવવામાં આવશે.

મારે જણાવવાની જરૂર નથી કારણ કે આપમાંના ઘણાકો જાણોછો કે મારૂં અંગ્રેજી વાંચણ બાહોળું નથી જોકે હું અંગ્રેજી થોડું ઘણું જાણું છું, પણ પરદેશી ભાષાની ખરેખરી ખુબી સમજવામાં ભાષાની જરૂર છે, તોપણ થોડા એક અંગ્રેજી દાખલાઓનો તરજુમો હું મારા બીજા ભાગમાં રજુ કરીશ.

હું આશા રાખું છું કે અતરે બીરાજેલા મીત્રોમાંથી કેટલાકે અંગ્રેજી વાંચણનો ખીઆલ આપી શકશે. કારણ કે આપમાંના ઘણા ખરાઓએ આએ પરદેશી ભાષાનો સારો અભ્યાસ કરેલ છે એમ હું જાણું છું.

માણસ જાતને વાંચણની મુખ્ય જરૂર છે તેનું પેહેલુ કારણ એ છે કે માણસનું મગજ એવી શકિત ધરાવે છે કે દર પળે અને ઘડીએ હમેશાં તે રોકાએલુંજ હોય છે, જો કે રાતે આપણે ઊંઘાઈ જઈએ છઈએ

તોપણ મગજના કેટલાક ભાગો પોતાનું કામ કર્યાજ કરે છે સ્વપના આવે છે લાંબા લાંબા વીચારો ઉતપન થાએ છે અને જો કે મગજની આશકિત ઉપર આપણો કાબુ મુદલ નથી તોપણ તે પોતાની મેળે રોકા એલું છે. આથી કુદ્રતી રીતે જણાશે કે મગજને દર પળે અને ઘડીએ રોકાણની મુખ્ય જરૂર છે, જો મગજને જાગતી વખતે સારા વાંચણના સાધનથી પુરૂં પાડવામાં આવ્યું હોએતો ખચીત સારા ફાએદાઓની આશા રહે છે.

અજ્ઞાન લોકો જેને વાંચતાં લખતાં આવડતું નથી તે નવરા બેશી એક બીજાની નીંદા કરી અનીતીવાન વાતો ચીતો કરી અથવા ચોરી લુચાઇ લફંગાઇ કરવાના તુરંગો તથા વીચારો કરતા રહે છે, વખતે ફુરસદ હોએતો રખડી રઝળી અથવા સુઇ જઇ એવીજ અને બીજી એનેજ લગતી આળસાઈના ભોગ થઈ પોતાના તેમજ પોતાના કુટુંબનો ભવીષ્યનો તદન નાશ કરે છે. એવા અજ્ઞાન લોકોને આપણે પશ્ચાતાપ અને બળાપો કરતા હમેશાં શાંભળીએ છઇએ કે અમે કંમનશીબ રહ્યા કે ભણ્યા નહી, જરા વાંચવું લખવું હોએતો બીજાના ઓશીઆળા થવુ પડેછે વખતે કાલાવાલા પણ કરવા પડે છે. એવા લોકો અજ્ઞાન હોવાથી પોતાના બચ્ચાને પૈસાની તંગીને લીધે જ્ઞાન આપી શકતા નથી અને તેઓના ભવીષ્યના કુટંબની હાલત સુધરવાની નીશાનીઓ મુદલ દેખાતી નથી; જેથી કરીને ગરીબના છોકરાઓને મફત શીખવવાને નીશાળો પણ કાઢવામાં આવી છે, ઉપરાંત ખોરાક તેમજ લુગડાં પુરાં પાડી કેટલાક ગરીબ માબાપના છોકરાઓને કેળવણી આપવા ખાસ બોરડીંગ સ્કુલો કાઢવામાં આવી છે જેનું માન આપણી કોમમાં શેઠ કરીમભાઈ ઇબરાહીમ તથા મરહુમ શેઠ ધનજી ભાઇ કરમાલી ખાટી જાએછે. એથી કેળવણીનો પ્રસાર દીવસે દીવસે વધતો જતો હોવાથી આશા રખાએ છે કે આપણી કોમમાંથી વાંચણ લખાણનું અજ્ઞાનપણું રફતે રફતે દુર થશે, અને વાંચણ જ્ઞાનના ઉત્તમ કારણો કોમમાં ફેલાઇને કીમતી ફાએદાઓ જણાશે અને આપણી પછાત પડેલી કોમ આગલ જતાં શીખેલી અને સુધરેલી કોમોમાંની એક થાએ એવી આપણા બધાઓની ખરા અંતઃકરણથી આશા છે.

મેં જે ઉપર કહ્યું તે ઉપરથી સાબેત થાએ છે કે કુદરતી રીતે ફુરસદની વખતે મગજને રોકાણની જરૂર છે; તેને સારી રીતે રોકી રાખવાને વાંચણ ખોરાક પુરો પાડવો એ અવષ્ય જરૂરનું છે. કેટલાક વીદ્વાન ગ્રહસ્થો લેખકો, ફીલસુફ અને કવીઓને મહાન પરમ કૃપાળુ ઈશ્વરે એવી અલૌકીક બુદ્ધી આપી છે કે તેઓના લખાણો વાંચવાથી સ્વભાવ અને મન રંજન થાએ છે; ઉત્તમ જ્ઞાનની પ્રાપ્તી થાએ છે; તે ઉપરાંત ઉત્તમ લખાણો લોહીને ઉશકેરીને દેશહીતકારીપણું શીખવે છે. દેશને લગતા રીવાજો, રાજ કરતા તરફની ફરજો, કુટુંબી તરફની ફરજો વીગેરે અનેક સારા વીચારો સારા વાંચણ ઉપરથી બંધાએ છે.

બધાજ લખાણો સારા હોએ છે એમ હું નથી કહેવા માંગતો. કારણ કે કેટલાકો તેથીજ ઉલટું દરેક રીતે નુકસાન કરે છે.

જુદા જુદા જુસ્સા ભરેલા નોવેલો અથવા કલ્પીત વારતાઓ જુસ્સાને ઉશકેરી અજબ વીચારો ઉતપન કરે છે અને અનીતીને મારગે દોરી પણ લઈ જાયે છે, એવા દાખલા જણાએલા છે. સારા વાંચણના ફાએદાઓમાંનો આ એક છે, કે જો એક વીદ્યાર્થી અથવા વાંચકને સારૂં વાંચણ, શરૂઆતથીજ પુરૂં પાડયું હોએ અને ખરાબ વાંચણથી દુર રાખ્યા હોએ તો તેવા એક અથવા અનેકને તેની સારી ચાલ ચલણનું બંધારણ થાએ છે. એવા સારા વાંચણની અલૌકીક અસર છે, એમ સિદ્ધ થએલું છે.

ગીબન જણાવે છે કે આપણા અભ્યાસ અથવા વાંચણની નેમ ધ્યાનમાં રાખી ચોકસ રીતી પ્રમાણે વાંચવું જરૂરનું છે.

કેટલાક વાંચનાર અનીયમીત રીતીએ ઉતાવળે કલાકના ઘણા પાનાના હીસાબે વાંચે છે. અને એક વીષય પરથી બીજા વીષય પર તરત દોડી જાએ છે. જેથી કરીને પોતાના વીચારો એકઠા કરી શકતો નથી.

આવી રીતે ભેગા કરેલા જ્ઞાનના કટકે કટકા મૂળ જ્ઞાનમાં મુદ્દલ વધારો કરતા નથી.

આવી રીતે વાંચવાથી મગજ નમળું પડી જાએ છે અને તેવું મેળવવેલું જ્ઞાન જ્યારે કામ લાગતું નથી ત્યારે તે તરફ ધીક્કાર છુટે છે. અને એવી રીતે સાધારણ જ્ઞાનના વાંચણથી ફાએદો થવાને બદલે નુકસાનમાં દાખલ થવું પડે છે.

ઉપલા નીયમની બીજી બાજુ વીચાર કરતાં ઉપલોજ લખનાર પોતાનું મત આપી કહે છે, કે આપણે ઉપલા નીયમને તદન બોલે બોલ વળગી રહેવાનું તથા જ્યારે આપણા વાચણુની મુખ્ય નેમ ધ્યાનમાં રાખી હોએ છે, ત્યારે વખતના પ્રમાણમાં લાંબા વખત સુધી લંબાવવી ન જોઇએ અને જ્યારે નેમ પાર પડી ત્યારે આપણે બીજા વીષયોના વાંચણ તરફ આપણું ધ્યાન દોડાવવાની જરૂર છે. ઉપર કહ્યું તેમ અનીયમીત પણે વાંચવાથી વાંચણ શોક મરી જાએ છે તેમજ એકજ બાબત વાંચવાથી તે શોક તેનેજ વળગી બેસે છે.

અનીયમીત પણે વાંચવાથી બીજો ગેર ફાયદો એ થાએ છે જે વાંચણ શોક નાશ પામે છે; આપણા વીચારો એકજ બાબતને વળગી રહે છે. અને જે બાબતનું વાંચણ આપણે રાખ્યું હોય તેવુંજ વાંચણ શોકથીજ વંચાએ છે, જ્યારે બીજા વાંચણતરફ ધ્યાન મુદ્દલ લાગતું નથી ઊલટું તે તરફ ધીક્કાર છુટે છે.

બીજી એક અગત્યની અતી ઊત્તમ સલાહ જે ઉપલોજ લખનાર નામે ગીબન નીચે પરમાણે આપે છે તે ગોખી રાખવા જોગ છે.

તે જણાવે છે કે વીદ્વાનો કહે છે કે ધ્યાનથી વાંચવું તેનો અર્થ હું એવી રીતે સમજું છું કે વાંચનારે કોઇ પણ બાબત વાંચીને ધ્યાનમાં દાખલ કરવા અગાઊ તેના કારણ અથવા કારણો તપાસવાની અવષ્ય જરૂર છે, ને તે ઉપરે એકાંત વીચાર કરવાની અને તે બાબત ઉપર આપણને ઉતપન થતા વીચારોનો પોતેજ જવાબ આપવો અને ત્યાર પછીજ તેવા લખનારના ઊત્તમ વીચારોને પોતાના મગજમાં રહેઠાણ આપવું.

આ ઉપલી સલાહ આપવી બહુ સેહેલ છે પણ તે પ્રમાણે વર્તવું બહુ કઠણ છે કારણ કે થોડાજ એ સલાહ જાણ્યા પછી અમલ કરછે અથવા કરશે.

એવાજ અને એને લગતા ઘણાજ કીમતી નીયમો છે જેવા કે દોસ્તોને ન ભુલવું, દેશ ધરમ પ્રત્યેની ફરજ શમજવી, ઘટતા માનને લાયકના વખાણ કરવા અને પ્રમાણીકપણાના સાથી રહેવું, એવા ઉત્તમ નીયમો પ્રમાણે થોડાજ વરતે છે.

હવે ઉપર કહ્યું તેમ મારા વીષયનો બીજો ભાગ જે વાંચણ કેવું હોવુ જોઈએ તે વીશે નીચે જણાવવામાં આવે છે.

એ બાબતપર મારો પોતાનો અંગત મત આપવો કેવળ ઊપયોગી થશે નહી માટે ઊપર કહ્યુ તેમ કેટલાક વીદ્વાનોના ઉત્તમ મતો ટાંકી બતાવવા મારી મુખ્ય ફરજ સમજુ છું.

પલીની—નામનો વીદ્વાન જણાવે છે કે એવી કોઈ પણ ચોપડી ન હશે કે જેમાં કાંઇક સારો ભાગ ન હોએ.

વોટસ—નામનો વીદ્વાન જણાવે છે કે હંમેશા ચોપડી વાંચવા અગાઉ તેની પ્રસ્તાવના અને સાંકળીયું વાંચવાની મુખ્ય જરૂર છે, કારણ કે એ બેઉ વાંચવાથી ચોપડીમાં કેવું લખાણ છે તથા કયા કયા વીષયો પર લખાણ છે તેનો કાંઇક ખ્યાલ આવી શકે છે.

એજ વીદ્વાન વાંચણ વીશે ટીકા કરે છે કે જુદા જુદા દેશોમાં બનતા બનાવો, જીવતા તેમજ મરી ગએલા વીદ્વાનો પોતાના ઉતમ વીચારો જુદી જુદી પ્રજાઓની હાલતો રીવાજો વગેરે નવી તેમજ જુની બીનાઓ જેને સેંકડો વર્ષ થઈ ગયા હોએ તે સઘલું જ્ઞાન સારી ચોપડીઓનાં વાંચણથીજ પ્રાપ્ત થાએ છે.

વાંચણથી આપણે જુદી જુદી પ્રજાઓના કર્તવ્યો તથા વીચારો જાણી શકીએ છીએ, એટલુંજ નહીં પણ આપણે પોતાના વીચારો તેઓના વીચારો સાથે ફેર બદલ કરી શકીએ છીએ.

કેટલીક ચોપડીઓ જો કે નબળા મગજના માણસોથી લખાએલી હોએ છે તોપણ બીજીઓ એવા તો ઉત્તમ વીદ્વાનોએ લખી છે કે તેઓના જ્ઞાનનો છેડો ન હોએ એમ તેઓના લખાણ પરથી જણાએ છે અને તેઓના લખાણ એવા તો સ્વાદીષ્ટ અને મનરંજન હોએ છે કે તેમાંથી ઉત્તમ ફકરાઓ લોકો મોઢે ગોખી રાખે છે. એવા વીદ્વાનોને નજરે જોવાને તેઓના લખાણ વાંચનારને ઈચ્છા થાએ છે પણ તે ઇચ્છા તેઓના લખાણ વાંચવાથીજ પ્રાપ્ત થાએ છે. એવા વીદ્વાનોના નામ થોડું અથવા વધુ ભણેલાના દીલપર કોતરાઇ રહેલા છે, જેવા કે સાદી, હાફીજ, વોલમેકી, શેકશપીઅર, હોમર, વીગેરે વીગેરે.

વાંચણનો એક બીજો મુખ્ય ફાયદો એ છે કે જ્યારે પણ આપણને ઉતમ વાંચણનો શોક થાએ છે, ત્યારે તે પુસ્તક દ્વારે તે પ્રાપ્ત કરી શકાએ છે, જો ફરીથી વાંચવાનું મન થાએ તો તેપણ ચોપડી દ્વારે પ્રાપ્ત થાએ છે, જ્યારે વાત ચીતથી અથવા ભાષણોથી તો તેજ ઘડી ફાએદો થાએ છે અને મંડળી વીખરાયા પછી તે બીજે કાને કહાડી નાખી ભુલી પણ જવાએ છે, કદાચ ઉત્તમ મગજ શકતી ધરાવનારાઓ તેવી વાત ચીતની અથવા ભાષણમાં સાભળેલા ઉત્તમ વીચારોની ઘેર જઈ નોંધ લેછે કે જેથી કરીને તે ઉતમ વીચારો જે વાતચીતથી અથવા ભાષણથી મળ્યા હોએ તે કોઇ પ્રસંગે ઉપયોગી થઇ પડે.

ચોપડી અથવા સારા વાંચણની જગ્યા બીજી કોઇપણ રીતે પુરી શકાએ એમ નથી કારણ કે ખુશાલીમાં ખુશાલી ઉત્પન કરનાર, દલગીરીમાં દીલાસો દેનાર, માંદગીમાં વખત કાઢનાર, અને એકાંતમાં એક જીવના શાથી તરીકેનુ સાર્થક ચોપડીઓ એટલે ઉતમ વાંચણથીજ થઇ શકે છે.

ચોપડીઓના વાંચણ વીશે અને તેથી ઉત્પન થતા ફાએદાઓ વીશે પુરતું જણાવવામાં આવ્યું છે.

હવે જણાવવાની જરૂર છે કે ચોપડીઓ જુદા જુદા વીષય ઉપર લખાએલી હોવાથી જુદા જુદા ગ્રહસ્થોને જુદી જુદી બાબત પસંદ હોવાથી તેઓ પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે પોતાને અનુકુળ આવતા વીષયો વાંચશે; એમાં કાંઇ અજબ થવા જોગ નથી. કેટલાકોને એક બાબત મુદલ પસંદ પડશે નહી, જ્યારે બીજાઓ તેજ બાબત પરની લખાએલી ચોપડીઓ ખરા અંતકરણથી અને શોખથી વાંચશે.

હવે મારે નોવેલો અથવા કલપીત વારતાઓવીશે એક ટુંક ઈશારો કરવાની જરૂર છે. જ્યારે તેવી ચોપડીઓ વંચાએ છે, ત્યારે જુસ્સા-ઉશકેરાઇ જઇને તેજ બાબતોનો ખીઆલ આવ્યા કરે છે, બીજું એવી નોવેલો વાંચનારનું ધ્યાન એટલું તો ખેંચી લેછે કે જો તે વાંચનાર વીદ્યાર્થી હોય છે તો તેનું ભણતર નોવેલો કલપીત વારતાઓમાં આવી અટકે છે અને પરીણામે પોતાના અભ્યાસની નેમ ભુલી જઈ, પરીક્ષાઓમાં નીશ-

ફક્તતા મયબાજ કરે છે. જેઓએ રેનલ્ડના નાવેલો વાંચ્યા હશે, તેઓ સારી રીતે જાણે છે કે એ લખનારે જો કોઇ ખુબસુરત સ્ત્રી વીશેનું બયાન લખવા માંડ્યું તો તેનું મોઢું, કહો કે નાક, આંખ, ગાલ, અથવા ભવાંઓનો ખ્યાલ આપતાં થોડાક પાંના રોકી નાખે છે. હવે એવા વીચારો જે માત્ર કલપીતજ દોડેછે અને તે અશરકારક ભાશામાં લખાએલા હોવા-થી જુવાન વાંચનારઉપર કેવી અસર કરી શકે છે તે વીચારવું સહેલ છે.

હવે છાપાઓના વાંચણ વીશે જણાવવાનું એટલુંજ છે કે, તેથી આપણે આપણા દેશમાં તેમજ પરદેશમાં બનતા બનાવોને વીશે માહીત-ગાર થઇએ છીએ, વેપાર સંબંધી સમાચારો પણ સેહેલથી મળી શકે છે; સંસારી હીલ ચાલો, રાજદ્વારી લડતો, વીગેરેનો ખ્યાલ છાપાઓના વાંચણથી થઈ શકે છે. સામટી રીતે સ્વતંત્ર પત્ર અથવા પત્રોથી નુકસાન કરતાં ફાયદો વધારે થાએ છે.

હવે નાટકની ચોપડીઓ વીશે પણ મારા ઉપરના નોવેલો વીશેના ટીકા બોલેબોલ લાગુ પડે છે.

નાટકની ચોપડીઓ વાંચવાથી ઘડીકમાં દીલગીરી ઉત્તપન થાએ છે. અને ઘડીકમાં તેથી ઉલટું ખુશાલી પણ ઉતપન થાએ છે. ઘડીકમાં લડાઇ થાએ છે તો ઘડીકમાં એક હીચકારાની ચાલ ચલણ દરશાવવામાં આવે છે. કાવત્રા કે જે બનવા પણ મુશકીલ હોય છે, તે કલપીત બનાવી લોકોને તેથી માહીતગાર બનાવવામાં આવે છે.

ઉપર કહ્યું તેમ એકથી ઉલટાજ બનાવો એકજ નાટકની ચોપડીની અંદર દરશાવેલા હોએ છે, એથી ટુંકમાં મારો મત એ છે કે નાટકની ચોપડીનું વાંચણ મુદલ ફાયદાકારક નથી.

નોવેલો, સારી ચોપડીઓ, છાપાઓ તથા નાટકની ચોપડીઓ વીશે પુરતું જણાવવામાં આવ્યું છે. હવે વીદ્વાન તથા ફીલસુફો તરફથી લખા-એલી ઉત્તમ ચોપડીઓ વીશેનો કાંઈક ખ્યાલ આપવો બ્યર્થ જશે નહીં, તે વીશે ટુંકમાં થોડુંક જણાવીશ. જેઓએ ઉપર જણાવેલા ફીલસુફોના સારા અને કુદ્રતી લખાણો વાંચ્યા હશે, તેઓ પોતાના અનુભવ ઉપરથી સિદ્ધ કરશે કે ખરેખરા મહાન ઇશ્વરે તેઓને ફીલસુફીનું કુદ્રતી જ્ઞાન બક્ષેલું હોએ એમ હીમતથી કેહેવાઇ શકાશે.

હવે એવા ફીલસુફોના કુદરતી વીચારો જેઓ પોતે આ દુનીઆથી સફર કરતાં પાછલી ચોપડીઓમાં પોતાના લખાણો લખી ગયા છે તે વાંચવાની અગત્ય છે. એ વીદ્વાનોએ જેવી ચાલ ચલણ ચલાવી હોએ તેવી રીતે તેઓના દાખલા પ્રમાણે ચાલી તેઓની ઉતમ સલાહો જે તેઓના લખાણ ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાઇ આવે છે, તે પ્રમાણે ચાલવાની આપણી કેવળ ફરજ છે. એવા ફીલસુફો વીશે જણાવવાનું ઘણું છે તોપણ લંબાણ થઇ જાય માટે એ મુદાની નોંધ લઈ મારો વીષય સમાપ્ત કરીશ.

છેલે આએ વીષયમાં જે મને થોડીક મદદ મલી છે તેની અતરે ખુશીથી નોંધ લેવામાં આવે છે. અને આશા રાખવામાં આવે છે કે આપણી લાએબ્રરી જેવા ખાતામાં જે ઉતમ અને સારા પુસ્તકો છે, તેનો આપણી મંડળીના સભાસદો સારો ઉપયોગ કરે એવી આશા રાખું છું.

ખરૂં સુખ કેમ મેળવવું.

ભાષણ કર્ત્તા—**ગુલામઅલી ચાંદુભાઇ મરચંટ.**

પ્રમુખ—**મામદભાઇ જાફર મુખી.**

આ એ વીષય ઉપર લંબાણથી વીવેચન કરી તેને પુરતો ઇનસાફ આપવાને મારા કરતાં વધારે અનુભવી અને સારી શકતી ધરાવનારાનું કામ છે.

બીશપ બટલર અને બેઇન વગેરે વીદ્વાનો આ વીષય ઉપર સારી રીતે પોતાની કલમ દોડાવી ગયા છે. અને થોડા વખત ઉપરજ રેવરન હોલ દ્રેપરે એ બાબતસર એક પુસ્તક બાહેર પાડ્યું છે. તેઓના લખાણ, ઢપ, તથા બંધબેસતા શબ્દો ફકત વાંચનારને છક બનાવી દેવાને પુરતા છે. તેથી જે કાંઈ અતરે રજુ કરૂં છું તે માત્ર તેઓના લખાણ વાંચવાથી ઉપજતા વીચારો છે.

આએ વીષય એ છે જે ખરૂં સુખ કેમ મેળવવું, યાને કઈ કઇ ચીજો ઉપર આપણું સુખ આધાર રાખે છે, તે જાણવું. જો એક ચીજ મેળવવાને આપણને એકજ ચીજ ઉપર આશા રાખવી હોય તો તેવી ચીજ મેળવવી કાંઇ કઠણું નથી, પણ જો એક ચીજ, બીજી હજાર ચીજો ઉપર આધાર રાખતી હોય તો તેવી ચીજ મેળવંવી ઘણી કઠણ છે. સુખનું પણ તેમજ છે. સાધારણ એવું કહેવામાં આવે છે જે, માણસ સુખી થવાને માટેજ સરજાયલું છે. તેની મૂળ મતલબો, અને સરજનારની ગોઠવણ, ઉપલા મતને ટેકો આપે છે. પણ અહીંયા તો આખી દુન્યામાં દુ:ખીઓની ફરયાદોથી, હાહાકાર થઈ રહ્યું છે, જો કે આપણી પાસે સુખી થવાના ઘણા સાધનો છે કે જેની કીંમત તથા ઉપયોગથી આપણે અજાણ્યાં છીએ. આપણે એક ભાગેલા વહાણના ખલાસીને વધારે મલતા આવીએ છીએ કે જે તરી તરીને એક વેરાન

જગા ઉપર કે જ્યાં હજારો તરેહનાં ફળો છે તેવી જગા ઉપર ઘસડાઇ ગયો છે. તે ભુખ્યો હોવા છતાં તે ફળોમાંથી કાંઇપણ ખાતો નથી, એનું કારણ એ કે તે ફળોના ઉપયોગ તથા વપરાશની તેને ખબર નથી, જે ફળ ખાધાથી, તે જીવશે કે મરણ પામશે એવી ધાસ્તીમાં તે રહે છે. તેની પાસે ફળો છે પણ તેના ગુણો તથા તાસીરની તેને ખબર નથી એટલે તે ખાવાને અચકાય છે. તેવીજ રીતે, કેટલાકો પાસે પૈસા, ધન, દોલત ઘણી છે, પણ તેના રૂડા ઉપયોગો કરવાને ન જાણવાથી થોડા વખત પછી આખરે તે પૈસો એમનો એમ રાખી તેઓ ચાલી જાય છે. કેટલાકો કેહે છે જે પૈસાવાળા સુખી હોય છે અને તે વીનાના બધા દુ:ખી હોય છે.

શું ત્યારે પૈસાવાળા, દરબારીઓ, પદવીવાળા વગેરે ખરેખર સુખી હોય છે? પદવીઓ કે જ્યાં તેઓને ઘડીભરનું ચેન મલતું નથી, જ્યાં તેઓ અદેખાઈને જન્મ આપે છે, જ્યાં તેઓના હું પણાનો છેડો આવતો નથી, અને તેઓ આખરે કમ ભાગ્યે લોભના શીકાર થઇ પડે છે ને કાલે શું થશે તેના વીચારમાં ને વીચારમાં તેઓ ગુંથાયલા રહે છે. તેઓ પોતાની પદવીમાં આવતે વરસે હશે કે નહીં તેનો વીચાર કર્યા કરે છે. આવા, આવા, વીચારો તેઓને ઘણા દુષ્ટ કામોમાં ઉતારે છે, સચ્ચાઇ, પ્રમાણીકપણું વગેરેનો ભંગ કરાવે અને તેઓને પસ્તાવામાં નાખે છે.

શું ત્યારે ખરું સુખ ઉડાઉપણા અને બદફેલીમાં સમાયલું છે! જે બહારથી મધ જેવું મીઠું દેખાય છે પણ અંદરથી કડવા ઝેરનું રૂપ લઇ આપણને ઓકાવે છે. એવું સુખ મેલવવામાં ઘણાકો સામેલ થશે. જ્યાંસુધી તેઓને આવું સુખ મલ્યું નથી ત્યાંસુધી તેઓ તેના તલબદાર અને ગરજાઉ રહે છે અને તેને મેલવવાને પોતાથી બનતું કરે છે. જો કે તેઓ ખાતરીથી જાણે છે કે તેઓ મોટી ખાઇમાં કુદકો મારે છે, તોપણ તેઓ તેના પરીણામ વીશે પેહેલાંથી વીચારતા નથી. પણ અફસોસ, તેઓની ભુલને માટે તેઓને જલદીથી પસ્તાવું પડે છે. તેઓની મરજી ઉપરાંત થોડા વખત પછી આ કહેવાતા સુખની ખુબી જતી રહે છે. આ બદફેલીથી કંટાલી જઇ તેઓને બીજું કાંઇ સુજતું નથી અને પોતાની જીંદગી અકારી થઇ પડે છે. તેઓની આએ રીતે ટુંકી થતી જીંદગીનો

પાછલો ભાગ પસ્તાવામાં કાઢવો પડે છે. એ બુરો લખ તેઓના બચ્ચાં છોકરાંમાં ઉતરે છે એટલે ટુંકમાં તેઓનું કુટુંબ હમેશનું દુઃખી રહે છે. એપરથી આપણે જોઇએ છીએ જે પૈસો પોતાની સાથે ઘણી મુસીબતો લાવે છે. તેથી ઘણું કરીને આપણામાં એવા સવાલ ઉઠે છે જે, સુખ તે ક્યા શોધવા જઇએ? સુખ આપણુને મળે કેમ!

સુખ કાંઇ વેચાતું મલતું નથી જે બજારમાંથી લઇ આવશું; તેમજ તે રસ્તામાં પણ રખડતું નથી જે આપણા ઘરમાં ટુકડા ખાવા આવશે. ખેડુત જેમ મહેનત કરે છે, જમીન ખેડે છે, પાણી પાય છે, બી વાવે છે, કાપણી કરે છે તો તેનું ફળ તેને મલ્યા વીના રહેતું નથી, તેમજ તમે પણ મહેનત કરો અને હવશને તમારા તાબામાં રાખો અને મીઠું ફળ મેળવો. સુખી થવું આપણા પોતાનાજ હાથમાં છે. આપણે પોતે સુખના ખરા માર્ગમાંથી આડે ઉતરી પડી, ખાડા ખબોચીયામાં અથડાઇએ છીએ. એમાં નસીબ દેવીને કાંઇપણ દોશ દેવાનો નથી. તેથી હવે ખાડામાં પડવાનું માંડવાળ કરીને ખરો રસ્તો શું છે, અને કયો છે, અને તે કેમ મેળવવો તેની શોધ કરવી જોઇએ, અને તે ખરા રસ્તાપર જતાં, સુખનો જો દીદાર થયા તો ફતેહ, પણ કદાચ તેમ ન થાય તો પણ આપણુને લાભજ છે. કોઈ કાલે નુકસાન તો થવાનુંજ નથી, સુખ નહીં મળશે. તો દુઃખમાંથી બચશું એતો નકીજ છે.

આવી અડચણો ટાલવા માટે એક માણુસ સુખી કયારે કહેવાય તેની શોધ થવી જોઈએ. સુખી થવાને મુખ્ય કરીને ત્રણ ચીજોની જરૂર છે. (૧) પેહેલું તો એ કે ધર્મ સંબંધી જ્ઞાન. (૨) તન્દુરસ્તી તથા (૩) કેળવણી છે.

ધર્મબોધ શરાબ પીવાને તથા રંડીબાજી કરવાને મનાઇ કરે છે, તેના શું અવગુણો છે, અને એ લક્ષણો આપણુને કેટલા હેરાન કરે છે તે આપણે બધા જાણીએ છીએ તેમજ પ્રમાણીકપણેથી ચાલવાનો, ઉદ્યોગ કરી રોટલા મેળવવાનો, મા બાપ, પીર મુરશીદ વગેરેનો હક શીખવાને પણ તે એટલોજ આગ્રહ કરે છે. ધર્મથી આપણે લોભ, લાલચ, ચોરી, દોંગાઇ વગેરેને આધીન નહીં થતાં સંતોષને પુરતું માન આપીએ છીએ. સંતોષી માણુસ ઘણું કરીને ગરજથી સ્વતંત્ર રહે છે. તેનું સંતોષી

અંતઃકરણ આફતની સાંમે સબુરી અખત્યાર કરી સંકટ સહન કરતાં શીખવે છે. કેટલાએક તો એવા દુષ્ટ હોય છે જે કરજ વાળવાની મુદ્દલ શક્તિ ન હોય તોપણ કરજ કરે છે અને પોતાના બાપ દાદાનું નામ બોળે છે. સંતોષ તેને એમ કરતાં અટકાવે છે અને ઇશ્વર ઇચ્છાની પવીત્ર દરજ્જે તરફ તેને ખેંચતો રાખે છે.

જેઓએ ધર્મનો સારો અભ્યાસ કીધો છે તેઓ કહે છે જે સંસાર એક નાટકનો તખ્તો છે. અને આપણે ખેલાડીઓ છીએ. એક નાટકના તખતા ઉપર કોઇ નેકીનો કોઇ બદીનો, કોઇ લોભનો કોઇ લાલચનો, કોઈ સખીનો કોઈ સુમનો, કોઇ સત્યનો કોઇ સાધુનો, કોઈ દયાનો કોઇ ગંગાઇનો ભાગ ભજવી બતાવે છે અને નાટક ખતમ થયા પછી, યાને જીંદગીના છેલા દહાડા ઉપર નેકીને નેકીનો અને બદીને બદીનોજ લાયક નતીજો મળે છે. બીજાને ધડો આપવાને માટે તે કીર્તાર તેઓની કરણીના ફળ તેઓને અહીંઆંજ ચખાડે છે. એટલે જ્યારે તમો ગુનાહના ડાઘથી મરડાયલા નથી ત્યારે તમો પવીત્રતાઇથી રહો, કશી પણ ધાસ્તી ન રાખો, જેમકે ધોબી મેલાંજ કપડાંને સાફ કરવા પથ્થરપર પટકે છે, કાંઇ સાફ કપડાને પથ્થરપર પટકતો નથી. તેજ પ્રમાણે જેઓ પાપી અને હૈયાના મેલા છે તેઓજ મરવા માટે ડરે છે પણ જેઓ પાપથી નીરાલા અને દીલના સાફ છે તેઓ મરવા માટે ડરતા નથી. મોત તેના ઠેરવેલા વખતે અને નેમેલી ઘડીએજ તડાપ મારી તેના નાશકારક પંજામાં આપણને લઈ લીયે છે. આપણા માથાપર તે સદા ભમતુંજ છે. કયે વખતે આપણે તેનો શીકાર થશું તે આપણે જાણુતા નથી. તેથીજ દરરોજ મોતને માટે આપણને તૈયાર રહેવું જોઇએ, તે આવીને ઉભું રહે તે અગાઉ તૈયાર થવું જોઈએ, અને કેમ તૈયાર થવું તે ધર્મ શીખવે છે. ધર્મના જ્ઞાનથી આપણે આપણા અંતઃકરણ તરફ નજર કરી શકીયે છીએ અને સાધારણ ભુલ શોધી કાઢીએ છીએ. તે ભુલ એ છે જે આપણે મોજ મજા અને સુખ એકજ સમજીએ છીએ. એટલેકે મોજમજા મળી એટલે સુખ પણ મળ્યું. પણ તેમ નથી; મોજમજા છે તે ઘડીભરની રમત છે. જ્યાંસુધી આપણને એકચીજ મળતી નથી ત્યાંસુધી તેની ખુબી છે. મોજ મળી કે મોજ મનના વાંધા, ચોરને પાટલે ધુળની ધુળ. પણ સુખનું પ્રમાણ તેમ નથી. સુખથી આપણે શાંતોષી તથા જાગૃત મન-

વાળા બનાએ છઇએ. સઘળે વખતે અને સઘળે ઠેકાણે, પરમેશ્વર આ-પણી સામે હાજર બેઠો છે, એવા વીચારમાંથી સુખનું મુળ નીકળે છે. ગરીબોનું દુઃખ નીવારણ કરવામાં, તેમની ઉપરનો થોડો બોજો ઓછો કરવામાં, સખાવત કરવામાં, વીધવા તથા યતીમોને દીલાસો તથા મદદ કરવામાં પણ સુખ સમાએલું છે.

જીંદગી સુખી કરવાને તંદુરસ્તીની પણ તેટલીજ જરૂર છે. આ-પણામાં જરા કોઇ રસાયણ શાસ્ત્ર વીશે અભ્યાસ કરે તો લોકો ઝટ તેને નાશીપાસ કરે છે અને કહે છે જે ડાકટરો ઘણા થયા છે ને તમારૂં કાંઇ કામ નથી, તમે કયાંક ચાકરી લાગી જાઓ વગેરે ઘણા ફડચા નાંખે છે. જેઓએ આ શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કીધો છે અને તેની અગત્યતા જાણે છે અને જેઓ પોતાને ભણેલા જણાવે છે તેઓ પણ, આવા ફડચા નાખવાને ભુલતા નથી, જેવા કે આ અભ્યાસ ઘણો મુશ-કેલ છે. અને પાંચ સાત વરસ ઘણી સખત મહેનતમાં કાઢવા પડે છે, વગેરે. આ ફડચાઓ અદેખાઇના પરીણામો તો હોયજ નહીં. પણ તેઓ શું છે તે હું ચોકસ કહી શકતો નથી. મારો તો એ મત છે જે તંદુરસ્તી જાળવવાને દરેકજણે પોતાના શરીરની બાંધણીથી વાકેફ થવું જોઇએ, એટલુંજ નહી પણ તેનો થોડો ઘણો અભ્યાસ પણ કરવો જોઇએ. એવું જ્ઞાન નાનપણમાં તેમજ મોટાપણમાં જ્યારે પીતા, રખે-વાળ, તથા શીક્ષક તરીકેની ફરજ માથે પડે છે ત્યારે પણ બીજાઓને મદદ કરવાને કામ લાગે છે, એથી આપણા તથા બીજાઓના સુખનું બંધારણ સુધરે છે.

તંદુરસ્તી કાંઇ પૈસાપર આધાર રાખતી નથી. કેટલાકો પૈસે સુખી અને ઘણાંઓ પૈસે દુઃખી થાય છે. પૈસા ઉપરાંત બીજી કેટલીક ચીજો પણ સુખમાં સમાઇ જાય છે. તંદુરસ્તી જો ન હોય તો પૈસો શું કામનો? ભલે ડાકટરો અને બીજાઓ તેમાં ખાય તેનું શું વળ્યું? એ તંદુરસ્તી જાળવવાના મુખ્ય સાધનો ઉદ્યોગ, કસરત, મધ્યમતા, વ્યસ-નની ગેરહાજરી, વગેરે છે. કુદ્રત પણ આ નીયમને ટેકો આપે છે. ઇંગ્રેજીમાં સાધારણ રીતે કહેવાય છે, જે માણસ મહેનત કરવાને શર-જાયલું છે. આ દુન્યામાં જમાના પછી જમાનાએ મેળવેલા અનુભવ ઉપરથી સીદ્ધ થયું છે. પહેલું અને મુસ્તકીમ કારણ તો એ છે જે

કુદરતે મનુષ્યના શરીરને એવું બનાવ્યું છે, જે મહેનત અને ઉદ્યોગથી સુખી રહે છે, આળસાઇ, અને પડી રહી ખાયા કીધાથી કુલાઇ જાય છે. વળી કુદરતે માણસને પોતાનું પેટ ભરવાનું કામ ઠેરવ્યું છે, અને એ એક અચ્છી ગવાહી છે, જે માણસજાતે મહેનત કરી રોટલા મેલવવા જોઇએ. જો માણસજાતે મહેતન કરવીજ નહીં, એવી જો પરમેશ્વરની ઇચ્છા હોત, તો, અનાજ ઉગાડવાનું અને તેને પકાવવાનું કામ આપણુને માટે રાખત નહીં. તેથી કહેવાને પુરતું છે જે ઉદ્યોગ કરવાનું કામ માણસજાત માટે રહેવા દીધું છે, પરમેશ્વરે ઉદ્યોગ કરવાનું ઠેરવ્યું છે એમ છતાં આળશાઇ કરીએ તો ગુજરાન કેમ ચાલે! ઉદયોગ ન કરે તો બચ્ચાં છોકરાં અને કુટુંબનું પાલણ પોષણ કેમ થાએ? તેમનું પાલણ પોષણ ન થાય અને તેમને કેળ-વણીના મીઠાં ફળોથી બેનસીબ રાખવામાં આવે, તો, તેઓ હાડમાર થઇને રખડી રઝળી કંગાલ જીંદગી ભોગવે. વળી તેઓ કંગાલ હોવાથી તેઓની પેઢી દરપેઢી તેવીજ કંગાલ હાલતમાં રહે, એ પ્રમાણે એક માણસની આળસાઇ એકને નહીં પણ એક હજાર માણસને નુકસાન કરે છે. એક ઉદ્યોગી માણસ પોતાના કુટુંબની કાળજી હંડે રાખી એકલાના નહીં પણ આખા કુટુંબના સુખનો સારો પાયો નાખે છે. આ ફાની દુન્યાના સુખોમાં પૈસા અને તન્દુરસ્તીના સુખમાં એટલો ફરક છે જે પૈસાની દુન્યામાં સરવેથી વધારે અદેખાઇ કરવામાં આવે છે, જો કે તેનું સુખ સરવેથી ઓછું સંપાદન કરી શકાય છે, અને તન્દુરસ્તી, જ્યારે સરવેથી સરસ ભોગવી શકાય છે, ત્યારે તેની અદેખાઇ કરનારા ઘણા જુજ મલી આવે છે. તન્દુરસ્તીનું સુખ શ્રેષ્ટ છે તેની બીજી સાબેતી એ છે કે જ્યારે ગરીબમાં ગરીબ માણસ પણ પૈસા ખાતર પોતાની તન્દુરસ્તીનું સુખ આપી દેવાને ઇચ્છે નહીં, ત્યારે સરવેથી વધારે તવંગરો સેજ તન્દુરસ્તી ખાતર પુના, મહાબલેશ્વર, માથેરાન વગેરે ટેકરીઓ ઉપર પોતાની તમામ દોલત ખરચી નાખવાને તૈયાર થશે.

સુખી થવાનું ત્રીજું મુસ્તકીમ સાધન આપણી કેળવણી છે. એથી એક બીજા તરફ આપણી શું શું ફરજો છે તે આપણે જાણીએ છીએ, ખોટું કામ કરતાં અટકાઇએ છીએ, અને એક કામ જે, દમ ભરાવાથી કે કજીયાથી નથી થતું તે ફકત એક બોલથી થઇ જાય છે. આપણી

જબાન ઘડીકમાં ઘોડે, અને ઘડીકમાં ગધેડે બેસાડે છે તેનું શું કારણ ? જેઓએ પુરતી કેળવણી લીધી છે તેઓ કદી પણ મોંમાથી હલકો શબ્દ કાઢશે નહીં. એક અજ્ઞાની અને અવીચારી માણસ પોતાની જબાન ઉપર લગામ રાખતો નથી, ને ભડ દઇને મનમાં આવે તેમ ભલતુંજ બોલી જાય છે, અને છેવટે પોતાના બોલની બેવકુફાઇ મધે ગુંચવાઇ જાય છે. જેમ એક વાડની પાછળ ઉંડી ખાહી હોય, અને તે વાડ ઉપરથી ઉતાવળમાં કુદી જનાર માણસને બેમાલુમ હોવાથી તે ખાહી મધે પડી જાય છે, તેમજ જે માણસ કોઇ પણ કામ બનાવવા આગમજ તેનું પરીણામ પાછળથી કેવું નીપજશે, તે વીશે વીચાર કરતો નથી, તે પણ એજ પ્રમાણે ઓચીંતો ખાડામાં ફસી પડે છે. માટેજ "વીચારી કામ કરવું" એ ટુંકા વાકયની લાંબી સમજ ઉપર પ્રથમથી વીચાર કરવાને કેળવણીથી આપણે શીખીયે છઇએ. એ બોલ નહાના પણ મોટું ડહાપણ રાખે છે અને એ રીત નીત્ય પકડી તો સચ્ચાઇ અને સલામતીએ છેવટે પુગીશું. જેમ એક સાદો લેબાસ એક ખુબ-સુરત નારને મોટો સણગાર આપે છે, તેમ લાયકી અને નમ્રતા ભરેલી ચાલ વીદ્યા અને ડહાપણને શોભા આપે છે.

જ્ઞાન તથા કેળવણી આપણા માટે જે કાંઇ કરે છે તે એ છે જે કે આપણને આપણા કામપર પુરતું ધ્યાન આપવાને તથા જેનું નીમક ખાતા હોઇએ તેના વફાદાર રહેવાને કહે છે, અને આપણને હીંમત આપે છે પ્રમાણીકપણાનો બદલો જરૂર મળશે. કોઇ વેળા એમ પણ બને છે જે આપણી નેકીનો બદલો બદીમાં મળે છે પણ તેથી હીંમત હારવાની કાંઇ જરૂર નથી. આપણને સચ્ચાઈને વળગી રહેવું જોઇએ, એનો બદલો મોડો વેહેલો મળશે, એ તો નકીજ જાણવું. આવા આવા શકો અને ગફલતો સારી કેળવણીથી દુર થાય છે. તેના થકી આપણે એક કામ ખોટું કર્યું છે તેનો વીચારજ આપણને દુઃખી કરવાને પુરતો છે. એટલા માટે હું ધારૂં છું જે દેશને તથા પોતાને આબાદ તથા સુખી કરવાને મરદો અને સ્ત્રીઓએ જ્ઞાની થવું જોઈએ.

વળી મારૂં એમ કેહેવાનું નથી જે સ્ત્રીઓને હદ બહાર છુટાપણું આપો, અને પોશાક કરી ચેહેરો કાઢી ફરવા દેઓ ને પોતાના કુટુંબ,

ધર્મ કે સંસારને ભુલી જાઓ. સ્ત્રીઓને માત્ર ડાહી તથા નીતીમાન તથા ઘર રાખુ બનાવવા માટેજ તેઓને જ્ઞાની બનાવવી જોઇએ, કે જેથી તેઓનાં સહવાસમાં રહેતાં છોકરાં પણ તેવાંજ નીકળે. આજના દીવસોમાં રાંધણીના વાસણોને હાથ લગાડવાને બદલે આખો દહાડો હારમોનીયમ અને પીઆનાપર હાથ ચપળ ચાલે, ઈશ્વરની પ્રાર્થનાને બદલે એશકી ગાયનો ચાલે, અને પોતાની ભાષામાં એક પુરી પાધરી ચીઠી લખવાની શકિત ન ધરાવે. એવા કુટુંબોમાં સુખ પોતાનો ઘરવાસ કેમ કરી રહે? જેના કુટુંબોમાં એક કહે હા ને બીજો કહે ના, જ્યાં એવી તકરારો, લબાડી ખરચો, અસંતોષપણું વીગેરે હોય ત્યાં સુખને કેવી રીતે જગ્યા મળી શકે? એવી માતાઓ અને બ્હેનોનાં બચ્ચાંથી સારી કેળવણીની આશા કેમ રખાય? આવા બચ્ચાંઓ નાનપણમાં લખલુટ ખરચોને આધીન થઇ મોટપણમાં કરજના નામોશી ભરેલા દરીયામાં ડુબે છે, જેનો મોત સિવાય બીજો કોઇ છુટકો કરનાર રહેતો નથી. કુટુંબો કે જ્યાં સ્ત્રીઓ તથા બચ્ચાં ગુણવંત હોય છે, જેઓ પતી તથા પીતા માટે કાળજી રાખતા હોય, જેઓ તેમની ખુશાલી તેમજ દલગીરીમાં ભાગ લેતા હોય, જેઓ પોતાના ઘરમાંથી કજીયો દુર રાખતા હોય. અને સંતોષીપણાને માન આપતા હોય, એવા કુટુંબોમાં સુખ ઘણું કરીને વાસો કરે છે અને પસ્તાવાના કીડાને તેમનું જીગરકો તરતા અટકાવે છે.

પણ ઉપલા ગુણ ધરાવનારા કુટુંબો કેમ થાય? એનો જવાબ સહેલો છે જે આપણી મા બેહેનોને ખરી સ્ત્રીઓ બનાવવાથી, પણ ખરી સ્ત્રીઓ તે કોણ? આ બાબદમાં ઘણાક વીદ્વાનોમાં ભારે મતફેર છે. શેકસ્પીયર કહે છે જે "તેજ ખરી બાનુ જે પોતાના પતીથી વફાદાર રહે છે." મીલટન કહે છે કે તેજ ખરી બાનું જે પોતાની લાયકીથી બીજાઓને નીતીના પાઠો શીખવે છે, પણ હું તો એમ કહું છું કે તેજ ખરી બાનું જે તમારૂં બોલેલું મારી આગળ કહે નહીં. ભરથાર તરફ સારી વરતણુક, તેની તાબેદારી, તેને રાજી રાખવો એ એક સ્ત્રીની પવીત્ર ફરજોમાં પહેલી પંકતી ધરાવે છે જે તેણીના સુખનું એક શ્રેષ્ટ સાધન છે. પણ આવા ગુણો ધરાવનારી બાનુઓ કેમ બને?

હું ધારૂં છું કે જેમ હું ઉપર જણાવી ગયો છું તેમ ધર્મ, તંદુરસ્તી તથા કેળવણીનું જો તેઓએ સારૂં જ્ઞાન મેળવ્યું હોય તો તેઓ પોતાના સહવાસમાં રહેતાં બચ્ચાંઓને શીખવે, અને એમ કીધાથી છેવટે આપણે ખરૂં સુખ સંપાદન કરી શકીએ.

આપણે સાંભળીએ છીએ જે અસલના વખતના છોકરાઓ તેમજ જુવાનીઆઓ ઘણા ધર્મ ચુસ્ત, પ્રમાણીક તથા તંદુરસ્ત હતા, તેઓ કેટલી લાંબી જીંદગી ભોગવતા હતા, તે સઘળું આપણે જાણીએ છીએ. ત્યારે હાલના બચ્ચાંઓ હમેંશના મંદવાડથી પીડાયલા રહે છે, તેઓની જીંદગી લાંબી રહેતી નથી, એ સઘળાનું શું કારણ? એનું કહેવાનું એટલું જે અસલના વખતનાં માબાપો સારીપેઠે સમજતા હતા જે નાનપણનો વખત નીરદોષ રમત ગમતનો છે, અને એવે વખતે બચ્ચાંઓના કોમલ મગજપર જોર જુલમ કરી તેઓને નીશાળે મોકલવા એ કેટલું ભુલ ભરેલું છે તે પણ તેઓ સારીપેઠે સમજતા હતા. આઠ અથવા નવ વરસની વયે જ્યારે તેઓએ રમત ગમતનો સારી રીતે લાભ લઇ લીધો હોય છે ત્યારે તેઓને નીશાળે મુકવામાં આવતા હતા અને તેઓપર બીજી કોઇ જાતની ફીકર ચીંતા ન હોવાથી તેઓ બમણી ઉલટથી શીખતા હતા. પહેલું જ્ઞાન જે તેઓને આપવામાં આવતું હતું તે ઘણું કરીને ધર્મ સંબંધી હતું. આ કેળવણીથી તેઓને પુરતા ધર્મ ચુસ્ત બનાવી દેવામાં આવતા હતા. જેથી કરીને તેઓ કાંઇ ખોટું કામ કરવાને અચકાતા હતા. જો તમો કોઇ અજ્ઞાનીને કહેશો જે ગરીબોને મદદ કરવી એ આપણી ફરજ છે તો તે લાગલોજ જવાબ દેશે કે ફરજ બરજ અમો સમજતા નથી. પણ તમો તેને એમ કહેશો જે સખાવત કરવી એ આપણો ધર્મ છે તો તે ઘણો વાંધો લેશે નહીં, જો કે ફરજ અને ધર્મ એકજ છે.

એનો બીજો દાખલો એ છે જે તમો કોઇને શરાબ પીવાને મના કરશો તથા તેના સઘળા ગેરફાયદાથી તેને વાકેફ કરશો તોપણ તે તમને માનશે નહીં, પણ તમોજો તેને કહેશોજે શરીયત પ્રમાણે શરાબ પીવું હરામ છે તો તે સખશના મનમાં કાંઈ નહીં નેકાંઈ ફાંટા ઉભા થશે ને તે પોતાનો દારૂનો લખ મુકી આપવાને કોશેશ કરશે. આપણે મુસલમાનો અને ખાસ કરીને અજ્ઞાન મુસલમાનો દારૂને અડકતા નથી

તેનું કારણ પણ એજ છે એ આપણે જાણીએ છીએ. એપરથી આપણે જોઈએ છીયે જે ધર્મની કેળવણી કેટલી અગત્યની છે. તેઓ આ સઘળું સમજતા હતા અને તેટલા માટેજ તેઓ ધર્મની કેળવણી આગલથી આપતા હતા અને એ જ્ઞાન પુરૂં આપ્યા પછીજ તેઓ બીજી જાતની કેળવણી હાથ ધરતા હતા. આસરે ત્રીશેક વરસની ઉમરે તેઓ પરણતા પણ જ્યાં સુધી તેઓ લગ્નની બે શરતો પુરી નહીં પાડતા ત્યાં સુધી કદી પણ એ કામમાં હાથ ઘાલતા નહીં, તે બે શરતો પૈસા અને કૌવત છે. પૈસા માટે હું એમ નથી કહેતો જે દસ, પંદર લાખ રૂપીઆ જોઇએ, ઘણી નહીં તો થોડી પણ આવક હોવી જોઇએ. કૌવત પણ તેટલુંજ અગત્યનું છે, તે વીના પૈસા પણ શું કામના. એટલે જો બેમાંની એક ચીજ ન હોય, તો લગ્નનો પુરતો લાભ લેવાઇ શકાતો નથી, એમ હદીસથી પણ સાબેત થાય છે. આ શરતો પુરી પડ્યા પછીજ પરણવાથી તેઓને ઘણી ફીકર ચીંતા થતી નથી, તેથી તેઓને પોતાની અને પોતાના ફરજંદોની તંદુરસ્તી તરફ નજર રાખવાને બની આવે છે. પણ આજના જમાનામાં તો બચ્ચું ત્રણેક વર્ષનું થયું તો તેને નીશાળે મોકલી દે છે, તેના ઉપરના બોજાનો વીચાર કરતા નથી. એટલે નાનપણથી તેનું ભેજું ખીલવાને બદલે કંટાળી જાય છે અને અભ્યાસપર તેનું પુરતું ધ્યાન બેસતું નથી. તેઓને ધર્મની કેળવણી તો આપવામાં આવતીજ નથી, એટલે બીચારા જેમ તેઓના હવશો લઇ જાય છે તેમ તેઓ દોરવાઇ જાય છે. એમ કરતાં કરતાં તેઓ હજુ નીશાળમાં છઠા યા સાતમા ધોરણમાં હોય છે, અને તેઓને દુન્યાની પુરી પાધરી ખબર હોતી નથી, તેટલામાં તેઓને પરણાવી દેવામાંઆવે છે બે ત્રણ વરસ સુધી માબાપો સાથે રહે છે ને પછી જુદા નીકળે છે એટલે તેઓને પોતાનો અભ્યાસ અધુરો છોડવાને ફરજ પડે છે. તેઓ પોતાને કોઇ આવક ન હોવાથી ૧૫, ૨૦ રૂપીઆના જુજ પગાર માટે ચાકરી ધંધે લાગી જાય છે, ગુજરાન ચલાવવું ભારી થઇ પડે છે અને તેઓ ફીકર ચીંતાના કબજામાં આવી જાય છે, વળી ફરજંદો હોય તો પુરી કમબખ્તી. ધર્મનું જ્ઞાન ન લેવાથી સંતોષપણું હમેંશ તેઓથી દુર જાય છે, તંદુરસ્તી બગડે છે, ને કેળવણી અધુરી હોવાથી તેના પરીણામ પણ તેવાંજ નીવડે છે. જેથી કરીને માબાપોએ સંભાળ રાખવી જોઇએ ને

છોકરાઓને સારી કેળવણી મળે અને તેઓ જુગારથી, અનીતીમાન ચોપડીઓ વાંચવાથી, વાજીંત્રનો હદથી જ્યાદા શોખ રાખવાથી, નાટક જોવાનું ચેટક, સ્ત્રી વીશે આતુરતા, આળસપણું વગેરે ચીજોથી આઘા રહે. આ ચીજો તેમના અભ્યાસમાં હરકત કરે છે અને જીંદગીમાં આગળ વધતા અટકાવે છે. કારણ કે તેઓનો ઘણો ખરો ભાગ વીદ્યાર્થીઓનો છે. આ ટેવોનું મુખ્ય કારણ એ છે જે તેઓને સારી કેળવણી કે જે આ ટેવોનો નાશ કરે છે તે મન માનતી રીતે આપવામાં આવી નથી હોતી. માટે હવે આપણને આશા રાખવાનું કારણ મળે છે જે મા બાપો પોતાની ફરજ સમજી પોતાના નાનાં બચ્ચાંની કોમળતાના ઉપર નકામો બોજો નહીં નાખશે. તેઓને ધર્મનું ઘટતું જ્ઞાન તથા નીતીના કાનુનો પુરતી રીતે શીખવનારા પુસ્તકો પહેલાંથીજ તેઓના હાથમાં મુકશે. જેથી બાળકો વખતસરની ડહાપણ શીખે અને આડે અવળે રસ્તે ઉતરી ન જાય. એવાં ધર્મનાં પુસ્તકો બોહોળાં ફેલાયાથી અજ્ઞાનીને પોતાની ફરજ શીખવાની તક મળે, અને અભીમાની ને નમ્ર થવાની પુરવારી મળે, આપણે બધાએ ઘણી વખતે સાંભળ્યું હશે જે જીંદગીનું મુખ્ય સુખ, કે દુઃખ નાનપણની સારી કે નરસી અપાતી કેળવણીપર વધારે રાખે છે. તે વખતનું કોમળ મન વીચાર કર્યા વીના એકદમ એકયા બીજી બાજુ તરફ દોરવાઇ જાય છે. તેનો એક દાખલો એ છે જે જગતને જાણીતો ફ્રેંચ ફીલસુફ વોલીર જે પોતાની સર્વે કાબેલીયત છતાં આખી જીંદગી સુધી નાસ્તીક રહ્યો હતો. તેના વીશે કહે છે જે બાળપણમાં તેણે એક બુરા પુસ્તક મધેથી નાસ્તીકપણા વીશેની કવીતા મહોડે કરી હતી, જેની અસરથી, તે છેવટ સુધી ખુદાની હસ્તી કબુલ કરવાને હઠીલો, અને આંધળો રહ્યા હતો. માટે હું ફરીથી કહું છું જે માબાપોએ બાળકોની કેળવણીનું મંડાણ કરતાં શરૂઆતથી પુસ્તકો પસંદ કરવામાં ઘણી સાવચેતી રાખવા ઉપરાંત બાળકોની તંદુરસ્તી જાળવવાના ઉપાયો લેવા જે વીશે હું ઉપર લખી ગયો છું અને પછી વગર ઢીલે તેઓના મગજની નરમ માટીમાં નીતીનાં બી રોપી વીદ્યા હુન્નરનું નીર્મળ પાણી પાઇ જીંદગીના ઝાડને ખીલવી કહાડવું, કે જેથી કરીને, સુખના મધુર ફળો ફુટી નીકળે.

ભુલ—આ એ ભાષણની વખતે શેઠ અલીમાહમદ ભાઇ ભીમજી પ્રમુખસ્થાને બીરાજ્યા હતા.

સમાપ્ત.

[illegible] પટેલ [illegible] મુંબઈ